

ear.

610

Manca la prima parte, cioè Rhetorico-
rum ad Herennium, De Inventione,
Topica, Partitiones.

Copiata dall' edizione del 1546
con lo stesso sbaglio al sep-
timo foglio 134. Renouard
I, 353. Però questa edizione
del 1550 non ha la Rettorica
ad Herennium, il De Inventione,
la Topica, le Partitiones oratoriae,
il presente esemplare ha:
ha soltanto il De oratore, il
Brutus, l'Orator, e il De optimo
genere oratorum

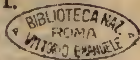
[R. II ed, To I, p353 n 5]

DE ORATORE, CICERONIS AD Q. FRATREM LIBRI III.

CORRIGENTE PAVLO MANVTIO, ALDI FILIO.

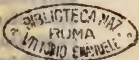
VENETIIS, M. D. L.

AD IOANNEM MONLVCIVM,
Christianissimi Regis consiliarium, eiusdémq;
apud Venetã Rempublicã oratorem,
Pauli Manutij, Aldi filij, in
Ciceronis oratorios li-
bros præfatio.

Q VOD te non fugit Monluci sapientissime, præstare omnes cæteris hominibus, sed alius alia re uult. non enim uniusmodi sunt nostræ uoluntates, sed quoniam ex animo, qui uarie afficitur, tanquam ex typo effinguntur, ipsæ quoque uariæ sint, & multiformes, necesse est. ergo non eadem omnibus prima sunt. Quoniam uero ex ijs, quæ appetuntur, necesse est aliquid excellat, ut de multis optabilibus unum optabile maxime sit: quid sit id, quod ego cæteris præstare putem, si de me quæratur; dicam, id, quod qui assequuntur, eorum in potestate sensus omnium animiq; sunt. id autem sine dubio eloquentia est: quæ tantum possidet dignitatis, ut infra uel eorum fortunæ, quorum imperium prouinciæ nutumq; sequuntur, me quidem iudice constituantur: cũ ita accidat, ut ab hac quamcunque in partem uolentes ducamur, illis inuiti sæpe pareamus. Sed quoniam quo loco posita laus est, eum locum maximis difficultatibus Natura circumsepsit, ut perueniendi facultatem paucissimis relinqueret: non est, quare nobis in mentem ueniat mirari, cur neque diuturna, neq; in multis perfectæ fuerit species eloquentiæ. illud uideo, cum in hác

cogitationem mentis aciem intendi, bene dicendi gloriã duabus rebus ali maxime, otio & libertate. itaque in urbe Roma, quæ bonorum oratorum quasi fœcunda genitrix partus edidit uberrimos, neq; ante secundum Punicum bellum, neque post Cæsaris dominationem magnopere fuit, quod in hoc genere probares. Annibale uictó, hostis Italiæ terribilis nemo fuit. tum in Vrbe securitas, tum summa tranquillitas orta: tum seditiosorũ hominum ingenia popularibus concionibus acuit ambitio. conciones inquam eloquentiam pepererunt: nisi quid me fallit ratiocinantem: ratiocinor autem sic, & per hos quasi gradus interrogationis ascendo: Eloquentiæ quod summum fuit propositum præmium? Consulatus: qui summus honor fuit, Consulatum quis mandauit? populus. populum quis tenuit? concionator optimus. ergo à concionibus extitit orator. idemq; sublatis concionibus nullus fuit. cũ enim ciuilibus armis oppressa Respublica iaceret; uetus consuetudo perijsse; à populó, cuius potestas uniuersi translata ad unum esset, nõ iam magistratus, non præfecturæ peterentur: eloquentiæ, quæ populi gratiam honorum spe quæsierat, inanis omnis & superuacua fuit exercitatio. sic oratoria facultas, summorum hominum studijs exercitationibusq; culta, cum à duobus Gracchis ad C. Cæsaris ætatem, hoc est per annos centum ferè ita uiguisset, ut nihil unquã fuerit illustrius: non effugit rerum humanarum commune fatum: quas ubi ad summum siue industria, siue natura perduxit, retro ferè præcipiti lapsu reuoluuntur. Imperatores deinde multi rem Romanum ceperunt: quorũ ætatibus uestigium ueteris eloquentiæ nul-

lum agnosceres. quid post? multo minus. nam imperij sede in Græciam translata, crebræ uastationes Italiæ consecutæ, cum influenteis barbararum nationũ copias reprimeret nemo. tum non eloquentia modo, sed ipsa penè literarũ memoria funditus deleta, nec suus est bonis disciplinis honor nisi multis post seculis restitutus. patrum deniq;, aut auorum nostrorum memoria, cum exteros mores Italici cœli temperies aliquando ad humanitatem deduxisset, paululum oculos literæ sustulerunt. doctrina primũ, serius enituit eloquentia: nec mirum: doctrinã enim sine eloquentia laudamus; eloquentem sine doctrina recte intelligens nemo duxit. nũc in oratorum nomine, quod eximium semper fuit, nihilo minor, atque haud scio an etiam maior, quàm priscis illis temporibus, dignitas & amplitudo est. mittuntur à Regibus ad Reges, aut ad liberas ciuitates, qui non de stillicidijs agant, non de iure fundi; quarum rerum controuersias qui perite, & copiose disceptarunt, scimus olim habitos esse eloquentes; sed ea tractent, quæ prudenter disputata, otium gentibus constituere, dignitatẽ imperij conseruare, terminos proferre possunt. hoc qui præstat, eũ ego ueteribus oratoribus non comparo solum, sed etiam antepono. illi causas agebant primũ apud iudices sorte ductos, deinde apud eos iudices, quibus de aliena re, non de sua iudicantibus persuadere orator siue hoc, siue illud non magno negotio posset. nũc agitur in consilio lectissimorum uirorũ: agitur ijs de rebus, unde ad eos ipsos, qui iudicant, maximum potest siue emolumentum, siue damnum redundare; cum & de publica re iudicent, & in publica, extra quam nihil est, priuata

cuiusque contineatur. his probare quæ uelis, eo maioris ingenij uidetur esse, quo difficilius ab artificio capitur prudentia. itaque cum hoc multi uoluerint, magnum decus, atq; ornamentum est eorum, quibus contingit, ut possent; qui sanè pauci sunt: maximum uero, si cui tantum aut natura dedit, aut exercitatio doctrinæ, ut inter hos ipsos emineret. qualem si quis te iudicet Monluci clarissime, hunc ego rectè iudicare non dubitem. nam si consideremus, primum à quo missus orator sis, deinde ad quos, tum quibus de rebus missus: ita reperiemus, missum ab eo Rege, qui omnes Reges sapientia uicerit, quoniam quidem omnium unus, quid contra Fortunam uirtus posset, maxime declarauit: ad eam Rempublicam, quæ nisi sapientissimorum ciuium copia floreret, semperq; floruisset, profecto neque tanta nunc esset, cum olim minima fuerit; neque tam diu staret, cum cæteræ Respublicæ suorum ciuium temeritate cōcíderint: ijs autem de rebus esse missum, quarum quæ magnitudo sit, ex eorum, ad quos pertinent, opibus apparet; quæ tantæ sunt, ut paucorum imperijs distributus terrarum orbis teneatur. Et cum hæc legatio tibi perhonorifica fuit, tum illud ad tui nominis celebritatē longe maximum accessit, quòd cum à Principe Turcarum Solymano pacem defessa bellis Europa peroptaret, eáq; sine Christianissimi Regis intercessione desperaretur; unus electus qui tantum muneris obires, acceptis à Rege mādatis, æstate media, summis caloribus in Græciam nauigasti. pacem ut componeres, optabatur: composuisti. hieme summa, difficillimis itineribus, per dispositos equos in Galliam recurristi. exceptus alia cura,

cum de sedandis inter Regem tuum, Regemq; Britanũ magni momenti controuersijs ageretur, præfuisti. te cõsulente, agente, ultro citroq; cursante, abiectis armis pax inter eos firmissimo fœdere constituta. habes hoc omnino Monluci, non dico à Fortuna, quam casus & temeritas regit, sed à te ipso: qui ad consilium & rationem omnia refers, ut in tuis actionibus felix usquequaque sis. nimirum fors, quam in rebus humanis dominari quidam sunt opinati, non omnium est æque communis, sed ipsa sibi uirtus propriam fortunam architectatur. non erras, quia non est errare sapientis: & quia sapienter agis, omnia procedunt. bonus etiam orator es, quia bonus uir: ingeniũ enim probitas cõmendat; nec minus mouet is, qui dicit, quàm ea, quæ dicuntur. quòd nisi latinum sermonem in Italia peregrinitas immutasset, næ tu nobis longo interuallo & Crassos, & Antonios retulisses. sed quoniam ea lingua utimur, quam multis coeuntibus linguis generatam corrupta consuetudo peperit: ueteribus Romanis oratione dissimilis, ingenio simillimus, non tu quidem loqueris ut illi, sed ut illi tamen & sapis & persuades. Quare non fuit ab re, cum ego eos libros, in quibus perfecti formam oratoris à Cicerone uidemus expressam, mendis antea deformatos, nunc mea correctione expolitos emitterem: non fuit inquam ab re, tuo nomini dicatos emittere; ut quæ de perfecto oratore traduntur, ea perfecti item oratoris titulo cohonestarentur. hoc cum ita existimassem, quia uidebatur esse aptissimum, feci, & feci eo libentius, ꝙ, cum tu mihi & multa iam summæ humanitatis officia tribuisses, & is esses, qui tribuere etiã maiora posses;

ego, nisi aliquid, præsertim ubi daretur occasio, retribuerem, uerebar ne, ex duobus maxime insignibus uitijs, alterutrius infamiam non effugerem, ut uel ea uiderer, quæ à te accepissem, minus meminisse, quod à consuetudine naturaq; mea alienissimum est; uel ea, quæ sperari possent, negligere; quod quia superbi esset, abest non modo à fortuna mea, sed & à uoluntate plurimum. Vale.

M. D. XLVI.

Venetijs.

M. TVLLII CICERONIS. AD QVINTVM FRATREM DIALOGI DE ORATORE.

C OGITANTI mihi sæpenumero, & memoria uetera repetenti, per beati fuisse Quinte frater illi uideri solent, qui in optima rep. cum & honoribus, & rerum gestarum gloria florerent, eum uitæ cursum tenere potuerunt, ut uel in negotio sine periculo, uel in otio cum dignitate esse possent. Ac fuit quidem tempus illud, cum mihi quoque initium requiescendi, atque animum ad utriusque nostrum præclara studia referendi fore, iustum, & propè ab omnibus concessum esse arbitrarer, si infinitus forensium rerum labor, & ambitionis occupatio decursu honorum, etiam ætatis flexu constitisset. quam spem cogitationum, & consiliorum meorum cum graues communium temporum, tum uarij nostri casus fefellerunt. nam qui locus quietis, & tranquillitatis plenissimus fore uidebatur; in eo maximæ molestiarum, & turbulentissimæ tempestates extiterunt. Neque uero nobis cupientibus, atque optantibus fructus otij datus est ad eas arteis, quibus à pueris dediti fuimus, celebrandas, inter nósq; recolendas. nam & prima ætate incidimus in ipsam perturbationem disciplinæ ueteris: & Consulatu deuenimus in medium rerum omnium certamen, atque discrimen: & hoc tempus omne post Consulatum ob=

iecimus ijs fluctibus, qui per nos à communi peste depulsi, in nosmet ipsos redundarunt. Sed tamen in his uel asperitatibus rerum, uel angustijs temporis obsequar studijs nostris: & quantum mihi uel fraus inimicorum, uel causæ amicorum, uel ipsa resp. tribuet otij, ad scribẽdum potissimum conferam. Tibi uero frater neque hortanti deero, neque roganti. nam neq; auctoritate quisquam apud me plus ualere te potest, neque uoluntate. Ac mihi repetenda est ueteris cuiusdam memoriæ non sanè satis explicata recordatio, sed, ut arbitror, apta ad id, quod requiris: ut cognoscas, quæ uiri omnium eloquentissimi, clarissimiq; senserint de omni ratione dicendi. uis enim, ut mihi sæpe dixisti, quoniã, quæ pueris, aut adolescentulis nobis ex commentariolis nostris inchoata, atque rudia exciderunt, uix hac ætate digna, & hoc usu, quem ex causis, quas diximus, tot, tantisq; consecuti sumus; aliquid ijsdem de rebus politius à nobis, perfectiusq; proferri: solesq; nonnunquã hac de re à me in disputationibus nostris dissentire; quòd ego eruditissimorum hominum artibus eloquentiam contineri statuam, tu autem illam ab elegantia doctrinæ segregandam putes, & in quodam ingenij, atque exercitationis genere ponendam. Ac mihi quidem sæpenumero in summos homines, ac summis ingenijs præditos intuenti, quærendum esse uisum est, quid esset, cur plures in omnibus artibus, quàm in dicendo, admirabiles extitissent. nam quocunque te animo, & cogitatione conuerteris, permultos excellentes in quocunque genere uidebis, non mediocrium artium, sed propè maximarum. quis enim est,

qui, si clarorum hominum scientiam rerum gestarum uel utilitate, uel magnitudine metiri uelit, non anteponat oratori Imperatorem*? quis autem dubitet, quin belli duces ex hac una ciuitate præstantissimos penè innumerabiles, in dicendo autem excellentes uix paucos proferre possimus?* Iam *uero, consilio, ac sapientia qui regere, ac gubernare remp. possent, multi nostra, plures patrum memoria, atque etiam maiorum extiterunt: cum boni perquandiu nulli, uix autem singulis ætatibus singuli tolerabiles oratores inuenirentur.* Ac *nequis forte cum alijs studijs, quæ reconditis in artibus, atque in quadam uarietate literarum uersentur, magis hanc dicendi rationem, quàm tum* Imperatoris *laude, aut cum boni senatoris prudentia comparandam putet: conuertat animum, & ea ipsa artium genera circũspiciat, quiq; in ijs floruerint, quamq; multi: sic facillime, quanta oratorum sit, semperq; fuerit paucitas, iudicabit.* Neque *enim te fugit, laudandarum artium omnium procreatricem quandam, & quasi parentem, eam, quam* φιλοσοφίαν Græci *uocant, ab hominibus doctissimis iudicari: in qua, difficile est enumerare, quot uiri, quanta scientia, quantaq; in suis studijs uarietate, & copia fuerint; qui non aliqua in re una separatim elaborarint, sed omnia, quæcunque essent, uel scientiæ peruestigatione, uel differendi ratione comprehenderint.* Quis *ignorat, ij, qui mathematici uocantur, quanta in obscuritate rerum, & quàm recondita in arte, & multiplici, subtiliq; uersentur? quo tamen in genere ita multi perfecti homines extiterunt, ut nemo ferè studuisse ei scientiæ uehementius uidea-*

tur, quin, quod uoluerit, consecutus sit. Quis musicis, quis huic studio literarum, quod profitentur ij, qui grãmatici uocantur, penitus se dedidit, quin omnem illarũ artium penè infinitam uim, & materiam scientia, & cognitione comprehenderit? Vere mihi hoc uideor esse dicturus: ex omnibus ijs, qui in harum artium studijs liberalissimis sint, doctrinisq; uersati, minimam copiam poetarum egregiorum extitisse: atque in hoc ipso numero, in quo perraro exoritur aliquis excellens, si diligenter & ex nostrorum, & Græcorum copia comparare uoles, multo tamen pauciores oratores, quàm poetæ boni reperientur. Quod hoc etiam mirabilius debet uideri, quia cæterarum artium studia ferè reconditis, atque abditis è fontibus hauriuntur: dicendi autem omnis ratio in medio posita, communi quodam in usu, atque in hominum more, & sermone uersatur: ut in cæteris id maxime excellat, quod longissime sit ab imperitorum intelligentia, sensuq; disiunctum; in dicendo autem uitium uel maximum sit, à uulgari genere orationis, atque à consuetudine communis sensus abhorrere. Ac ne illud quidem uere dici potest, aut plures cæteris artibus inseruire, aut maiore delectatione, aut spe uberiore, aut præmijs ad perdiscendum amplioribus commoueri. Atque, ut omittam Græciam, quæ semper eloquentiæ princeps esse uoluit, atque illas omnium doctrinarum inuentrices Athenas, in quibus summa dicendi uis & inuenta est, & perfecta. in hac ipsa ciuitate profecto nulla unquam uehementius, quàm eloquentiæ studia uiguerunt. Nã posteaquam imperio omnium gentium constituto, diu=

turnitas pacis otium confirmauit; nemo ferè laudis cupidus adolescens non sibi ad dicendum studio omni enitendum putauit. Ac primo quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam uiam, neque aliquod præceptum artis esse arbitrarentur, tantum, quantum ingenio, & cogitatione poterant, consequebantur. post autem auditis oratoribus Græcis, cognitisq; eorum literis, adhibitisq; doctoribus, incredibili quodam nostri homines dicendi studio flagrauerunt. Excitabat eos magnitudo, & uarietas, multitudoq; in omni genere causarum, ut ad eam doctrinam, quam suo quisque studio consecutus esset, adiungeretur usus frequens, qui omnium magistrorum præcepta superaret. Erant autem huic studio maxima, quæ nunc quoque sunt, proposita præmia, uel ad gratiam, uel ad opes, uel ad dignitatem. ingenia uero, ut multis rebus possumus iudicare, nostrorum hominum multum cæteris hominibus omnium gentium præstiterunt. Quibus de causis, quis non iure miretur, ex omni memoria ætatum, temporum, ciuitatum, tam exiguum oratorum numerum inueniri? Sed nimirum maius est hoc quiddam, quàm homines opinantur, & pluribus ex artibus, studijsq; collectum. Quis enim aliud in maxima discentium multitudine, summa magistrorum copia, præstantissimis hominum ingenijs, infinita causarum uarietate, amplissimis eloquentiæ propositis præmijs, esse causæ putet, nisi rei quandam incredibilem magnitudinem, ac difficultatem? Est enim & scientia comprehendenda rerum plurimarum, sine qua uerborum uolubilitas inanis, atq; irridenda est: & ipsa

oratio conformanda non solum electione, sed etiam cō-struẞtione uerborum: & omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernoscendi; quòd omnis uis, ratioq; dicendi in eorum, qui audiunt, mentibus aut sedandis, aut excitandis exprimenda est. Accedat eodem oportet lepos quidam, facetiæq;, & eruditio libero digna, celeritasq;, & breuitas & respondendi, & lacessendi, subtili uenustate, atque urbanitate coniuncta. Tenenda præterea est omnis antiquitas, exemplorumq; uis: neque legum, aut iuris ciuilis scientia negligenda. Nā quid ego de actione ipsa plura dicam? quæ motu corporis, quæ gestu, quæ uultu, quæ uocis conformatione, ac uarietate moderanda est. quæ sola per se ipsa quanta sit, histrionum leuis ars, & scena declarat. in qua cum omnes in oris, & uocis, & motus moderatione elaborent: quis ignorat, quàm pauci sint, fuerintq;, quos animo æquo spectare possimus? Quid dicam de thesauro rerum omnium memoria? quæ nisi custos inuentis, cogitatisq; rebus, & uerbis adhibeatur: intelligimus omnia, etiam si præclarissima fuerint, in oratore peritura. Quamobrem mirari desinamus, quæ causa sit eloquentium paucitatis; cum ex illis rebus uniuersis eloquentia constet, quibus in singulis elaborare permagnum est: hortemurq; potius liberos nostros, cæterosq;, quorum gloria nobis, & dignitas chara est, ut animo rei magnitudinem complectantur; neque ijs aut præceptis, aut magistris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, sed alijs quibusdam se id, quod expetunt, consequi posse confidant. Ac mea quidem sententia nemo pote-

rit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit omnium rerum magnarum, atque artium scientiam consecutus. etenim ex rerum cognitione efflorescat, & redundet oportet oratio: quæ, nisi subest res ab oratore percepta, & cògnita, inanem quandam habet elocutionem, & penè puerilem. neque uero ego hoc tantum oneris imponam, nostris præsertim oratoribus in hac tanta occupatione urbis, ac uitæ, nihil ut ijs putem licere nescire: quanquam uis oratoris, professioq́; ipsa bene dicendi hoc suscipere, ac polliceri uidetur; ut omni de re, quæcunque sit proposita, ab eo ornate, copioseq́; dicatur. sed quia non dubito, quin hoc plerisque immensum, infinitumq́; uideatur; & quòd Græcos homines non solum ingenio, & doctrina, sed etiam otio, studioq́; abundantes partitionem quandam artium fecisse uideo, neque in uniuerso genere singulos elaborasse, sed seposuisse à cæteris dictionibus eam partem dicendi, quæ in forensibus disceptationibus iudiciorum, aut deliberationum uersaretur, & id unum genus oratori reliquisse: non complectar in his libris amplius, quàm quod huic generi, re quæsita, & multum disputata, summorum hominum propè consensu est tributum: repetamq́;, non ab incunabulis nostræ ueteris, puerilisq́; doctrinæ quendam ordinem præceptorum, sed ea, quæ quondam accepi in nostrorum hominum eloquentissimorum, & omni dignitate principum disputatione esse uersata: non quo illa contemnam, quæ Græci dicendi artifices, & doctores reliquerunt: sed, cum illa pateant, in promptuq́; sint omnibus, neque ea interpretatione mea aut

ornatius explicari, aut planius exprimi possint; dabis hanc ueniam mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus summa dicendi laus à nostris hominibus concessa est, auctoritatem Græcis anteponam.

CVM igitur uehementius inueheretur in causam principum Cos. Philippus; Drusiq; Tribunatus pro senatus auctoritate susceptus, infringi iam, ac debilitari uideretur: dici memini, ludorum Romanorum diebus L. Crassum quasi colligendi sui causa se in Tusculanum contulisse. uenisse eodem, socer eius qui fuerat, Q. Mutius dicebatur, & M. Antonius, homo & consiliorum in rep. socius, & summa cum Crasso familiaritate coniunctus. exierant autem cum ipso Crasso adolescentes & Drusi maxime familiares, & in quibus magnam tum spem maiores natu dignitatis suæ collocarant, C. Cotta, qui tum Tribunatum pl. petebat, & P. Sulpitius, qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur. Hi primo die de temporibus illis, deq; uniuersa rep. quá ob causam uenerant, multum inter se usque ad extremum tempus diei collocuti sunt. quo quidem in sermone multa diuinitus à tribus illis Conss. Cotta & commemorata, & deplorata narrabat: ut nihil incidisset postea ciuitati mali, quod non impendere illi tanto ante uidissent. eo autem omni sermone confecto, tantam in Crasso humanitatem fuisse, ut, cum lauti accubuissent, tolleretur omnis illa superioris tristitia sermonis; eáq; esset in homine iucunditas, & tantus in iocando lepos, ut dies inter eos curiæ fuisse uideretur, conuiuium Tusculani. Postero autem die,

cum

cum illi maiores natu satis quiessent, in ambulationem uentum esse dicebat: tum Scæuolam duobus spatijs, tribus'ue factis dixisse, cur non imitamur Crasse Socratem illum, qui est in Phædro Platonis? nã me hæc tua platanus admonuit, quæ nõ minus ad opacandum hũc locum patulis est diffusa ramis, q̃ illa, cuius umbram secutus est Socrates: quæ mihi uidetur non tam ipsa aquula, quæ describitur, quàm Platonis oratione creuisse. & quod ille durissimis pedibus fecit, ut se abijceret in herba, atque ita illa, quæ philosophi diuinitus ferũt esse dicta, loqueretur; id meis pedibus certe concedi est æquius. Tum Crassum, Immo uero cõmodius etiam: puluinosq; poposcisse, & omnes in ijs sedibus, quæ erát sub platano, consedisse dicebat. Ibi, ut ex pristino sermone relaxarentur animi omnium, solebat Cotta narrare, Crassum sermonem quendam de studio dicendi intulisse. Qui cum ita esset exorsus: non sibi cohortandum Sulpitium, & Cottam, sed magis utrunque collaudandum uideri, quòd tátam iam essent facultatem adepti, ut non æqualibus suis solum anteponerentur, sed cum maioribus natu compararentur: Neque uero mihi quidquã, inquit, præstabilius uidetur, quàm posse dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere, uoluntates impellere, quò uelis; unde autem uelis, deducere. hæc una res in omni libero populo, maximeq; in pacatis, tranquillisq; ciuitatibus præcipue semper floruit, semperq; dominata est. quid enim est aut tam admirabile, quàm ex infinita multitudine hominũ existere unum, qui id, quod omnibus natura sit datum, uel solus, uel cum paucis facere possit? aut tam iucun-

dum cognitu, atque auditu, quàm sapientissimis sentẽ=tijs, grauissimisq; uerbis ornata oratio, & perpolita? aut tam potens, tamq; magnificum, q̃ populi motus, iudicum religionem, senatus grauitatem unius oratione conuerti? Quid tam porrò regium, tam liberale, tam munificum, quàm opem ferrè supplicibus, excitare af=flictos, dare salutẽ, liberare periculis, retinere homines in ciuitate? Quid autem tam necessarium, q̃ tenere semper arma, quibus uel tectus ipse esse possis, uel prouocare improbos, uel te ulcisci lacessitus? Age uero, ne semper forũ, subsellia, rostra, curiamq; mediteris; quid esse potest in otio aut iucundius, aut magis propriũ humanitatis, quàm sermo facetus, ac nulla in re rudis? hoc enim uno præstamus uel maxime feris, quòd collo=quimur inter nos, et quòd exprimere dicendo sensa possumus. Quàmobrem quis hoc non iure miretur, summeq; in eo elaborãdum esse arbitretur, ut quo uno homines maxime bestijs præstent, in hoc hominibus ipsis antecellat? Vt uero iam ad illa summa ueniamus: quæ uis alia potuit aut dispersos homines unũ in locum cõgregare; aut à fera, agrestiq; uita ad hunc humanum cultum, ciuilemq; deducere; aut iam constitutis ciuitatibus leges, iudicia, iura describere? Ac ne plura, quæ sunt penè innumerabilia, consecter, comprehẽdam breui: sic enim statuo, perfecti oratoris moderatione, & sapientia non solum ipsius dignitatem, sed & priua=torum plurimorum, & uniuersæ reip. salutem maxi=me contineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adole=scentes, atque in id studium, in quo estis, incumbite: ut & uobis honori & amicis utilitati, & reip. emo=

lumento esse possitis. Tum Scæuola comiter, ut sole bat, Cætera, inquit, assentior Crasso, ne aut de C. Lælij soceri mei, aut de huius generi aut arte, aut gloria detraham: sed illa duo Crasse uereor ut tibi possim con cedere: unum, quòd ab oratoribus ciuitates & ab initio constitutas, et sæpe conseruatas esse dixisti: alterum, quòd remoto foro, cõcione, iudicijs, senatu, statuisse ora torem in omni genere sermonis, & humanitatis esse perfectum. Quis.n. tibi hoc cõcesserit, aut initio genus hominum in mõtibus, ac syluis dissipatum nõ pruden tium cõsilijs pulsum potius, quàm disertorum oratione delinitum, se oppidis, mœnibusq; sepsisse? aut uero reli quas utilitates aut instituendis, aut cõseruandis ciuitatibus, non à sapientibus, et fortibus uiris, sed à disertis, & ornate dicentibus esse constitutas? An uero tibi Romulus ille aut pastores, & conuenas congregasse, aut Sabinorum cõnubia coniunxisse, aut finitimorum uim repressisse eloquentia uidetur, non consilio, & sapiẽtia singulari? Quid in Numa Pompilio? quid in Seruio Tullo? quid in cæteris regibus? quorum multa sunt eximia ad constituendam remp. num quod eloquentiæ uestigium apparet? Quid exactis regibus? tametsi ipsam exactionem mente, non lingua perfectam L. Bruti esse cernimus. sed deinceps omnia non ne ple na consiliorum, inania uerborum uidemus? Ego uero, si uelim & nostræ ciuitatis exemplis uti, & aliarum, plura proferre possim detrimẽta publicis rebus, quàm adiumenta per homines eloquentissimos importata. sed, ut reliqua prætermittam, omnium mihi uideor, exceptis Crasse uobis duobus, eloquentissi-

mos audisse, Ti. & C. Sempronios, quorum pater homo prudens, & grauis, haud quaquam eloquens, & sæpe aliàs, & maxime Censor saluti reip. fuit. atque is non accurata quadam orationis copia, sed nutu, atque uerbo libertinos in urbanas tribus trāstulit: quod nisi fecisset, remp. quam nunc uix tenemus, iandiu nullam haberemus. At uero eius filij diserti, & omnibus uel naturæ, uel doctrinæ præsidijs ad dicēdum parati, cum ciuitatem uel paterno consilio, uel auitis armis florentissimam accepissent, ista præclara gubernatrice, ut ais, ciuitatum eloquentia remp. dissipauerunt. Quid leges ueteres, mosq; maiorum? quid auspicia, quibus et ego, & tu Crasse cum magna reip. salute præsumus? quid religiones, & cærimoniæ? quid hæc iura ciuilia, quæ iampridem in nostrà familia sine ulla eloquentiæ laude uersantur? num aut inuenta sunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidem & Ser. Galbam memoria teneo diuinum hominem in dicendo, & M. Aemilium Porcinam, & C. ipsum Carbonem, quem tu adolescentulus perculisti, ignarum legum, hæsitantem in maiorum institutis, rudem in iure ciuili: & hæc ætas nostrà, præter te Crasse, qui tuo magis studio, quàm proprio munere aliquo disertorū, ius à nobis ciuile didicisti; quod interdum pudeat, iuris ignara est. Quod uero in extrema oratione quasi tuo iure sumpsisti, oratorem in omni sermonis disputatione copiosissime posse uersari: id, nisi hic in tuo regno essemus, non tulissem; multisq; præessem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex iure manu consertum uocarent, quòd in alienas possessiones tam

temere irruisses. Agerent enim tecum lege primum Pythagorei omnes, atque Democritici, cæteriq; in suo genere physici: uindicarentq; ornati homines in dicendo, & graues, quibuscum tibi iusto sacramento contendere non liceret. Vrgerent præterea philosophorum greges, iam ab illo fonte, & capite Socrate: nihil te de bonis rebus in uita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominũ moribus, nihil de ratione uitæ didicisse, nihil omnino quæsisse, nihil scire cõuincerent: & cum uniuersi in te impetum fecissent, tum singulæ familiæ litem tibi intenderent. Instaret Academia, quæ, quidquid dixisses, id te ipsum negare cogeret. Stoici uero nostri disputationum suarum, atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hæc ipsa, quæ propria oratorum putas esse adiumenta atque ornamenta dicendi, ab se peti uincerent oportere: ac nõ solum meliora, sed etiam multo plura Aristotelẽ, Theophrastumq; de his rebus, quàm omnes dicendi magistros, scripsisse ostenderent. Missos facio mathematicos, grãmaticos, musicos, quorum artibus uestra ista dicendi uis ne minima quidem societate coniungitur. Quamobrem ista tanta, tamq; multa profitenda Crasse non censeo. satis id est magnum, quod potes præstare, ut in iudicijs ea causa, quãcunque tu dicis, melior, & probabilior esse uideatur: ut in concionibus, ut in sententijs dicendis ad persuadendum tua plurimum ualeat oratio: denique ut prudẽtibus diserte, stultis etiã uere dicere uidearis. hoc amplius si quid poteris, non id mihi uidebitur orator, sed Crassus sua quadam propria, non communi oratorum

facultate posse. Tum ille, Non sum, inquit, nescius Scæuola ista inter Græcos dici, & disceptari solere. audiui enim summos homines, cũ Quæstor ex Macedonia uenissem Athenas florente Academia, ut temporibus illis ferebatur, quòd eam Carneades, & Clitomachus, & Aeschines obtinebãt. erat etiam Metrodorus, qui cum illis unà ipsum illum Carneadem diligentius audierat, hominem omnium in dicẽdo, ut ferebant, acerrimum, & copiosissimum. uigebat auditor Panætij illius tui Mnesarchus; & Peripatetici Critolaus, & Diodorus; multi etiam præterea præclari in philosophia, & nobiles: à quibus omnibus una penè repelli uoce oratorẽ à gubernaculis ciuitatum, excludi ab omni doctrina, rerumq; maiorũ scientia, ac tantum in iudicia, & cõciunculas, tanquam in aliquod pistrinum, detrudi, & compingi uidebam. Sed ego neque illis assentiebar, neque harum disputationum inuentori, & principi longe omnium in dicendo grauissimo, & eloquentissimo Platoni. cuius tum Athenis diligentius legi cum Carneade Gorgiam. quo in libro in hoc maxime admirabar Platonem, quòd mihi in oratoribus irridendis ipse orator summus uidebatur. uerbi enim controuersia iandiu torquet græculos homines contentionis cupidiores, quàm ueritatis. Nam si quis hunc statuet esse oratorem, qui tantummodo in iure, aut in iudicijs possit, aut apud populum, aut in senatu copiose loqui: tamẽ huic ipsi multa tribuat, & concedat necesse est. neque enim sine multa pertractione omnium rerum publicarum, neque sine legum, moris, iuris sciẽtia, neque natura hominũ incognita, ac moribus, in his ipsis rebus satis cal-

lide uersari,et perite potest.qui autem hæc cognouerit, sine quibus ne illa quidem minima in causis quisquã recte tueri potest;quid huic abesse poterit de maximarum rerum scientia? Sin oratoris nihil uis esse,nisi cõposite,ornate,copiose eloqui:quæro,id ipsum qui possit assequi sine ea scientia,quã ei non conceditis? dicendi enim uirtus,nisi ei,qui dicit,ea,de quibus dicit, percepta sint,extare non potest. Quamobrem si ornate locutus est,sicut fertur,et mihi uidetur,physicus ille Democritus: materies illa fuit physici,de qua dixit; ornatus uero ipse uerborum oratoris putandus est.et si Plato de rebus à ciuilibus controuersijs remotissimis diuinitus est locutus,quod ego concedo; si item Aristoteles, si Theophrastus,si Carneades in rebus ijs,de quibus disputauerunt,eloquentes,& in dicẽdo suaues,atque ornati fuerunt: sint eæ res,de quibus disputant,in alijs quibusdã studijs;oratio quidẽ ipsa propria est huius unius rationis,de qua loquimur,& quærimus. Etenim uidemus ijsdẽ de rebus ieiune quosdã,& exiliter,ut eum, quem acutissimũ ferunt,Chrysippum,disputauisse; neque ob eam rem philosophiæ nõ satisfecisse, quòd nõ habuerit hanc dicẽdi ex arte alienã facultatem. Quid ergo interest? aut qui discernes eorũ,quos nominaui,ubertatẽ in dicendo,& copiam,ab eorũ exilitate, qui hac dicendi uarietate,& elegantia non utuntur? Vnũ erit profecto,quod ij,qui bene dicunt,afferunt proprium,compositam orationem,& ornatam,& artificio quodam, & expolitione distinctam.hæc autem oratio,si res non subest ab oratore percepta, et cognita,aut nulla sit necesse est,aut omnium irrisione ludatur. quid est enim

tam furiosum, quàm uerborum uel optimorum, atque ornatissimorum sonitus inanis nulla subiecta sententia, nec scientia? Quidquid erit igitur, quacunque ex arte, quocunque de genere; id orator si, tanquam clientis causam, didicerit, dicet melius, & ornatius, quàm ille ipse eius rei inuentor, atque artifex. Nam si quis erit, qui hoc dicat, esse quasdam oratorum proprias sententias, atque causas, & quasi certarũ rerum forensibus cancellis circunscriptam scientiam: fatebor equidem in his magis assidue uersari hanc nostram dictionem: sed tamen in his ipsis rebus permulta sunt, quæ isti magistri, qui rhetorici uocantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim nescit maximam uim existere oratoris in hominum mentibus uel ad iram, aut odium, aut dolorem incitandis, uel ab hisce iisdem permotionibus ad lenitatem, misericordiamq; reuocandis? quæ, nisi qui naturas hominum, uimq; omnem humanitatis, causasq; eas, quibus mentes aut incitantur, aut reflectuntur, penitus perspexerit, dicendo, quod uolet, perficere non poterit. Atqui totus hic locus philosophorum putatur proprius: neque orator me auctore unquam repugnabit: sed, cum illis cognitionem rerum cõcesserit, quòd in ea solum illi uoluerint elaborare; tractationem orationis, quæ sine illa scientia nulla est, sibi assumet. hoc enim est proprium oratoris, quod sæpe iã dixi, oratio grauis, & ornata, & hominum sensibus, ac mentibus accõmodata. Quibus de rebus Aristotelem, & Theophrastum scripsisse fateor. sed uide, ne hoc Scæuola totum sit à me. nam ego, quæ sunt oratori cum illis cõmunia, non mutuor ab illis: isti, quæ de his rebus disputant, orato=

rum esse concedunt. itaque cæteros libros artis suæ nomine, hos rhetoricos & inscribunt, & appellant. Etenim, cum illi in dicendo inciderint loci, (quod persæpe euenit) ut de dijs immortalibus, de pietate, de cõcordia, de amicitia, de cõmuni ciuium, de hominũ, de gentium iure, de æquitate, de temperantia, de magnitudine animi, de omni uirtutis genere sit dicendum: clamabunt credo omnia gymnasia, atque oẽs philosophorum scholæ, sua hæc esse omnia propria, nihil omnino ad oratorem pertinere. quibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis consumendi otij causa disserant, cum concessero: illud tamen oratori tribuã, & dabo, ut eadem, de quibus illi tenui quodã, & exiguo sermone disputant, hic omni tũ grauitate, tum etiam iucũditate explicet. Hæc ego cũ ipsis philosophis tum Athenis disserebã. cogebat.n. me M. Marcellus hic noster, qui nunc Aedilis Cur. est: & profecto, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermoni interesset: ac iam tum erat adolescentulus his studijs mirifice deditus. Iam uero de legibus instituendis, de bello, de pace, de socijs, de uectigalibus, de iure ciuium generatim in ordines, ætatesq; descripto, dicant uel Græci, si uolunt, Lycurgum, aut Solonem (quanquam illos quidem censemus in numero eloquẽtium reponendos) scisse melius, quàm Hyperidem, aut Demosthenem, perfectos iam homines in dicendo, & perpolitos: uel nostri decemuiros, qui XII tabulas perscripserũt, quos necesse est fuisse prudẽtes, anteponãt in hoc genere & Ser. Galbæ, & socero tuo C. Lælio, quos constat dicendi gloria præstitisse. nunquã enim negabo esse quasdã arteis proprias eorũ, qui in his cognoscẽdis,

atque tractandis studium suum omne posuerunt: sed oratorem plenum, atque perfectū esse eum dicam, qui de omnibus rebus possit uarie, copioseq; dicere. Etenim sæpe in ijs causis, quas omnes proprias esse oratorū confitentur, est aliquid, quod non ex usu forensi, quem solum oratoribus conceditis, sed ex obscuriore aliqua scientia sit promendum, & assumendum. quæro enim, num possit aut contra Imperatorem, aut pro Imperatore dici sine rei militaris usu, aut sæpe etiam sine regionum terrestrium, aut maritimarum scientia? nū apud populum de legibus iubendis, aut uetandis? num in senatu de omni reip. genere dici sine summa rerum ciuilium cognitione, & prudentia? num admoueri possit oratio ad sensus animorum, atque motus uel inflāmandos, uel etiam extinguendos, quod unum in oratore dominatur, sine diligentissima peruestigatione earum omnium rationem, quæ de naturis humani generis, ac moribus à philosophis explicātur? Atque haud scio, an minus hoc uobis sim probaturus: equidem non dubitabo, quod sentio, dicere. physica ista ipsa, quæ paulo ante, & mathematica, & cæterarum artium propria, posuisti; scientiæ sunt eorum, qui illa profitentur: illustrare autem oratione si quis istas ipsas arteis uelit, ad oratoris ei confugiendum est facultatem. Neque enim, si Philonem illum architectum, qui Atheniensibus armamētarium fecit, cōstat perdiserte populo rationem operis sui reddidisse; existimandū est architecti potius artificio disertum, quàm oratoris fuisse. nec, si huic M. Antonio pro Hermodoro fuisset de naualium opere dicendum, non, cum ab illo causam didicisset, ipse orna-

te de alieno artificio, copioseq; dixisset. neque uero Asclepiades, is, quo nos medico, amicoq; usi sumus; tum, cum eloquentia uincebat cæteros medicos, in eo ipso, quod ornate dicebat, medicinæ facultate utebatur, non eloquẽtiæ. Atque illud est probabilius, neque tamẽ uerum, quod Socrates dicere solebat; omneis in eo, quod scirent, satis esse eloquentes. illud uerius; neque quẽquam in eo disertũ esse posse, quod nesciat; neque, si optime sciat, ignarusq; sit faciundæ, ac poliendæ orationis, diserte id ipsum, de quo sciat, posse dicere. Quamobrem, si quis uniuersam, & propriã oratoris uim definire, complectiq; uult; is orator erit mea sententia hoc tam graui dignus nomine, qui, quæcunque res inciderit, quæ sit dictione explicanda, prudenter, & composite, & ornate, & memoriter dicat, cum quadam etiam actionis dignitate. Sin cuipiam nimis infinitum uidetur, quòd ita proposui quacũque de re: licet hinc, quantum cuique uidebitur, circuncidat, atque amputet: tamẽ illud tenebo, si, quæ cæteris in artibus, aut studijs sita sunt, orator ignoret; tantumq; ea teneat, quæ sint in disceptationibus, aut in usu forẽsi; tamẽ, his de rebus ipsis si sit ei dicendũ; cũ cognouerit ab ijs, qui tenẽt, quæ sint in quaque re; multo oratorem melius, quàm ipsos illos, quorũ eæ sunt artes, esse dicturum. Ita si de re militari dicendum huic erit Sulpitio, quæret à C. Mario affini nostro, & cum acceperit, ita pronũciabit, ut ipsi C. Mario penè hic melius, quàm ipse ille, scire uideatur. sin de iure ciuili, te cum communicabit, teq; hominem prudentissimum, & peritissimum, in ijs ipsis rebus, quæ abs te didi-

cerit, dicendi arte superabit. Sin quæ res inciderit, in qua de natura, de uitijs hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicẽdum sit: forsitã, si ei sit uisum, (etsi hæc quidem nosse debet orator) cum Sex. Pompeio erudito homine in philosophia communicabit. hoc profecto efficiet, ut, quamcunque rem à quoque cognouerit, de ea re multo dicat ornatius, quàm ille ipse, unde cognorit. Sed, si me audierit, quoniã philosophia in treis partes est distributa, in naturæ obscuritatem, in disserẽdi subtilitatem, in uitam, atque mores: duo illa relinquamus; idq́; largiamur inertiæ nostræ: tertiũ uero, quod semper oratoris fuit, nisi tenebimus; nihil oratori, in quo magnus esse possit, relinquemus. quare hic locus de uita, & moribus totus est oratori perdiscendus: cætera, si non didicerit, tamen poterit, si quando uolet, ornare dicendo, cũ erũt ad eum delata, & tradita. etenim si constat inter doctos, hominem ignarum astrologiæ ornatissimis, atque optimis uersibus Aratum de cœlo, stellisq́; dixisse; si de rebus rusticis hominem ab agro remotissimum Nicandrum Colophonium poetica quadam facultate non rustica scripsisse præclare: quid est, cur non orator de rebus ijs eloquentissime dicat, quas ad certam causam, tempusq́; cognorit? est enim finitimus oratori poeta, numeris astrictior paulo, uerborum autem licentia liberior, multis uero ornandi generibus socius, ac penè par, in hoc quidẽ certe propè idem, nullis ut terminis circunscribat, aut definiat ius suum, quo minus ei liceat eadem illa facultate, & copia uagari, quà uelit. Nam quòd illud Q. Scæuola negasti te fuisse laturũ,

nisi in meo regno esses; quòd in omni genere sermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem perfe-ctum esse debere: nunquam mehercule hoc dicerem, si eum, quẽ fingo, me ipsum esse arbitrarer: sed ut sole bat C. Lucilius sæpe dicere, homo tibi subiratus, mihi propter eam ipsam causam minus, quàm uolebat, fa-miliaris, sed tamen & doctus, & perurbanus; sic sen tio, nemirem esse in oratorum numero habẽdum, qui non sit omnibus ijs artibus, quæ sunt libero homine di-gnæ, perpolitus: quibus ipsis si in dicendo non utimur, tamen apparet, atque extat, utrum simus earum rerũ rudes, an didicerimus: ut qui pila ludunt, non utun-tur in ipsa lusione artificio proprio palæstræ, sed indi-cat ipse motus, didicerint ne palæstram, an nesciant; & qui aliquid fingunt, etsi tum pictura nihil utũtur, ta-men utrum sciant pingere, an nesciant, non obscurum est: sic in orationibus hisce ipsis iudiciorum, concionũ, senatus, etiam si proprie cæteræ non adhibentur artes, tamen facile declaratur, utrum is, qui dicat, tantum-modo in hoc declamatorio sit opere iactatus, an ad di-cẽdum omnibus ingenuis artibus instructus accesserit. Tum ridens Scæuola, Non luctabor, inquit, tecũ Cras-se amplius. id enim ipsum, quod contra me locutus es, artificio quodam es cõsecutus, ut & mihi, quæ ego uel lem, non esse oratoris concederes; et ea ipsa nescio quo modo rursus detorqueres, atque oratori propria trade res. Hæc, cum ego Prætor Rhodũ uenissem, & cum summo illo doctore istius disciplinæ Apollonio ea, quæ à Panætio acceperam, contulissem: irrisit ille quidẽ, ut solebat, philosophiam, atque contempsit; multaq; non

tam grauiter dixit, quàm facete: tua autem fuit oratio eiusmodi, non ut ullam artem, doctrinam ue cõtemneres, sed ut omneis comites, ac ministras oratoris esse diceres. quas, ego, si quis sit unus cõplexus omneis, idẽq; si ad eas facultatem istam ornatissimæ orationis adiunxerit; non possum dicere eum non egregium quẽdam hominem, atque admirãdum fore. sed is, si quis esset, aut si etiam unquam fuisset, aut uero si esse posset; tu esses unus profecto; qui & meo iudicio, & omniũ uix ullam cæteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquisti. Verum si tibi ipsi nihil deest, quod in forensibus rebus, ciuilibusq; uersetur, quin scias; neque eã tamen scientiam, quam adiungis oratori, complexus es: uideamus, ne plus ei tribuas, quàm res, et ueritas ipsa cõcedat. Hic Crassus, Memento, inquit, me non de mea, sed de oratoris facultate dixisse. Quid.n. nos aut didicimus, aut scire potuimus? qui ante ad agẽdum, quàm ad cognoscendũ uenimus: quos in foro, quos in ambitione, quos in rep. quos in amicorũ negotijs res ipsa ante confecit, quàm possemus aliquid de rebus tãtis suspicari. Quòd si tibi tantum in nobis uidetur esse; quibus etiã si ingeniũ, ut tu putas, nõ maxime defuit, doctrina certe, & otium, & hercule etiã studiũ illud dicẽdi acerrimum defuit: quid censes, si ad alicuius ingenium uel maius illa, quæ ego nõ attigi, accesserint, qualem illum, & quãtum oratorẽ futurũ? Tum Antonius, Probas mihi, inquit, ista Crasse, quæ dicis: nec dubito, quin multo locupletior in dicendo futurus sit, si quis omniũ rerum, atque artium rationem, naturamq; comprehenderit. sed primum id difficile factũ est, præsertim

in hac nostra uita, nostrisq; occupationibus. deinde illud etiam uerendum est, ne abstrahamur ab hac exercitatione, & consuetudine dicendi populari, & forẽsi. aliud enim mihi quoddam genus orationis esse uidetur eorũ hominum, de quibus paulo ante dixisti: quãuis illi ornate, et grauiter aut de natura rerũ, aut humanis de rebus loquãtur. nitidum quoddam genus est uerborum, & lætum, sed palæstræ magis, & olei, quàm huius ciuilis turbæ, ac fori. nãque egomet, qui sero, ac leuiter græcas literas attigissem, tamen, cum Proconsul *in* Ciliciam *proficiscens* Athenas *uenissem, cõplures tũ ibi dies sum propter nauigandi difficultatem cõmoratus. sed cum quotidie mecũ haberem homines doctissimos, eos ferè ipsos, qui abs te modo sunt nominati; cũq; hoc nescio quo modo apud eos increbuisset, me in causis maioribus, sicuti te, solere uersari: pro se quisq; eorũ, quãtum quisque poterat, de officio, & ratione oratoris disputabat.* Horum *alij, sicut iste ipse* Mnesarchus, *hos, quos nos oratores uocaremus, nihil esse dicebat, nisi quosdam operarios lingua celeri, et exercitata: oratorẽ autem, nisi qui sapiens esset, esse neminẽ: atque ipsam eloquentiam, quòd ex bene dicendi scientia constaret, unam quandam esse uirtutem: & qui unã uirtutem haberet, omneis habere: easq; ipsas esse inter se æquaeis, et pares: ita, qui esset eloquens, eũ uirtutes omneis habere, atque esse sapientẽ.* Sed *hæc erat spinosa quædam, et exilis oratio, longeq; à nostris sensibus abhorrebat.* Carneades *uero multo uberius iisdem de rebus loquebatur: non quo aperiret sententiam suam, (hic enim mos erat patrius* Academiæ, *aduersari sem=*

per omnibus in disputando) sed tum maxime tamen hoc significabat: eos, qui rhetores nominarentur, & qui dicendi præcepta traderent, nihil planè tenere; neque posse quenquam facultatē assequi dicendi. nisi qui philosophorum inuenta didicisset. Disputabant contra diserti homines Athenienses, in rep. causisq; uersati: in quibus erat etiā is, qui nuper Romæ fuit, Menedemus hospes meus. qui cum diceret esse quandam prudentiam, quæ uersaretur in perspiciendis rationibus constituendarū, & regendarum rerum publicarū: excitabatur homo promptus ab homine abundanti doctrina, et quadam incredibili, uarietate rerum, & copia. omneis enim partes illius ipsius prudentiæ petēdas esse à philosophia docebat: neque ea, quæ statuerentur in rep. de dijs immortalibus, de disciplina iuuentutis, de iustitia, de patiētia, de temperantia, de modo rerum omnium, cæteraq;, sine quibus ciuitates aut esse, aut bene moratæ esse non possent, usquam in eorum libris inueniri. Quòd si tantā uim rerum maximarū arte sua rhetorici illi doctores cōplecterentur: quærebat, cur de proœmijs, & de epilogis, & de huiusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum libri; de ciuitatibus instituendis, de scribendis legibus, de æquitate, de iustitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, conformandisq; hominum moribus litera in eorum libris nulla inueniretur: ipsa uero præcepta sic illudere solebat, ut ostenderet non modo eos illius experteis esse prudentiæ, quam sibi asciscerent, sed ne hanc quidem ipsam dicendi rationem, ac uiam nosse. caput enim esse arbitrabatur oratoris, ut & ipsis, apud quos ageret, talis, qualem se

ipse optaret, uideretur; id fieri uitæ dignitate; de qua nihil rhetorici isti doctores in præceptis suis reliqissent: & uti qui audirent, sic afficerentur animis, ut eos affici uellet orator: quod item fieri nullo modo posse, nisi cognosceret is, qui diceret, quot modis hominũ mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quanque partem mouerentur: hæc autem esse penitus in media philosophia retrusa, atque abdita: quæ isti rhetores ne primoribus quidem labris attigissent. Ea Menedemus exemplis magis, quàm argumẽtis conabatur refellere. memoriter enim multa ex orationibus Demosthenis præclare scripta pronuncians, docebat illũ in animis uel iudicum, uel populi in omnem partem dicendo permouendis non fuisse ignarum, quibus ea rebus cõsequeretur, quæ negaret ille sine philosophia quẽquam scire posse. Hic respondebat, non se negare Demosthenẽ summam prudentiam, summamq; uim habuisse dicendi: sed siue ille hoc ingenio potuisset; siue, id quod constaret, Platonis studiosus audiendi fuisset; nõ quid ille potuisset, sed quid isti docerent, esse quærendum. Sæpe etiam in eam partẽ ferebatur oratione, ut omnino disputaret, nullam artẽ esse dicendi. idq; cùm argumentis docuerat, quòd ita nati essemus, ut et blãdiri, et suppliciter insinuare iis, à quibus esset petendum, et aduersarios minaciter terrere possemus; & rẽ gestam exponere; & id, quod intẽderemus, cõfirmare; & id, quod contra diceretur, refellere; et ad extremũ deprecari aliquid, & conqueri: quibus in rebus omnis oratorũ uersaretur facultas: & quòd cõsuetudo, exercitatioq; & intelligendi prudentiam acueret, & eloquẽdi celerita-

tem incitaret: tum etiam exemplorum copia nitebatur. nam primum quasi dedita opera neminem scriptorem artis ne mediocriter quidē disertum fuisse dicebat: cum repeteret usque à Corace nescio quo, & Tisia; quos artis illius inuentores, & principes fuisse constaret. eloquentissimos autē homines, qui ista nec didicissent, nec omnino scisse curassent, innumerabiles quosdam nominabat: in quibus etiam siue ille irridēs, siue quòd ita putaret, atque ita audisset, me in illo numero, qui illa nō didicissem, & tamē (ut ipse dicebat) possem aliquid in dicendo, proferebat. quorum ego illi alterum facile assentiebar, nihil me didicisse: in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipsum errare arbitrabar. Artem uero negabat esse ullam, nisi quæ cognitis, penitusq; perspectis, & in unum exitum spectantibus. & nunquam fallentibus rebus contineretur: hæc autem omnia, quæ tractarentur ab oratoribus, dubia esse, & incerta; cum & dicerentur ab ijs, qui ea omnia non planè tenerēt; & audirētur ab ijs, quibus nō scientia esset tradenda, sed exigui temporis aut falsa, aut certe obscura opinio. Quid multa? sic mihi tū persuadere uidebatur; neque artificium ullum esse dicendi; neque quenquam posse, nisi qui illa, quæ à doctissimis hominibus in philosophia dicerētur, cognosset, aut callide, aut copiose dicere. Quibus dicere Carneades solebat, ingeniū tuum Crasse uehemēter admirans, me sibi perfacilem in dicēdo, te perpugnacem in disputando esse uisum. Tumq; ego hac eadem opinione adductus, scripsi etiam illud quodā in libello, qui me imprudente, & inuito excidit, & peruenit in manus ho=

minum; disertos me cognosse nónullos, eloquẽtem adhuc neminem: quòd eum statuebam disertũ, qui posset satis acute, atque dilucide apud mediocres homines ex cómuni quadam hominum opinione dicere; eloquẽtem uero, qui mirabilius, et magnificentius augere posset, atque ornare, quæ uellet, omneisq; omnium rerũ, quæ ad dicendũ pertinerent, fonteis animo, ac memoria contineret. Id si est difficile nobis, qui ante, quàm ad discendum ingressi sumus, obruimur ambitione, & foro: sit tamen in re positum, atque natura. Ego enim quantũ auguror coniectura, quantáq; ingenia in nostris hominibus esse uideo; nó despero fore aliquẽ aliquando, qui & studio acriore, quàm nos sumus, atque fuimus; & otio, ac facultate discendi maiore, ac maturiore; et labore, atque industria superiore, cũ se ad audiẽdũ, legẽdũ, scribendumq; maiore opera dediderit, existat talis orator, qualẽ quærimus; qui iure non solũ disertus, sed etiã eloquens dici possit: qui tamẽ mea sententia aut hic est iam Crassus: aut, si quis pari fuerit ingenio, pluráq;, q̃ hic, et audierit, et lectitarit, et scripserit; paulum huic aliquid poterit addere. Hoc loco Sulpitius, Insperanti mihi, inquit, & Cottæ, sed ualde optanti utrique nostrum cecidit, ut in istum sermonẽ Crasse delaberemini. nobis enim huc uenientibus iucundũ satis fore uidebatur, si, cum uos de rebus alijs loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone uestro memoria dignum excipere possemus: ut uero penitus in eam ipsam totius huius uel studij, uel artificij, uel facultatis disputationem penè intimam perueniretis, uix optandum nobis uidebatur. Ego enim, qui ab

ineunte ætate incensus essem studio utriusque uestrũ, Crassi uero etiam amore: cum ab eo nusquam discederem, uerbum ex eo nũquam elicere potui de ui, ac de ratione dicendi; cum & per me ipsum egissem, & per Drusum sæpe tentassem. quo in genere tu Antoni (uere loquar) nunquam mihi percũctanti, aut quærenti aliquid defuisti; et persæpe me, quæ soleres in dicẽdo obseruare docuisti. Nunc, quoniam uterque uestrum patefecit earũ rerum ipsarũ aditum, quas quærimus; & quoniam princeps Crassus eius sermonis ordiendi fuit: date nobis hanc ueniam, ut ea, quæ sentitis de omni genere dicendi, subtiliter persequamini. quod quidẽ si erit à uobis impetratum: magnã habebo Crasse huic palæstræ, & Tusculano tuo gratiã; & lõge Academiæ illi, ac Lycio tuum hoc suburbanũ gymnasium anteponam. Tum ille, Immo uero, inquit, Sulpiti rogemus Antoniũ; qui et potest facere id, quod requiris; & consueuit, ut te audio, dicere. nam me quidem fateor semper à genere hoc toto sermonis refugisse, et tibi cupiẽti, atque instãti sæpissime negasse, ut tute paulo ante dixisti. quod ego nõ superbia, neque inhumanitate faciebã; neque quo studio rectissimo, atque optimo non obsequi uellẽ; præsertim cũ te unum ex omnibus ad dicẽdum maxime natum, aptumq; cognossem; sed mehercule istius disputationis insolẽtia, atque earum rerum, quæ quasi traduntur in arte, inscitia. Tum Cotta. Quoniam id, quod difficillimum nobis uidebatur, ut omnino de his rebus Crasse loquerere, assecuti sumus: de reliquo iam nostra culpa fuerit, si te, nisi omnia, quæ percunctati erimus, explicaris, dimi-

ſerimus. De iis credo rebus, inquit Craſſus, ut in conditionibus ſcribi ſolet, quibus ſciam, poteroq;. Tum ille, Nanque quod tu non poteris, aut neſcies, quis noſtrum tam impudens eſt, qui ſe ſcire, aut poſſe poſtulet? Iam uero iſta conditione, dum mihi liceat negare poſſe, quod non potero, & fateri neſcire, quod neſciam; licet, inquit Craſſus, ueſtro arbitratu percunctemini. Atque, inquit Sulpitius, hoc primum ex te, de quo modo Antonius expoſuit, quid ſentias quærimus; exiſtimes'ne artem aliquam eſſe dicendi. Quid mihi nunc uos, inquit Craſſus, tanquam alicui Græculo otioſo, & loquaci, & fortaſſe docto, atque erudito quæſtiunculam, de qua meo arbitratu loquar, imponitis? Quando enim me iſta curaſſe, aut cogitaſſe arbitramini? non ſemper irriſiſſe potius eorũ hominum impudẽtiam, qui, cum in ſchola aſſediſſent, ex magna hominũ frequentia dicere iuberent, ſi quis quid quæreret. quod primum ferunt Leontinum feciſſe Gorgiam: qui permagnum quiddam ſuſcipere, ac profiteri uidebatur, cũ ſe ad omnia, de quibus quiſque audire uellet, eſſe paratũ denunciaret. poſtea uero uulgo hoc facere cœperunt, hodieq; faciunt; ut nulla ſit res neque tanta, neque tam improuiſa, neque tam noua, de qua ſe non omnia, quæ dici poſſunt, profiteantur eſſe dicturos. Quòd ſi te Cotta arbitrarer, aut te Sulpiti de his rebus audire uelle: adduxiſſem huc Græcum aliquem, qui nos iſtiuſmodi diſputationibus delectaret. quod ne nunc quidem difficile factu eſt. eſt enim apud M. Piſonem adoleſcentem iam huic ſtudio deditum, ſummo hominem ingenio, noſtriq; cu-

pidissimum, peripateticus Staseas, homo nobis sanè familiaris, & , ut inter homines peritos constare uideo, in illo suo genere omnium princeps. Quem tu mihi, inquit Mutius, Staseam, quem peripateticum narras? gerendus est tibi mos adolescentibus Crasse, qui nō Græci alicuius quotidianam loquacitatem sine usu, neque ex scholis cantilenā requirunt, sed ex homine omniū sapiētissimo, atque ex eo, qui non in libellis, sed in maximis causis, & in hoc domicilio imperij, & gloriæ sit consilio, linguaq; princeps: cuius uestigia persequi cupiunt, eius sententiam sciscitantur. Equidem te cum in dicendo semper putaui deum: tum uero tibi nunquam eloquentiæ maiorem tribui laudem, quàm humanitatis: qua nunc te uti uel maxime decet; neque defugere eam disputationem, ad quam te duo excellentis ingenij adolescentes cupiunt accedere. Ego uero, inquit, istis obsequi studeo: neque grauabor breuiter meo more, quid quaque de re sentiam, dicere. Ac primum illud (quoniam auctoritatem tuam negligere Scæuola, fas mihi esse non puto) respondeo: mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem uideri, sed omnem esse contentionem inter homines doctos in uerbi controuersia positam. Nam, si ars ita definitur, ut paulo ante exposuit Antonius, ex rebus penitus perspectis, planeq; cognitis, atque ab opinionis arbitrio seiunctis, scientiaq; comprehensis: non mihi uidetur ars oratoris esse ulla. sunt enim uaria, & ad uulgarem, popularemq; sensum accommodata omnia genera huius forensis nostræ dictionis. Sin autem ea, quæ obseruata sunt in usu, ac tractatione dicendi, hæc ab

hominibus callidis, ac peritis animaduersa, ac notata, uerbis designata, generibus illustrata, partibus distributa sunt; id quod fieri potuisse uideo: non intelligo, quamobrem non, si minus illa subtili definitione, at hac uulgari opinione ars esse uideatur. Sed siue est ars, siue artis quædam similitudo: non est quidem ea negligenda; uerum intelligendum est, alia quædam ad consequendam eloquentiam esse maiora. Tum Antonius uehementer se assentiri Crasso dixit: quòd neque ita amplecteretur artem, ut ij solerent, qui omnem uim dicendi in arte ponerent: neque rursum eam totam, sicut plerique philosophi facerent, repudiaret. Sed existimo, inquit, gratum te his esse Crasse facturum, si ista exposueris, quæ putas ad dicendum plus quàm ipsam artem posse prodesse. Dicam equidē, quoniā institui; petamq; à uobis, inquit, ne has meas ineptias efferatis. quanquam moderabor ipse: ne, ut quidam magister, atque artifex, sed quasi unus è togatorum numero, atque ex forensi usu homo mediocris, neque omnino rudis, uidear non ipse aliquid à me prompsisse, sed fortuito in sermonem uestrum incidisse. Equidem cum peterem magistratus, solebam in prehensando dimittere à me Scæuolam; cum ei ita dicerem, me uelle esse ineptum. id erat petere blandius: quod nisi inepte fieret, bene non posset fieri: hunc autem esse unum hominem ex omnibus, quo præsente ego ineptus esse minime uellem: quem quidem nunc mearum ineptiarum testem, & spectatorem fortuna cōstituit. nā quid est ineptius, quàm de dicendo dicere? cum id ipsum, dicere, nunquam sit nō

ineptum, nisi cum est necessarium. Perge uero Crasse, inquit Mutius: istam enim culpam, quam uereris, ego præstabo. Sic igitur sentio, inquit Crassus, naturam primum, atque ingenium ad dicendum uim afferre maximam: neque uero istis, de quibus paulo ante dixit Antonius, scriptoribus artis, rationem dicendi, & uiam, sed naturã defuisse. nam & animi, atque ingenij celeres quidam motus esse debent; qui ad excogitandum acuti, & ad explicãdum, ornandumq; sint uberes, & ad memoriam firmi, atque diuturni: & si quis est, qui hæc putet arte accipi posse; quod falsum est (præclare enim se res habeat, si hæc accendi, aut cõmoueri arte possint: inseri quidem, & donari ab arte non possunt omnia: sunt enim illa dona naturæ) quid de illis dicet, quæ certe cũ ipso homine nascũtur? linguæ solutio, uocis sonus, latera, uires, cõformatio quædam, & figura totius oris, & corporis. Neque hæc ita dico, ut ars aliquid limare nõ possit: neque enim ignoro, & quæ bona sint, fieri meliora posse doctrina; et quæ non optima, aliquo modo acui tamen, & corrigi posse: sed sunt quidam aut ita lingua hæsitantes, aut ita uoce absoni, aut ita uultu, motuq; corporis uasti, atque agrestes; ut etiam si ingenijs, atque arte ualeant, tamen in oratorũ numerum uenire non possint: sunt autem quidam ita naturæ muneribus in ijsdem rebus habiles, ita ornati; ut non nati, sed ab aliquo deo ficti esse uideantur. Magnum quoddam est onus, atque munus, suscipere, atque profiteri se esse omnibus silentibus unum maximis de rebus magno in cõuentu hominum audiendum. adest enim ferè nemo, quin acutius,

atque acrius uitia in dicente, quàm recta uideat. ita quidquid est, in quo offenditur; id etiam illa, quæ laudanda sunt, obruit. Neque hæc in eam sententiam disputo, ut homines adolescentes, si quid naturale forte non habeát, omnino à dicendi studio deterream. Quis enim non uideat C. Cælio æquali meo maximo honori fuisse homini nouo illá ipsam, quácunque assequi potuerit, in dicendo mediocritatem? quis uestrum æqualem Q. Varium, uastum hominem, atque fœdú, nó intelligit illa ipsa facultate, quácunque habet, magná esse in ciuitate gratiam consecutú? sed quia de oratore quærimus, fingédus est nobis oratione nostra detractis omnibus uitijs orator, atque omni laude cumulatus. neque enim, si multitudo litiú, si uarietas causarú, si hæc turba, & barbaria forensis dat locum uel uitiosissimis oratoribus, iccirco nos hoc, quod quærimus, omittemus. Itaque in ijs artibus, in quibus nó utilitas quæritur necessaria, sed animi libera quædá oblectatio, quàm diligenter, et quàm propè fastidiose iudicamus? nullæ. n. lites, neque cótrouersiæ sunt, quæ cogát homines, sicut in foro nó bonos oratores, item in theatro actores malos perpeti. Est igitur oratori diligenter prouidendum, non uti illis satisfaciat, quibus necesse est; sed ut ijs ipsis admirabilis esse uideatur, quibus libere liceat iudicare. Ac si quæritis planè, quid sentiam; enunciabo apud homines familiarissimos, quod adhuc semper tacui, & tacendum putaui: Mihi etiam quiq; optime dicunt, quiq; id facillime, atque ornatissime facere possunt; tamen, nisi timide ad dicendum accedunt, & in exordienda oratione perturbantur, penè impuden=

tes uidentur. tametsi id non accidere non potest. ut.n. quisque optime dicit; ita maxime dicendi difficultatem, variosq; euentus orationis, hominumq; iudicia pertimescit. qui uero nihil potest dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere, atque edere; is mihi, etiã si cõmouetur in dicendo, tamen impudens uidetur. non.n. pudendo, sed non faciendo id, quod non decet, impudentiæ nomẽ effugere debemus. quem uero non pudet; id quod in plerisque uideo; hunc ego non reprehensione solum, sed etiã pœna dignum puto. Equidem & in uobis animaduertere soleo, & in me ipso sæpissime experior, ut exalbescã in principijs dicendi, & tota mente, atque omnibus artubus contremiscam. adolescentulus uero sic in initio accusationis examinatus sum, ut hoc summum beneficium Quinto Maximo debuerim, quòd continuo consilium dimiserit, simul ac me fractũ, ac debilitatum me tu uiderit. Hic omnes assensi, significare inter sese, & colloqui cœperunt. fuit.n. mirificus quidam in Crasso pudor; qui tamen non modo non obesset eius orationi, sed etiam probitatis commendatione prodesset.

Tum Antonius, Sæpe, ut dicis, inquit, animaduerti Crasse & te, & cæteros summos oratores, quanquam tibi par mea sententia nemo unquam fuit, in dicendi exordio permoueri. cuius quidem rei cum causam quærerem, quidnam esset, cur, ut in quoque oratore plurimum esset, ita maxime is pertimesceret; has causas inueniebam duas: unam, quòd intelligerent, ij quos usus, ac natura docuisset, nonnunquam summis oratoribus non satis ex sententia euentum dicendi procedere; ita

non iniuria, quotiescunque dicerent, id, quod aliquando posset accidere, ne tum accideret, timere. altera est hæc, de qua queri sæpe soleo. cæterarum hominem artium spectati, & probati, si quando aliquid minus bene fecerunt, quàm solent; aut noluisse, aut ualetudine impediti non potuisse cōsequi id, quod scirent, putātur. noluit, inquiunt, hodie agere Roscius, aut crudior fuit. oratoris peccatum, si quod est animaduersum, stultitiæ peccatum uidetur. stultitia autem excusationem non habet: quia nemo uidetur, aut quia crudus fuerit, aut quòd ita maluerit, stultus fuisse. quo etiam grauius iudicium in dicendo subimus. quoties enim dicimus, toties de nobis iudicatur: & qui semel in gestu peccauit, nō cōtinuo existimatur nescire gestum: cuius in dicendo aliquid reprehensum est, aut æterna in eo, aut certe diuturna ualet opinio tarditatis. Illud uero, quod à te dictum est, esse permulta, quæ orator nisi à natura haberet, nō multum à magistro adiuuaretur; ualde tibi assentior; inq; eo uel maxime probaui summum illum doctorem Alabandensem Apollonium: qui, cum mercede doceret, tamen non patiebatur eos, quos iudicabat non posse oratores euadere, operam apud sese perdere, dimittebatq;, & ad quā quēque artē putabat esse aptum, ad eam impellere, atque hortari solebat. Satis est.n. cæteris artificijs percipiendis tantummodo similem esse hominis, et id, quod tradatur, uel etiam inculcetur, si quis forte sit tardior, posse percipere animo, & memoria custodire. non quæritur mobilitas linguæ; non celeritas uerborum, non denique ea, quæ nobis non possumus fingere, fa-

cies, uultus, sonus. In oratore autem acumen dialecticorum, sententiæ philosophorum, uerba propè poetarū, memoria iuriscósultorum, uox tragœdorum, gestus penè summorum actorum est requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inueniri potest. quæ enim singularum rerum artifices singula si mediocriter adepti sunt, probantur; ea nisi omnia summa sunt in oratore, probari non possunt.
Tum Crassus, Atqui uide, inquit, in artificio, & opera quàm tenui, & leui quanto plus adhibeatur diligentiæ, quàm in hac re, quam constat esse maximam. Sæpe enim soleo audire Roscium, cum ita dicat: Se adhuc reperire discipulū, quem quidem probaret, potuisse neminem: non quo non essent quidam probabiles: sed quia, si aliquid modo esset uitij, id ferre ipse non posset, nihil est.n.tam insigne, nec tam ad diuturnitatē memoriæ stabile, quàm id, in quo aliquid offenderis. Itaque, ut ad hanc similitudinem huius histrionis oratoriam laudem dirigamus: uidetis ne, quàm nihil ab eo, nisi perfecte, nihil nisi cum summa uenustate fiat; nihil nisi ita ut deceat; et uti omnes moueat, atque delectet? itaque hoc i.ádiu est consecutus, ut in quo quisque artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. Hác ego absolutionem, perfectionemq; in oratore desiderans, à qua ipse longe absum, facio impudenter. mihi enim uolo ignosci: cæteris ipse non ignosco. nam qui non potest, qui uitiose facit, quem denique non decet; hunc, ut Apollonius iubebat, ad id, quod facere possit, detrudendum puto. Nū tu igitur, inquit Sulpitius, me, aut hunc Cottam ius ciuile, aut rem milita=

rem iubes discere? nam quis ad ista summa, atque in omni genere perfecta potest peruenire? Tū ille, Ego uero, inquit, quòd in uobis egregiam quādam, ac praeclaram indolem ad dicēdum esse cognoui, icirco haec exposui omnia: nec magis ad eos deterrendos, qui non possent, quàm ad uos, qui possetis, exacuendos accommodaui orationem meam. Et quanquam in utroque uestrum summum esse ingenium, studiumq; perspexi: tamen haec, quae sunt in specie posita, de quibus plura fortasse dixi, quàm solent Graeci dicere, in te Sulpiti diuina sunt. Ego enim neminē nec motu corporis, neque ipso habitu, atque forma aptiorem, nec uoce pleniorē, aut suauiorem mihi uideor audisse: quae quibus à natura minora data sunt, tamen illud assequi possunt, ut ijs, quae habeant, modice, & scienter utantur, & ut ne dedeceat. id enim est maxime uitandum: & de hoc uno minime est facile praecipere, non mihi modo, qui sicut unus paterfamilias his de rebus loquor; sed etiam ipsi illi Roscio: quem saepe audio dicere, Caput esse artis, decere; quod tamē unum id esse, quod tradi arte non possit. Sed, si placet, sermonē alio transferamus, & nostro more aliquando, nō rhetorico loquamur. Minime uero, inquit Cotta: nūc enim te iam exoremus necesse est, quoniā retines nos in hoc studio, nec ad aliam dimittis artē, ut nobis explices, quidquid est istud, quod tu in dicendo potes. neque enim sumus nimis auidi: ista tua mediocri eloquentia contenti sumus: idq; ex te quaerimus, ut ne plus non assequamur, quàm quantulū tu in dicendo assecutus es: quoniam, quae à natura expetenda sunt, ea dicis nō nimis deesse

nobis: quid præterea esse assumendum putes. Tum Crassus arridens, Quid censes, inquit, Cotta, nisi studium, & ardorem quendam amoris? sine quo cum in uita nihil quidquam egregium, tum certe hoc, quod tu expetis, nemo unquam assequetur. Neque uero uos ad eam rem uideo esse cohortandos: quos, cum mihi quoque sitis molesti, nimis etiā flagrare intelligo cupiditate. sed profectò studia nihil prosunt perueniendi aliquò, nisi illud, quod eò quò intēdas, ferat, deducatq́;, cognoris. Quare, quoniam mihi leuius quoddā onus imponitis; neque ex me de oratoris arte, sed de hac mea, quantulacūque est, facultate quæritis: exponam uobis nō quandam aut perreconditam, aut ualde difficilem, aut magnificam, aut grauem rationem consuetudinis meæ; qua quondam solitus sum uti, cum mihi in isto studio uersari adolescenti licebat. Tum Sulpitius, O diem Cotta nobis, inquit, optatum: quod enim neque precibus unquam, nec insidiando, nec speculando assequi potui, ut, quid Crassus ageret meditandi, aut dicendi causa, nō modo uidere mihi, sed ex eius scriptore, & lectore Diphilo suspicari liceret; id spero nos esse adeptos, omniaq́; iam ex ipso, quæ diu cupimus, cognituros. Tum Crassus. Atqui arbitror Sulpiti, cum audieris, non tam te hæc admiraturum, quæ dixero; quàm existimaturum, tum, cum ea audire cupiebas, causam, cur cuperes, non fuisse. nihil enim dicam reconditum, nihil expectatione uestra dignum, nihil aut inauditum uobis, aut cuiquam nouum. Nam principio illud, quod est homine ingenuo, liberaliterq́; educato dignum, non negabo, me ista omnium commu

nia, & cōtrita præcepta didicisse: Primū, oratoris officium esse, dicere ad persuadendum accōmodate: Deinde, esse omnem orationē aut de infinitæ rei quæstionē sine designatione personarū, & temporum; aut de re certis in personis, ac temporibus locata: in utraque autem re quidquid in cōtrouersiā ueniat, in eo quæri solere, aut factum ne sit; aut, si est factū, quale sit; aut etiam quo nomine uocetur; aut, quod nōnulli addūt, recte ne factum esse uideatur: Existere aūt controuersias etiam ex scripti interpretatione; in quo aut ambigue quid sit scriptū, aut cōtrarie, aut ita, ut à sententia scriptum dissideat: His aūt omnibus partibus subiecta quædam esse argumenta propria: sed causarum, quæ sint à communi quæstione seiunctæ, partim in iudicijs uersari, partim in deliberationibus: Esse etiam genus tertiū, quod in laudādis, aut uituperandis hominibus poneretur: certosq; esse locos, quibus in iudicijs uteremur, in quibus æquitas quæritur; alios in deliberationibus, qui oēs ad utilitatē dirigentur eorum, quibus consiliū daremus; alios itē in laudationibus, in quibus ad personarū dignitatem omnia referrentur. Cumq; esset omnis oratoris uis, ac facultas in quinque partes distributa; ut deberet reperire primū, quid diceret; deinde inuenta nō solū ordine, sed etiā momēto quodā, atque iudicio dispēsare, atque disponere; tū ea denique uestire, atque ornare oratione; post memoria sepire; ad extremū agere cum dignitate, & uenustate: etiam illa cognoram, & acceperam, ante, quàm de re diceremus, initio conciliandos eorum esse animos, qui audirēt; deinde rem demonstrandā; postea cōtrouersiam cōstituē

dam; tum id, quod nos intenderemus, confirmandum; post, quæ cõtra dicerentur, refellenda; extrema autem oratione, ea, quæ pro nobis essent, amplificanda, & augenda; quæq; essent pro aduersarijs, infirmanda, atque frangenda. Audieram etiam, *quæ de orationis ipsius ornamentis traderentur: in qua præcipitur primum, ut pure, & latine loquamur; deinde, ut plane, & dilucide; tum ut ornate; post ad rerum dignitatem apte, & quasi decore: singularumq; rerum præcepta cognoram. Quin etiam, quæ maxime propria essent naturæ, tamen his ipsis artem adhiberi uideram. nã de actione, & de memoria quædam breuia, sed magna cũ exercitatione præcepta gustaram.* In his enim *ferè rebus omnis istorũ artificum doctrina uersatur. quàm ego si nihil dicã adiuuare, mentiar: habet enim quædã quasi ad cõmonendum oratorem, quò quidque referat, & quò intuens, ab eo, quodcunque sibi proposuerit, minus aberret. uerum ego hãc uim intelligo esse in præceptis omnibus; non ut ea secuti oratores eloquentiæ laudem sint adepti; sed quæ sua sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam obseruasse, atque delegisse: sic esse nõ eloquentiam ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum: quod tamen, ut ante dixi, non eijcio: est enim etiam si minus necessarium ad benè dicendũ, tamen ad cognoscendum non illiberale.* Eius exercitatio *quædam suscipienda uobis est: quanquam uos quidem iampridem estis in cursu: sed ijs, qui ingrediuntur ad studium, quiq; ea, quæ agenda sunt in foro tãquam in acie, possunt etiã nũc exercitatione quasi ludicra prædiscere, ac meditari.* Hanc ipsam, inquit Sulpitius,

nosse

nosse uolumus.attamen ista,quæ abs te breuiter de arte decursa sunt,audire cupimus : quanquam sunt nobis quoque non inaudita.uerum illa mox . nũc,de ipsa exercitatione quid sentias,quærimus . Equidem probo ista,Crassus inquit,quæ uos facere soletis,ut causa aliqua posita consimili causarum earum,quæ in forum deferuntur , dicatis quammaxime ad ueritatem accõmodate . sed plerique in hoc uocem modo, neque eam scienter,& uires exercent suas, & linguæ celeritatem incitant,uerborumq; frequentia delectantur.in quo fallit eos,quod audierunt ; dicendo homines,ut dicant,efficere solere . uere enim etiam illud dicitur ; peruerse dicere , homines peruerse dicendo facillime consequi. Quamobrem in istis ipsis exercitationibus et si utile est etiam subito sæpe dicere : tamen illud utilius, sumpto spatio ad cogitandũ paratius, atque accuratius dicere. Caput autem est ; quod (ut uere dicam) minime facimus(est enim magni laboris ; quem plerique fugimus) quamplurimum scribere . stylus optimus, & præstantissimus dicendi effector , ac magister : neque iniuria. nam si subitam, & fortuitam orationem cõmentatio, & cogitatio facile uincit : hanc ipsam profecto assidua,ac diligens scriptura superabit . omnes enim siue artis sunt loci,siue ingenij cuiusdam,atque prudentiæ, qui modo insunt in ea re,de qua scribimus ; inquirentibus nobis,omniq; acie ingenij contemplantibus, ostendunt se,& occurrunt, omnesq; sententiæ , uerbaq; omnia,quæ sunt cuiusque generis maxime illustria, sub acumen styli subeant , & succedant,necesse est . tum ipsa collocatio , conformatioq; uerborum perficitur in

scribendo, non poetico, sed quodam oratorio numero, & modo. Hæc sunt, quæ clamores, & admirationes in bonis oratoribus efficiunt: neque ea quisquam, nisi diu, multumq; scriptitarit, etiam si uehementissime se in his subitis dictionibus exercuerit, cõsequetur: et qui à scribendi consuetudine ad dicendum uenit, hanc affert facultatem, ut etiam subito si dicat, tamen illa, quæ dicantur, similia scriptorum esse uideãtur; atque etiam, si quãdo in dicendo scriptum attulerit aliquid, cúm ab eo discesserit, reliqua similis oratio cõsequetur. ut concitato nauigio cum remiges inhibuerunt, retinet tamen ipsa nauis motum & cursum suum intermisso impetu, pulsuq; remorum: sic in oratione perpetua, cum scripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua cursum, scriptorum similitudine & ui concitata. In quotidianis autem cõmentationibus equidem mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitationem maxime, qua C. Carbonem, nostrum illum inimicum, solitum esse uti sciebam; ut aut uersibus propositis quammaxime grauibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria possem comprehendere, eam rem ipsam, quam legissem, uerbis alijs quàm maxime possem lectis pronunciarem. sed post animaduerti hoc esse in hoc uitij; quòd ea uerba, quæ maxime cuiusque rei propria, quæq; essent ornatissima, atque optima, occupasset aut Ennius, si ad eius uersus me exercerem; aut Gracchus, si eius orationem mihi forte proposuissem: ita si ijsdem uerbis uterer, nihil prodesse; si alijs, etiam obesse, cum minus idoneis uti consuescerẽ. Posteà mihi placuit, eoq; sum usus adolescens,

ut summorum oratorum græcas orationes explicarem: quibus lectis, hoc assequebar; ut cum ea, quæ legerem græce, latine redderem; non solum optimis uerbis uterer, & tamē usitatis; sed etiam exprimerem quædam uerba imitādo, quæ noua nostris essent; dūmodo essent idonea. Iam, uocis, & spiritus, & totius corporis, & ipsius linguæ motus, & exercitationes non tam artis indigent, quàm laboris. quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos imitemur, quorū similes uelimus esse. intuendi nobis sunt nō solū oratores, sed etiam actores; ne mala consuetudine ad aliquam deformitatem, prauitatemq; ueniamus. Exercenda est etiam memoria ediscendis ad uerbū quamplurimis & nostris scriptis, & alienis. atque in ea exercitatione nō sanè mihi displicet adhibere, si consueris, etiam istam locorū, simulacrorumq; rationem, quæ in arte traditur. Educenda deinde dictio est ex hac domestica exercitatione, & umbratili medium in agmen, in puluerem, in clamorē, in castra, atque aciem forensem: subeūdus usus omniū; & periclitandæ uires ingenij; & illa cōmentatio inclusa, in ueritatis lucem proferenda est. Legendi etiam poetæ: cognoscenda historia: omnium bonarum artiū scriptores, ac doctores & legendi, & peruolutandi, & exercitationis causa laudandi, interpretandi, corrigendi, uituperandi, refellendi: disputādumq; de omni re in contrarias parteis: & quidquid erit in quaque re, quod probabile uideri possit, eliciendum, atque dicēdum. Perdiscendum ius ciuile: cognoscendæ leges: percipienda omnis antiquitas: senatoria consuetudo, disciplina reip. iura sociorū, fœdera, pactiones, causa imperij

cognoscenda est. Libandus est etiam ex omni genere urbanitatis facetiarum quidam lepos, quo tanquã sale perspergatur omnis oratio. Effudi uobis omnia, quæ sentiebam: quæ fortasse, si quemcũnque patremfamilias arripuissetis ex aliquo circulo, eadem uobis percunctantibus respondisset. Hæc cum Crassus dixisset, silentium est consecutum. sed quanquam satis ijs, qui aderant, ad id, quod erat propositum, dictum uidebatur: tamen sentiebãt celerius esse multo, quàm ipsi uellent, ab eo peroratum. Tum Scæuola, Quid est Cotta, inquit? quid tacetis? nihil ne uobis in mentem uenit, quod præterea à Crasso requiratis? Immo id mehercule, inquit, ipsum attendo. tantus enim cursus uerborum fuit, & sic euolauit oratio; ut eius uim, & incitationem aspexerim, uestigia, ingressumq́; non uiderim. & tanquam in aliquam locupletem, ac refertam domum uenerim, non explicata ueste, neque proposito argento, neque tabulis, & signis propalam collocatis, sed his omnibus multis, magnificisq́; rebus cõstructis, ac reconditis: sic modo in oratione Crassi diuitias, ac ornamenta eius ingenij per quædam inuolucra, atque integumenta perspexi; sed ea cum cõtemplari cuperem, uix aspiciendi potestas fuit. ita neque hoc possum dicere, me omnino ignorare, quid possideat; neque planè nosse, ac uidisse. Quin tu igitur facis idem, inquit Scæuola, quod faceres, si in aliquam domum plenam ornamentorum illam uenisses. si ea seposita, ut dicis, essent; tuq́; ualde spectandi cupidus esses: non dubitares rogare dominum, ut proferri iuberet, præsertim si esset familiaris. similiter nũc petes à Crasso,

ut eam copiam ornamentorum ſuorum,quam conſtructam uno in loco quaſi per tranſennam prætereuntes ſtrictim aſpeximus,in lucem proferat,& ſuo quidque loco collocet. Ego uero,inquit Cotta, à te peto Scæuola : me enim, & hunc Sulpitium impedit pudor ab homine omnium grauiſſimo,qui genus huiuſmodi diſputationis ſemper contempſerit,hæc, quæ ipſi forſitan puerorum elementa uideantur, exquirere . ſed tu hoc nobis da Scæuola,& perfice,ut Craſſus hæc, quæ coarctauit , & peranguſte referſit in oratione ſua,dilatet nobis,atque explicet. Ego mehercule,inquit Mutius, antea ueſtra magis hoc cauſa uolebam , quàm mea : neque enim tantopere hanc à Craſſo diſputationem deſiderabam, quantopere eius in cauſis oratione delector : nunc uero Craſſe mea quoque etiam cauſa rogo ; ut,quoniam tantum habemus otij, quantum iamdiu nobis non contigit , ne grauere exædificare id opus,quod inſtituiſti . formam enim totius negotij opinione maiorem,melioremq; uideo : quam uehementer probo.Enimuero,inquit Craſſus, mirari ſatis nó queo , etiã te hæc Scæuola deſiderare : quæ neque ego teneo , uti ij,qui docent ; neque ſunt eius generis,ut,ſi optime tenerem,digna eſſent iſta ſapientia,ac tuis auribus. An tu,inquit ille, ſi de iſtis cõmunibus , & peruagatis uix huic ætati audiendum putas : etiam ne illa negligere poſſumus,quæ tu oratori cognoſcenda eſſe dixiſti? de naturis hominum,de moribus,de rationibus ijs,quibus hominum mentes & incitarentur, & reprimerentur;de hiſtoria,de antiquitate,de adminiſtratione reip. denique de noſtro ipſo iure ciuili . hanc enim ego

omnem ſcientiam,& copiam rerum in tua prudentia ſciebam ineſſe: in oratoris uero inſtrumento tam lautam ſupellectilem nunquam uideram. Potes igitur, inquit Craſſus, *(ut alia omittã, quæ ſunt innumerabilia, et immenſa, & ad ipſum tuũ ius ciuile ueniã) oratores putare eos, quos multas horas expectauit, cum in campum properaret, & ridens, & ſtomachãs* Scæuola? *cũ* Hypſæus *maxima uoce plurimis uerbis à* M. Craſſo Præt. *contenderet, ut ei, quem defendebat, cauſa cadere liceret:* Cn. *autem* Octauius *homo* Cons. *non minus longa oratione recuſaret, ne aduerſarius cauſa caderet, ac ne is, pro quo ipſe diceret, turpi tutelæ iudicio, atq; omni moleſtia ſtultitia aduerſarij liberaretur.* Ego *uero iſtos, inquit, (memini enim mihi narrare* Mutiũ*) non modo oratoris nomine, ſed ne foro quidem dignos putarem.* Atqui *nõ defuit illis patronis, inquit* Craſſus, *eloquentia, neque dicendi ratio, aut copia, ſed iuris ciuilis prudentia: quòd alter plus lege agendo petebat, quàm quantum lex in* XII *tabulis permiſerat; quod cum impetraſſet, cauſa caderet: alter iniquũ putabat, plus ſecum agi, quàm quod eſſet in actione; neque intelligebat, ſi ita eſſe actũ, litem aduerſarium perditurum.* Quid *his paucis diebus? nõ ne, nobis in tribunali* Q. *Pompeij* Præt. *urbani familiaris noſtri ſedentibus, homo ex numero diſertorum poſtulabat, ut illi, unde peteretur, uetus, atque uſitata exceptio daretur,* CVIVS *pecuniæ dies nõ fuiſſet? quod petitoris cauſa cõparatum eſſe non intelligebat: ut, ſi ille inficiator probaſſet iudici ante petitã eſſe pecuniam, quàm eſſet cœpta deberi; petitor rurſus cum peteret, ne exceptione*

excluderetur, quòd ea res in iudicium anteá uenisset. Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici potest, quàm eum, qui hanc personam susceperit, ut amicorum controuersias, causásq; tueatur, laborantibus succurrat, ægris medeatur, afflictos excitet; hunc in minimis, tenuissimisq; rebus ita labi, ut alijs miserandus, alijs irridendus esse uideatur? Equidem propinquũ nostrum P. Crassum, illum diuitem, & multis alijs in rebus elegantem hominem, & ornatum, & præcipue in hoc efferendũ, & laudandum puto; quòd cum P. Scæuolæ frater esset, solitus est ei persæpe dicere: neque illum in iure ciuili satis illi arti facere posse, nisi dicendi copiá assũpsisset; quod quidem hic, qui mecũ Consul fuit, filius eius est consecutus: neque se ante causas amicorũ tractare, atque agere cœpisse, quàm ius ciuile didicisset. Quid uero ille M. Cato? non ne & eloquentia tanta fuit, quantá illa tempora, atque illa ætas in hac ciuitate ferre maximá potuit; & iuris ciuilis omnium peritissimus? Verecũdius hac de re iandudũ loquor, quòd adest uir in dicendo summus: quem ego unum oratorem maxime admiror: sed tamen idem hoc semper ius ciuile contẽpsit. Verũ, quoniam sententiæ, atque opinionis meæ uoluistis esse participes: nihil occultabo; & quoad potero, uobis exponá, quid de quaque re sentiá.

Antonij incredibilis quædam, & propè singularis, & diuina uis ingenij uidetur, etiá si hac scientia iuris nudata sit, posse facile cæteris armis prudentiæ causas tueri, atque defendere. quáobrẽ hic nobis sit exceptus: cæteros uero nó dubitabo primũ inertiæ cõdẽnare sententia mea, post etiá impudentiæ. nã uolitare in foro,

hærere in iure, ac Prætorum tribunalibus, iudicia priuata magnarum rerum obire, in quibus sæpe nõ de facto, sed de æquitate, ac iure certetur; iactare se in causis centumuiralibus, in quibus usucapionum, tutelarũ, gentilitatum, agnationum, alluuionum, circunluuiorũ, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamentorum ruptorum, aut ratorum, cæterarumq; rerum innumerabilium iura uersentur, cum omnino, quid suum, quid alienum; quare denique ciuis, an peregrinus; seruus, an liber quispiam sit, ignoret: insignis est impudentiæ. Illa uero deridenda arrogantia est; in minoribus nauigijs rudem esse se confiteri, quinqueremes autem, aut etiam maiores gubernare didicisse. Tu mihi cum in circulo decipiare aduersarij stipulatiuncula, & cum obsignes tabellas clientis tui, quibus id sit scriptum, quo ille capiatur; ego tibi ullã causam maiorem committendam putem? citius hercule is, qui duorum scalmorum nauiculam in portu euerterit, in Euxino ponto Argonautarum nauem gubernarit. Quid, si ne paruæ quidem causæ sunt, sed sæpe maximæ, in quibus certatur de iure ciuili? quod tandem os est illius patroni, qui ad eas causas sine ulla sciẽtia iuris audet accedere? Quæ potuit igitur esse causa maior, quàm illius militis; de cuius morte cum domum falsus ab exercitu nuntius uenisset; & pater eius re credita testamentum mutasset; & quem ei uisum esset, fecisset hæredem; essetq; ipse mortuus: res delata est ad Centumuiros, cum miles domum reuenisset, egisset q; lege in hæreditatem paternam testamento exhæres filius? Nempe in ea causa quæsitum est de iure ci=

uili, posset ne paternorum bonorum exhæres esse filius, quem pater testaméto neque hæredem, neque exhæredem scripsisset nominatim. Quid, qua de re inter Marcellos, & Claudios patritios Centumuiri iudicarunt? cum Marcelli ab liberti filio stirpe, Claudij patritij eius dem hominis hæreditatem gente ad se redisse dicerét, non ne in ea causa fuit oratoribus de toto stirpis, ac gentilitatis iure dicendum? Quid, quod item in centumuirali iudicio certatum esse accepimus? qui Romam in exilium uenisset, cui Romæ exulare ius esset, si se ad aliquam quasi patronũ applicuisset, intestatoq; esset mortuus: non ne in ea causa ius applicationis obscurum sanè, & ignotum, patefactum in iudicio atque illustratum est à patrono? Quid nuper? cum ego C. Sergij Auratæ contra hũc nostrum Antonium iudicio priuatò causam defenderem: non ne omnis nostra in iure uersata defensio est? cum enim Marius Gratidianus ædes Auratæ uendidisset, neque seruire quandam earum ædium partem in mancipij lege dixisset: defendebamus, quidquid fuisset incommodi in mancipio, id si uenditor scisset, neque declarasset, præstare debere. Quo quidem in genere familiaris noster M. Bucculeius, homo neque meo iudicio stultus, & suo ualde sapiens, et à iuris studio non abhorrens, simili in re quodam modo nuper errauit. nám cum ædes L. Fusio uenderet; in mancipio lumina, uti tum essent, ita recepit. Fusius autem, simulatq; ædificari cœptum est in quadam parte urbis, quæ modo ex illis ædibus conspici posset, egit statim cum Bucculeio, quòd cuicũque particulæ cœli officeretur, ita, quamuis esse procul, muta-

ri lumina putabat. Quid uero, clarissima M. Curij causa, & M. Coponij nuper apud Centumuiros quo concursu hominum, qua expectatione defensa est? cum Q. Scæuola æqualis, & collega meus, homo omnium & disciplina iuris ciuilis eruditissimus, & ingenio, prudentiaq; acutissimus, & oratione maxime limatus, atque subtilis, atque, ut ego soleo dicere, iuris peritorum eloquentissimus, eloquẽtium iuris peritissimus, ex scripto testamentorum iura defenderet; negaretq;, nisi posthumus & natus, & ante, quàm in suam tutelam uenisset, mortuus esset, hæredem eum esse posse, qui esset secundum posthumum & natum, & mortuum hæres institutus: ego autem defenderem hac eũ mente fuisse, qui testamentum fecisset; ut si filius non esset, qui in tutelam ueniret; M. Curius esset hæres. num destitit uterque nostrum in ea causa in auctoritatibus, in exemplis, in testamentorum formulis, hoc est in medio iure ciuili uersari? Omitto iam plura exempla causarum amplissimarum: quæ sunt innumerabilia. Capitis nostri sæpe potest accidere ut causæ uersentur in iure. Etenim si C. Mancinũ, nobilissimũ, atque optimum uirum, ac cõsularẽ, cùm propter inuidiam Numantini fœderis paterpatratus ex S. C. Numantinis dedidisset, eumq; illi non recepissent, posteaq; Mancinus domum reuenisset, neque in Senatum introire dubitasset, P. Rutilius M. filius Trib. pl. de Senatu iussit educi, quòd eum ciuem negaret esse, quia memoriæ sic esset proditum; quem pater suus, aut populus uendidisset, aut paterpatratus dedidisset, ei nullum esse postliminium:

quã possumus reperire ex omnibus rebus ciuilibus causam, contentionemq; maiorem, quàm de ordine, de ciuitate, de libertate, de capite hominis Cons. præsertim cum hæc non in crimine aliquo, quod ille posset infitiari, sed in ciuili iure consisteret. similiq; in genere, inferiore ordine, si quis apud nos seruisset ex populo fœderato, seseq; liberasset, ac postea domum reuenisset; quæsitum est apud maiores nostros, num is ad suos postliminio rediisset, & amisisset hanc ciuitatem. Quid de libertate, quo iudicium grauius esse nullum potest? non ne ex iure ciuili potest esse contentio, cum quæritur is, qui domini uoluntate census sit, si non sit conditum lustrum, sit ne liber? Quid? quod usu memoria patrum uenit, ut paterfamilias, qui ex Hispania Romam uenisset, cum uxorem prægnantem in prouincia reliquisset: Romæq; alteram duxisset: neque nuncium priori remisisset: mortuusq; esset intestato: & ex utraque filius natus esset: mediocris ne res in controuersiam adducta est? cum quæreretur de duobus ciuium capitibus, & de puero, qui ex posteriore natus erat, & de eius matre: quæ, si iudicaretur, certis quibusdam uerbis, non nouis nuptijs fieri cum superiore diuortium, in concubinæ locum duceretur. Hæc igitur, & horum similia iura suæ ciuitatis ignorantem, erectum, & celsum, alteri & prompto ore ac uultu huc atque illuc intuẽtem uagari magna cum caterua toto foro, præsidium clientibus, atque opem amicis, & propè cunctis ciuibus lucem ingenij, & consilij sui porrigentem, atque tendentem, non ne in primis flagitiosum putandũ est? Et quoniam de

impudentia dixi: castigemus etiam segnitiem hominũ, atque inertiam. Nam si esset ista cognitio iuris magna, ac difficilis; tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad suscipiendum dicendi laborem impellere. Sed ò Dij immortales, non dicerem hoc audiente Scæuola, nisi ipse dicere soleret, nullius sibi artis faciliorem cognitionem uideri. quod quidem certis de causis à plerisque aliter existimatur: primum, quia ueteres illi, qui huic scientiæ præfuerunt, obtinendæ, atque augendæ potentiæ suæ causa peruulgari artem suam noluerunt. deinde posteaquam est editum, expositis à Cn. Flauio primum actionibus, nulli fuerunt, qui illa artificiose digesta generatim componerent. nihil est enim, quod ad artẽ redigi possit, nisi ille prius, qui illa tenet, quorum artem instituere uult, habet illam scientiam; ut ex ijs rebus, quarum ars nondum sit, artem efficere possit. Hoc uideo, dum breuiter uoluerim dicere, dictũ à me esse paulo obscurius: sed experiar, & dicam, si potero, planius. Omnia ferè, quæ sunt conclusa nunc artibus, dispersa, & dissipata quondam fuerunt: ut in musicis numeri, et uoces, et modi; in geometria lineamenta, formæ, interualla, magnitudines; in astrologia cœli conuersio, ortus, oblitus, motusq; syderum; in grãmaticis poetarũ pertractatio, historiarum cognitio, uerborum interpretatio, pronuntiandi quidam sonus; in hac denique ipsa ratione dicendi excogitari, ornare, disponere, meminisse, agere, ignoto quondam omnibus, & diffusa late uidebatur. adhibita est igitur ars quædam extrinsecus ex alio genere quodam, quod sibi totũ philosophi assumunt, quæ rem dissolutam, diuulsamq;

conglutinaret, & ratione quadam constringeret. Sit *ergo in iure ciuili finis hic, legitimæ, atque usitatæ in rebus, causisq; ciuium æqualitatis conseruatio.* Tum *sunt notanda genera, & ad certum numerum, paucitatemq; reuocanda.* Genus autem id est, *quod sui similes cōmunione quadam, specie autem differentes, duas, aut plures complectitur partes.* Partes autem *sunt, quæ generibus ijs, ex quibus emanant, subijciuntur: omniaq;, quæ sunt uel generum, uel partium nomina, definitionibus, quam uim habeant, est exprimendum. est enim definitio, earum rerū, quæ sunt eius rei propriæ, quam definire uolumus, breuis, et circūscripta quædam explicatio.* Hisce *ego rebus exempla adiungerem, nisi, apud quos hæc haberetur oratio, cernerem. nunc complectar, quod proposui, breui.* Si *enim aut mihi facere licuerit, quod iandiu cogito; aut alius quispiam aut me impedito occuparit, aut mortuo effecerit; ut primum omne ius ciuile in genera digerat, quæ perpauca sunt; deinde eorum generum quasi quædam membra dispertiat; tum propriam cuiusque uim definitione declaret: perfectam artē iuris ciuilis habebitis, magis magnā, atque uberē, quàm difficilem, & obscuram.* Atque *interea tamen, dum hæc, quæ dispersa sunt, coguntur, uel passim licet carpentem, & colligentem undique, repleri ista iuris ciuilis scientia.* Non *ne uidetis,* Equitem Romanum, *hominem acutissimo omniū ingenio, sed minime cæteris artibus eruditum,* C. Aculeonem, *qui mecum uiuit, semperq; uixit, ita tenere ius ciuile, ut ei, cū ab hoc discesseritis, nemo de ijs, qui peritissimi sunt, anteponatur? omnia enim*

ſunt poſita ante oculos, collocata in uſu quotidiano, in cõgreſſione hominum, atque in foro: neque ita multis literis, aut uoluminibus magnis cõtinentur. eadem.n. ſunt elata primum à pluribus: deinde paucis commutatis uerbis etiam ab iiſdem ſcriptoribus ſcripta ſunt ſæpius. Accedit uero, quo facilius percipi, cognoſciq; ius ciuile poſſit, quod minime plerique arbitrantur, mira quædam in cognoſcendo ſuauitas, & delectatio. Nam ſiue quem hæc aliena ſtudia delectant: plurima eſt et in omni iure, & in Pontificum libris, & in XII tabulis antiquitatis effigies; quòd & uerborum priſca uetuſtas cognoſcitur; & actionum genera quædam maiorum conſuetudinem, uitamq; declarant. Siue quis ciuilem ſcientiam contempletur; quam Scæuola non putat oratoris eſſe propriam, ſed cuiuſdam ex alio genere prudentiæ: totam hanc, deſcriptis omnibus ciuitatis utilitatibus, ac partibus, XII tabulis cõtineri uidebitis. Siue quem iſta præpotens, et glorioſa philoſophia delectat: dicam audacius, hoſce habet fonteis omnium diſputationum ſuarum, qui iure ciuili, & legibus cõtinentur. ex his enim & dignitatem maxime expetendam uidemus, cum uerus, iuſtus, atque honeſtus labor honoribus, præmiis, atque ſplendore decoratur; uitia autem hominũ, atque fraudes damnis, ignominiis, uinculis, uerberibus, exiliis, morte multantur: & docemur, non infinitis, concertationumq; plenis diſputationibus, ſed auctoritate, nutuq; legum, domitas habere libidines, coercere omneis cupiditateis, noſtra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abſtinere. Fremant omnes licet: dicam quod ſentio. bibliothecas mehercule omnium

philoſophorum unus mihi uidetur XII tabularum li bellus, ſi quis legum fonteis,& capita uiderit, & au= ctoritatis pondere,& utilitatis ubertate ſuperare. Ac ſi nos,id quod maxime debet, noſtra patria delectat; cuius rei tanta eſt uis,ac tanta natura,ut Ithacā illam in aſperrimis ſaxulis tanquam nidulum affixā ſapien tiſſimus uir immortalitati anteponeret: quo amore tandem inflammati eſſe debemus in eiuſmodi patriā, quæ una in omnibus terris domus eſt uirtutis,imperij, dignitatis? cuius primū nobis mens, mos,diſciplina no ta eſſe debet: uel quia eſt patria parens omnium no= ſtrum: uel quia tanta ſapientia fuiſſe in iure conſti= tuendo putanda eſt,quāta fuit in his tantis opibus im= perij cōparandis. Percipietis etiam illam ex cognitione iuris lætitiā,& uoluptatem,quòd,quantū præſtiterint noſtri maiores prudentia cæteris gentibus, tū facillime intelligetis, ſi cum illorū Lycurgo,& Dracone,& So= lone noſtras leges cōferre uolueritis. incredibile eſt.n. quàm ſit omne ius ciuile,præter hoc noſtrū,inconditū, ac penè ridiculum: de quo multa ſoleo in ſermonibus quotidianis dicere,cū hominū noſtrorū prudentiam cæ teris hominibus,& maxime Græcis antepono. His ego de cauſis dixerā Scæuola, ijs, qui perfecti oratores eſſe uellent,iuris ciuilis cognitionem eſſe neceſſariam. Iam uero ipſa per ſeſe quantū afferat ijs,qui ei præſunt,ho noris,gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaque ut apud Græcos infimi homines mercedula adducti miniſtros ſe præbent in iudicijs oratoribus,ij,qui apud illos πραγμα τικοὶ uocantur: ſic in noſtra ciuitate contra ampliſſi= mus quiſque,et clariſſimus uir,ut ille, qui propter hāc

iuris ciuilis sciētiam sic appellatus à summo poeta est,
Egregie cordatus homo Catus Aeliu' Sextus;
multiq; præterea: qui cum ingenio sibi auctore digni tatem peperissent; perfecerunt, ut in respondendo iure auctoritate plus etiam, quàm ipso ingenio ualerēt. Senectuti uero celebrandæ, & ornādæ quod honestius potest esse perfugium, quàm iuris interpretatio? Equidem mihi hoc subsidium iam inde ab adolescētia comparaui non solum ad causarum usum forensem, sed etiam ad decus, atque ornamentum senectutis: ut cum me uires, quod ferè iam tempus aduentat, deficere cœpissent, ab solitudine domum meam uindicarem. Quid est enim præclarius, quàm honoribus, & reip. muneribus perfunctum senem posse suo iure dicere id, quod apud Ennium dicat ille Pythius Apollo? se esse eum, unde sibi, si non populi, & reges, at omnes sui ciues cōsilium expetant,

Suarum rerum incerti: quos ego mea ope ex
Incertis certos, compotesq; consili
Dimitto, ut ne res temere tractent turbidas.

est enim sine dubio domus iurisconsulti, totius oraculum ciuitatis. Testis est huiusce Q. Mutij ianua, & uestibulum: quod in eius infirmissima ualetudine, affectaq; iam ætate, maxima quotidie frequentia ciuiū, ac summorum hominum splendore celebratur. Iam, illa non longam orationem desiderant, quamobrem existimē publica quoque iura, quæ sunt propria ciuitatis, atque imperij; tum monimenta rerum gestarum, & uetustatis exempla oratori nota esse debere. nam ut in rerum priuatarum causis, atque iudicijs depromenda

ſæpe oratio eſt ex iure ciuili; & iccirco,ut ante diximus,oratori iuris ciuilis ſcientia neceſſaria eſt: ſic in cauſis publicis iudiciorum, concionum, ſenatus omnis hæc & antiquitatis memoria,& publici iuris auctoritas,& regendæ reip.ratio,ac ſcientia,tanquam aliqua materies,ijs oratoribus,qui uerſantur in rep. ſubiecta eſſe debent. non enim cauſidicum neſcio quem,neque proclamatorem,aut rabulam hoc ſermone noſtro conquirimus, ſed eum uirũ,qui primum ſit eius artis antiſtes; cuius cum ipſa natura magnam homini facultatem daret, tamen eſſe deus putatur; ut & ipſum, quod erat hominis proprium,non partum per nos, ſed diuinitus ad nos delatum uideretur: deinde qui poſſit non tam caduceo,quàm nomine oratoris ornatus, incolumis uel inter hoſtium tela uerſari: tum qui ſcelus, fraudemq; nocentis poſſit dicendo ſubijcere odio ciuiũ, ſupplicioq; conſtringere; idemq; ingenij præſidio innocentiam,iudiciorum pœna liberare; idemq; languentem,labẽtemq; populum aut ad decus excitare,aut ab errore deducere; aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos mitigare: qui denique,quencunque in animis hominum motum res,et cauſa poſtulet,eum dicendo uel excitare poſſit,uel ſedare. Hãc *uim ſi quis exiſtimat aut ab ijs,qui de dicendi ratione ſcripſerunt, expoſitam eſſe; aut à me poſſe exponi tam breui: uehementer errat; neque ſolum inſcientiam meam, ſed ne rerum quidem magnitudinẽ perſpicit.* Equidem *uobis,quoniã ita uoluiſtis, fontes,unde hauriretis, atque itinera ipſa ita putaui eſſe demonſtranda; non ut ipſe dux eſſem,quod & infinitũ eſt,& non neceſſariũ; ſed*

ut cómonstrarem tantum uiam, & ut fieri solet, digitum ad fontes intenderem. Mihi uero, inquit Mutius, *satis, superq; abs te uidetur istorũ studijs, si modo sunt studiosi, esse factum. nam ut* Socratem *illum solitum aiunt dicere, perfectum sibi opus esse, si quis satis esset concitatus cohortatione sua ad studium cognoscendæ, percipiendæq; uirtutis; quibus.n.id persuasum esset, ut nihil mallent se esse, quàm bonos uiros, ijs reliquam facilem esse doctrinam: sic ego intelligo, si in hæc, quæ patefecit oratione sua* Crassus, *intrare uolueritis, facillime uos ad ea, quæ cupitis, peruenturos, ab hoc aditu, ianuaq; patefacta.* Nobis *uero, inquit* Sulpitius, *ista sunt pergrata, perq; iucunda: sed pauca etiam requirimus, in primisq; ea, quæ ualde breuiter à te* Crasse *de ipsa arte percursa sunt, cum illa te & non contemnere, & didicisse confiterere. ea si paulo latius dixeris, expleris omnem expectationem diuturni desiderij nostri. nam nunc, quibus studendum rebus esset, accepimus: quod ipsum est tamen magnum: sed uias earũ rerum, rationemq; cupimus cognoscere.* Quid si, *inquit* Crassus, *quoniã ego, quo facilius uos apud me tenerem, uestræ potius obsecutus sum uolũtati, quàm aut consuetudini, aut naturæ meæ; petimus ab* Antonio, *ut ea, quæ cõtinet, neq; adhuc protulit, ex quibus unũ libellum sibi excidisse iandudũ questus est, explicet nobis, & illa dicendi mysteria enunciet?* Vt *uidetur, inquit* Sulpitius: *nam* Antonio *dicente, etiam quid tu sentias, intelligemus.* Peto *igitur, inquit* Crassus, *à te, quoniã id nobis* Antoni *hominibus id ætatis oneris ab horum adolescentium studijs imponitur; ut ex-*

ponas,quid ijs de rebus, quas à te quæri uides, sentias. Deprehensum equidem me,inquit Antonius,planè uideo,atque sentio, non solū quòd ea requirūtur à me, quorum sum ignarus,atque insolēs; sed quia,quod in causis ualde fugere soleo,ne tibi Crasse succedā, id me nunc isti uitare nō sinūt. uerum hoc ingrediar ad ea, quæ uultis,audacius,quòd idem mihi spero usu esse uēturū in hac disputatione,quod in dicendo solet; ut nulla expectetur ornata oratio. neque.n. sumde arte dicturus,quam nunquā didici, sed de mea cōsuetudine: ipsaq; illa,quæ in cōmentarium meū retuli, sunt eiusmodi,non aliqua mihi doctrina tradita, sed in rerum usu,causisq; tractata.quæ si uobis hominibus eruditissimis non probabuntur: uestrā iniquitatem accusatote,qui ex me ea quæsieritis,quæ ego nescirem:meā facilitatem laudatote,cū uobis nō meo iudicio,sed uestra studio inductus nō grauate respōdero. Tum Crassus, Perge modo,inquit,Antoni: nullum est.n.periculum, ne quid tu eloquare,nisi ita prudēter,ut neminem nostrū pœniteat ad hūc te sermonē impulisse. Ego uero, inquit,pergam:& id faciam,quod in principio fieri in omnibus disputationibus oportere cēseo; ut quid illud sit,de quo disputetur,explanetur;ne uagari, & errare cogatur oratio, si ij,qui inter se dissenserint, non idem esse illud,de quo agitur,intelligent.Nam si forte quæreretur,quæ esset ars Imperatoris: constituendū putarem principio,quis esset Imperator: qui cum esset constitutus administrator quidem belli gerendi, tum adiūgeremus de exercitu,de castris,de agminibus,de signorum collationibus,de oppidorum oppugnationibus, de.

commeatu, de insidijs faciendis, atque uitandis, de reliquis rebus, quæ essent propriæ belli administrandi: quarum qui essent animo, & scientia cõpotes, eos esse imperatores dicerem: utererq; exemplis Africanorum, et Maximorum; Epaminundam, atque Annibalẽ, atque eius generis homines nominarem. Sin autem quæreremus, quis esset is, qui ad remp. moderandam usum, & scientiam, & studium suum cõtulisset: definirem hoc modo: Qui, quibus rebus utilitas reip. pararetur, augereturq;, teneret, ijsq; uteretur; hunc reip. rectorem, & consilij publici auctorem esse habẽdum: prædicaremq; P. Lentulum principem illũ, & Ti. Gracchum patrem, & Q. Metellum, & P. Africanum, & C. Lælium, & innumerabiles alios cum ex nostra ciuitate, tum ex cæteris. Sin autem quæreretur, quisnam iurisconsultus uere nominaretur: eum dicerem, qui legum, & consuetudinis eius, qua priuati in ciuitate uterentur, & ad respondendum, & ad agendũ, & ad cauẽdum peritus esset: & ex eo genere Sex. Aelium, M. Manilium, P. Mutium nominarem. Atque, ut iam ad leuiora artium studia ueniam: si musicus, si grammaticus, si poeta quæratur; possim similiter explicare, quid eorum quisque profiteatur, & quo non amplius ab quoque sit postulandum. Philosophi denique ipsius, qui de sua ui, ac sapientia unus omnia penè profitetur, est tamen quædam descriptio; ut is, qui studeat omnium rerum diuinarum, atque humanarum uim, naturam, causasq; nosse, & omnem bene uiuendi rationem tenere, & persequi, nomine hoc appelletur. Oratorẽ autem, quoniam de eo quærimus, equidem non facio

eundem, quem Crassus, qui mihi uisus est omnem omnium rerum, atque artium scientiam comprehendere uno oratoris officio, ac nomine: at eum puto esse, qui & uerbis ad audiendum iucundis, & sentētijs ad probandum accommodatis uti possit in causis forensibus, atque communibus. hunc ego appello oratorem: eumq́; esse præterea instructum uoce, & actione, & lepore quodam uolo. Crassus *uero mihi noster uisus est oratoris facultatem non illius artis terminis, sed ingenij sui finibus immensis penè describere. nam etiam ciuitatum regendarum oratori gubernacula sententia sua tradidit. in quo per mihi mirum uisum est* Scæuo*la te hoc illi concedere; cum sæpissime tibi senatus breuiter, impoliteq́; dicenti maximis sit de rebus assensus.* M.*uero* Scaurus, *quem non longe ruri apud se esse audio, uir regendæ reip. sciētissimus, si audierit hanc auctoritatē grauitatis, & consilij sui uindicari à te* Cras*se, quòd eam oratoris propriam esse dicas; iam, credo, huc ueniat, & hanc loquacitatem nostram uultu ipso, aspectuq́; conterreat. qui quanquam est in dicendo minime contemnendus: prudentia tamen rerum magnarum magis, quàm dicendi arte nititur.* N*eque uero, si quis utrunque potest; aut ille consilij publici auctor, ac senator bonus, ob eam ipsam causam orator est; aut hic disertus, atque eloquens, si est idem in procuratione ciuitatis egregius, illam scientiam dicendi copia est cōsecutus. multum inter se distant istæ facultates, longeq́; sunt diuersæ, atque seiunctæ. neque eadem ratione, ac uia* M.*Cato,* P. *Africanus,* Q. *Metellus,* C.*Lælius, qui omnes eloquentes fuerunt, oratio-*

nem suam, & reip. dignitatem exornabant. neque enim est interdictum aut à rerum natura, aut à lege aliqua, atque more, ut singulis hominibus ne amplius quàm singulas arteis nosse liceat. Quare non, etsi eloquentissimus Athenis Pericles, idemq; in ea ciuitate plurimos annos princeps consilij publici fuit, iccirco eiusdem hominis, atque artis utraque facultas existimāda est. nec, si P. Crassus idem fuit eloquens, & iuris peritus, ob eam causam inest in facultate dicendi iuris ciuilis scientia. nam si quisque, ut in aliqua arte, & facultate excellens aliam quoque artem sibi assumpserit, is perficiet, ut, quod præterea sciet, id eius, in quo excellet, pars quædam esse uideatur: licet ista ratione dicamus, pila bene, et duodecim scrupis ludere, propriū esse iurisconsulti, quoniam utrunque eorum P. Mutius optime fecerit: eademq; ratione dicantur etiam quos φυσικοὺς Græci uocant, ijdem poetæ, quoniam Empedocles physicus egregium poema fecerit. At hoc ne philosophi quidem ipsi, qui omnia, sicut propria, sua esse, atque à se possideri uolunt, dicere audent; geometriam, aut musicam philosophi esse, quia Platonem omnes in illis artibus præstantissimum fuisse fateātur. Ac si iam placet omneis arteis oratori subiungere: tolerabilius est sic potius dicere; ut, quoniam dicendi facultas non debeat esse ieiuna, atque nuda, sed aspersa, atque distincta multarum rerum iucunda quadā uarietate, sit boni oratoris multa auribus accepisse, multa uidisse, multa animo, & cogitatione, multa etiam legendo percurrisse; neque ea, ut sua, possedisse, sed, ut aliena, libasse. fateor enim callidum quen=

dam hunc, & nulla in re tironem, ac rudem, nec peregrinum, atque hospitem in agendo esse debere. Neque uero istis tragœdijs tuis, quibus uti philosophi maxime solent, Crasse perturbor; quòd ita dixisti, neminem posse eorum mentes, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas restinguere, cũ eo maxime uis oratoris, magnitudoq́; cernatur, nisi qui rerum omnium naturam, mores hominum, atque rationes penitus perspexerit; in quo philosophia sit oratori necessario percipienda. quo in studio hominũ ingeniosissimorũ, otiosissimorumq́; totas ætates uidemus esse contritas. quorũ ego copiam, magnitudinemq́; cognitionis, atq; artis non modo non contemno, sed etiam uehementer admiror: nobis tamen, qui in hoc populo, foroq́; uersamur, satis est ea de moribus hominum et scire, et dicere, quæ non abhorrent ab hominum moribus. Quis enim unquam orator magnus, & grauis, cum iratum aduersario iudicem facere uellet, hæsitauit ob eam causam, quòd nesciret, quid esset iracũdia, feruor'ue mentis, an cupiditas puniendi doloris? quis, cum cæteros animorũ motus aut iudicibus, aut populo dicendo miscere, atque agitare uellet, ea dixit, quæ à philosophis dici solẽt? qui partim omnino motus negant in animis ullos esse debere; quiq́; eos in iudicium mentibus concitẽt, scelus eos aiunt nefarium facere: partim, qui tolerabiliores uolunt esse, & ad ueritatem uitæ propius accedere, per mediocres, ac potius leues motus debere esse dicunt. Orator autem omnia hæc, quæ putantur in communi uitæ consuetudine mala, ac molesta, & fugienda, multo maiora, et acerbiora uerbis facit: itemq́; ea, quæ

uulgo expetenda, atque optabilia uidētur, dicendo amplificat, atque ornat: neque uult ita ſapiens inter ſtultos uideri, uti, qui audiant, aut illum ineptum, aut græculum putent, aut, etiam ſi ualde probent ingeniū oratoris. ſapientiam admirentur, ſe eſſe ſtultos moleſte ferant: ſed ita peragrat per animos hominū, ita ſenſus, menteisq́; pertractat, ut non deſideret philoſophorū deſcriptiones, neque exquirat oratione, ſummum illud bonū in animo ne ſit, an in corpore; uirtute, an uoluptate definiatur; an hæc inter ſe iungi, copulariq́; poſſint; an uero, ut quibuſdam uiſum, nihil certum ſciri, nihil planè cognoſci, & percipi poſſit. Quarum rerum fateor magnam, multiplicemq́; eſſe diſciplinam, & multas, copioſas, uariasq́; rationes. ſed aliud quiddam longe aliud Craſſe quærimus. acuto homine nobis opus eſt, & natura, uſuq́; callido; qui ſagaciter perueſtiget, quid ſui ciues, iiq́; homines, quibus aliquid dicendo perſuadere uelit, cogitent, ſentiant, opinentur, expectent. Teneat oportet uenas cuiuſque generis, ætatis, ordinis; & eorum, apud quos aliquid aget, aut erit acturus, menteis, ſenſusq́; deguſtet: philoſophorum autem libros reſeruet ſibi ad huiuſcemodi Tuſculani requiem, atque otium. niſi, ſi quando ei dicendum erit de iuſtitia, & fide, mutuetur à Platone: qui cum hæc exprimenda uerbis arbitraretur, nouam quandam finxit in libris ciuitatē: uſq; eò illa, quæ dicēda de iuſtitia putabat, à uitæ cōſuetudine, & à ciuitatū moribus abhorrebāt. Quòd ſi ea probarētur in populis, atque in ciuitatibus: quis tibi Craſſe cōceſſiſſet clariſſimo uiro, & ampliſſimo principi ciuitatis, ut illa diceres in maxima

concione tuorum ciuium, quæ dixisti? Eripite nos ex miserijs: eripite nos ex faucibus eorum, quorum crudelitas nostro sanguine non potest expleri. Nolite sinere nos cuiquam seruire, nisi uobis uniuersis; quibus & possumus, & debemus. Omitto miserias, in quibus, ut illi aiunt, uir fortis esse non potest: omitto fauces, ex quibus te eripi uis, ne iudicio iniquo exorbeatur sanguis tuus: quod sapienti negant accidere posse. seruire uero nō modo te, sed uniuersum senatum, cuius tum causam agebas, ausus es dicere? Potest ne uirtus Crasse seruire istis auctoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris? quæ & semper, & sola libera est; quæq́; etiam si corpora capta sint armis, aut constricta uinculis, tamen suum ius, atque omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat. Quæ uero addidisti, non modo senatum seruire posse populo, sed etiã debere: quis hoc philosophus tam mollis, tam languidus, tam eneruatus, tam omnia ad uoluptatem corporis, doloremq́; referens probare posset? senatum seruire populo, cui populus ipse moderandi, & regendi sui potestatem quasi quasdam habenas tradidisset? itaque hæc, cum à te diuinitus ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus, homo doctus, & philosophiæ deditus, non modo parum commode, sed etiam turpiter, & flagitiose dicta esse dicebat. Idem q́; Ser. Galbã, quẽ hominẽ probe cõmeminisse se aiebat, pergrauiter reprehendere solebat, ꝙ is, L. Scribonio quæstionem in eũ ferente, populi misericordiam concitasset; cũ M. Cato, Galbæ grauis atque acer inimicus, aspere apud populũ & uehementer esset locutus: quã orationem in Origi-

bus suis exposuit. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quòd is C. Sulpitij Galli propinqui sui Q. Pupillum filium ipse penè in humeros suos extulisset, qui patris clarissimi recordatione, et memoria fletum populo moueret; & duos filios suos paruos tutelæ populi commendasset; ac se, tanquam in procinctu testamentum faceret, sine libra, atque tabulis populũ R. tutorem instituere dixisset illorum orbitati. itaque cum & inuidia, & odio populi tũ Galba premeretur; his quoque eum tragœdijs liberatum ferebat. quod item apud Catonem scriptũ esse uideo: nisi pueris, & lacrymis usus esset, pœnas eum daturum fuisse. Hæc Rutilius ualde uituperabat: & huic humilitati dicebat uel exilium fuisse, uel mortem anteponendam. neque uero hoc solum dixit, sed ipse & sensit, & fecit. nam cum esset ille uir exemplum, ut scitis, innocentiæ; cumq; illo nemo neque integrior esset in ciuitate, neque sanctior: nõ modo supplex iudicibus esse noluit, sed ne ornatius quidem, aut uberius causam dici suam, q̃ simplex ratio ueritatis ferebat. paulum huic Cottæ tribuit partium, disertissimo adolescenti, sororis suæ filio. dixit item causam illam quadã ex parte Q. Mutius more suo, nullo apparatu, pure, & dilucide. q̄ si tu tum Crasse dixisses, qui subsidium oratori ex illo disputationibus, quibus philosophi utuntur, ad dicendi copiam petendũ esse paulo ante dicebas; & si tibi pro P. Rutilio non philosophorum more, sed tuo licuisset dicere: quamuis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt, pestiferi ciues, supplicioq; digni; tamen omnem eorum importunitatẽ ex intimis mentibus euellisset uis orationis tuæ. nũc talis

uir amissus est, dum causa ita dicitur, ut si in illa commētitia Platonis ciuitate res ageretur. nemo ingemuit: nemo inclamauit patronorū: nihil cuiquā doluit: nemo est questus: nemo remp. implorauit: nemo supplicauit. Quid multa? pedem nemo in illo iudicio supplosit; credo, ne Stoicis renunciaretur. Imitatus est homo Romanus, & cōsularis ueterem illū Socratem: qui cū omniū sapientissimus esset, sanctissimeq; uixisset; ita in iudicio capitis pro se ipse dixit, ut non supplex, aut reus, sed ut magister, aut dominus uideretur esse iudicum. quin etiam, cum ei scriptam orationem disertissimus orator Lysias attulisset, quā, si ei uideretur, edisceret, ut ea pro se in iudicio uteretur: nō inuitus legit, & cōmode scriptam esse dixit: sed inquit, ut si mihi calceos sicyonios attulisses, nō uterer, quamuis essent habiles, & apti ad pedem, quia non essent uiriles: sic illam orationem disertam sibi, & oratoriam uideri; fortem, & uirilē nō uideri. Ergo ille quoque damnatus est, neque solum primis sententijs, quibus tantum statuebant iudices dānarent, an absoluerent; sed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis reo damnato, si fraus capitalis non esset, quasi pœnæ æstimatio. ex sententia, cum iudicibus daretur, interrogabatur reus, quam quasi æstimationem commeruisse se maxime confiteretur. quod cum interrogatus Socrates esset: respondit sese meruisse, ut amplissimis honoribus, & præmijs decoraretur, & ut ei uictus quotidianus in Prytaneo publice præberetur: qui honos apud Græcos maximus haberetur. cuius responso sic iudices exarserunt, ut capitis hominem innocentissimū

condemnarent. qui quidem si absolutus esset (quod mehercule, etiã si nihil ad nos pertinet, tamen propter eius ingenij magnitudinem uellem) quonam modo istos philosophos ferre possemus; qui nunc, cum ille dãnatus est nullam aliam ob culpam, nisi propter dicendi inscitiam, tamen à se oportere dicunt peti præcepta dicendi? quibuscum ego non pugno, utrum sit melius, aut uerius: tantum dico, & aliud illud esse atque hoc, & hoc sine illo summum esse posse. Nam quòd ius ciuile Crasse tam uehementer amplexus es: uideo, quid egeris, & tum, cum dicebas, uidebam. Primum Scæuolæ te dedidisti, quẽ omnes amare meritissimo pro eius eximia suauitate debemus: cuius artem cum indotatam esse, atque incomitatam, & incomptam uideres; uerborum eam dote locupletasti, & ornasti. deinde quòd in ea tu plus operæ, laborisq; cõsumpseras, cum eius studij tibi & hortator, & magister esset domi: ueritus es, nisi istam artem oratione exaggerasses, ne operam perdidisses. sed ego ne cum ista quidem arte pugno. sit sanè tanta, quantam tu illam esse uis: etenim sine cõtrouersia & magna est; & late patet; & ad multos pertinet; & summo in honore semper fuit: & clarissimi ciues ei studio etiam hodie præsunt. sed uide Crasse, ne, dum nouo & alieno ornatu uelis ornare iuris ciuilis scientiam, suo quoque etiam concesso et tradito spolies atque denudes. Nam si ita diceres; qui iurisconsultus esset, esse eum oratorem; itemq; qui esset orator, iuris eundem esse consultum: præclaras duas arteis constitueres, atque inter se pares, & eiusdem sociæ dignitatis: nunc uero iurisconsultum sine hac

eloquentia, de qua quærimus, fateris esse posse, fuisseq; plurimos: oratorem negas, nisi illam scientiam assum pserit, esse posse: ita & tibi iurisconsultus ipse per se nihil, nisi leguleius quidam cautus, & acutus, præco actionum, cautior formularum, auceps syllabarũ. Sed quia sæpe utitur orator subsidio iuris in causis: idcirco istam iuris scientiam eloquentiæ tanquam ancillulam, pedisequamq; adiunxisti. Quòd uero impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut, cum parua nescirent, magna profiterentur; aut ea, quæ maxima essent in iure ciuili, tractare auderent in causis, cũ ea nescirent, nunquamq; didicissent: utriusque rei facilis est, & prompta defensio. Nam neque illud est mirandum, qui; quibus uerbis coemptio fiat, nesciat; eundem eius mulieris, quæ coëptionem fecerit, causam posse defendere: nec si parui nauigij, & magni eadem est in gubernando scientia; iccirco qui, quibus uerbis hercisci oporteat, nesciat, idem herciscundæ familiæ causam agere non possit. Nam quòd maximas centumuirales causas in iure positas protulisti: quæ tandem earum causa fuit, quæ ab homine eloquenti, iuris imperito nõ ornatissime potuerit dici? quibus quidem in causis omnibus sicut in ipsa M. Curij, quæ abs te nuper est dicta, & in C. Hostilij Mancini controuersia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat uxore non remisso nuncio superiori, fuit inter peritissimos homines summa de iure dissensio. Quæro igitur, quid adiuuerit oratorem in his causis iuris scientia: cum hic iurisconsultus superior fuerit discessurus, qui esset nõ suo artificio, sed alieno, hoc est non iuris scientia, sed eloquen-

tia sustentatus. Equidem hoc sæpe audiui: cum Aedilitatem P. Crassus peteret; eumq; maior natu, etiam cõsularis Ser. Galba assectaretur, quòd Crassi filiã Caio filio suo despondisset; accessisse ad Crassum consulendi causa quendam rusticanum. qui cum Crassum seduxisset; atque ad eum retulisset; responsumq; ab eo uerum magis, quàm ad suam rem accõmodatum abstulisset: ut eum tristem Galba uidit, nomine appellauit; quæsiuitq;, qua de re ad Crassum retulisset. ex quo ut audiuit; commotumq; ut uidit hominem: suspenso, inquit, animo, & occupato Crassum tibi respondisse uideo. deinde ipsum Crassum manu prehendit: &, Heus tu, inquit, quid tibi in mẽtem uenit ita respõdere? tum illi fidenter homo peritissimus confirmare, ita se rem habere, ut respondisset; nec dubium esse posse. Galba autem alludens uarie & copiose multas similitudines afferre, multaq; pro æquitate contra ius dicere: atque illum, cum disserendo par esse non posset (quanquam fuit Crassus in numero disertorum, sed par Galbæ nullo modo) ad auctores confugisse; & id, quod ipse diceret, & in P. Mutij fratris sui libris, & in Sex. Aelij commentarijs scriptum protulisse; ac tamen concessisse, Galbæ disputationem sibi probabilem, & propè ueram uideri. Attamen quæ causæ sunt eiusmodi, ut de earum iure dubiũ esse nõ possit, omnino in iudicium uocari non solent. Num quis eo testamento, quod paterfamilias ante fecit, quàm ei filius natus est, hæreditatem petit? nemo: quia constat agnoscendo rũpi testamentũ. ergo in hoc genere iuris iudicia nulla sunt. Licet igitur impune oratori oẽm

hanc partem iuris in controuersijs ignorare: quæ pars ſine dubio multo maxima eſt. In eo autem iure, quo de ambigitur inter peritiſſimos, non eſt difficile oratori, eius partis, quamcunque defendet, auctorem aliquem inuenire, à quo cum amētatas haſtas acceperit; ipſe eas oratoris lacertis uiribusq; torquebit. Niſi uero (bona uenia huius optimi uiri dixerim) tu libellis, aut præceptis ſoceri tui cauſam M. Curij defendiſti, non arripuiſti patrocinium æquitatis, & defenſionem teſtamentorum, ac uoluntatis mortuorum. Ac mea quidem ſententia (frequens enim te audiui, atque affui) multo maiorem partem ſententiarum ſale tuo, & lepore, & politiſſimis facetijs pellexiſti; cum & illud nimium acumen illuderes; & admirarere ingenium Scæuolæ, qui excogitaſſet naſci prius oportere, quàm emori; cūq; multa colligeres & ex legibus, & ex ſenatuſconſultis, & ex uita, ac ſermone cōmuni non modo acute, ſed etiam ridicule, ac facete; ubi ſi uerba, non rem, ſequeremur, confici nihil poſſet. itaque hilaritatis plenum iudicium, ac lætitiæ fuit: in quo quid tibi iuris ciuilis exercitatio profuerit, nō intelligo: dicēdi certe uis egregia ſumma feſtiuitate & uenuſtate cōiuncta profuit.

Ipſe ille Mutius paterni iuris defenſor, & quaſi patrimonij propugnator ſui, quid in illa cauſa, cum contra te diceret, attulit, quod de iure ciuili depromptum uideretur? quam legem recitauit? quid patefecit dicēdo, quod fuiſſet imperitis occultius? nempe eius omnis oratio uerſata eſt in eo, ut ſcriptum plurimum ualere oportere defenderet. at in hoc genere pueri apud magiſtros exercentur omnes; cum in eiuſmodi cauſis

aliàs ſcriptum, aliàs æquitatem defendere docentur. Et credo in illa militis cauſa ſi tu aut hæredem, aut militem defendiſſes; ad Hoſtilianas te actiones, non ad tuam uim & oratoriam facultatem contuliſſes. tu uero uel, ſi teſtamentum defenderes, ſic ageres, ut omne omnium teſtamentorum ius in eo iudicio poſitum uideretur: uel, ſi cauſam ageres militis, patrem eius, ut ſoles, dicendo à mortuis excitaſſes, ſtatuiſſes ante oculos: cóplexus eſſet filium, flensq; eum Centumuiris cómendaſſet: lapides mehercule omnes flere, ac lamentari coegiſſes: ut totum illud, uti lingua nuncupaſſit, nó in XII tabulis, quas tu omnibus bibliothecis antepo-nis, ſed in magiſtri carmine ſcriptũ uideretur. Ná quòd inertiam accuſas adoleſcentium, qui iſtam artem primum facillimam non ediſcant: hæc quàm ſit facilis, illi uiderint, qui eius artis arrogátia, quaſi difficillima ſit, ita ſubnixi ambulant; deinde etiam tu ipſe uideris, qui eam artem facilem eſſe dicis, quam concedis adhuc artem omnino non eſſe, ſed aliquando, ſi quis aliam artem didicerit, ut hanc arté efficere poſſit, tum eſſe illam artem futuram. deinde quòd ſit plena delectationis: in qua tibi remittunt omnes iſtam uoluptatem, & ea ſe carere patiuntur; nec quiſquam eſt eorum, qui, ſi iam ſit ediſcédum ſibi aliquid, non Teucrum Pacuuij malit, quàm Manilianas uenalium uendendorum leges ediſcere. Tu autem, quòd amore patriæ cenſes nos noſtrorum maiorum inuenta noſſe debere; non uides ueteres leges aut ipſas ſua uetuſtate conſenuiſſe, aut nouis legibus eſſe ſublatas. Quòd uero uiros bonos iure ciuili fieri putas, quia legibus &

præmia

præmia proposita sint uirtutibus, & supplicia uitijs: equidem putabam uirtutem hominibus, si modo tradi ratione possit, instituendo, & persuadendo, non minis, & ui, ac metu tradi: nam ipsum quidem illud etiam sine cognitione iuris, quàm sit bellum cauere malum, scire possumus. De me autem ipso, cui uni tu concedis, ut sine ulla iuris sciẽtia tamẽ causis satisfacere possim: tibi hoc Crasse respondeo; neque me unquam ius ciuile didicisse; neque tamen in ijs causis, quas in iure possem defendere, unquam istam scientiam desiderasse. aliud est enim esse artificem cuiusdã generis, atq; artis: aliud in communi uita, & uulgari hominum consuetudine non hebetem, nec rudem. Cui nostrum non licet fundos nostros obire, aut res rusticas uel fructus causa, uel delectationis inuisere? tamen nemo tam sine oculis, tam sine mente uiuit, ut, quid sit sementis ac messis, quid arborum putatio ac uitium, quo tempore anni aut quo modo ea fiant, omnino nesciat. Nũ igitur, si cui fundus inspiciendus, aut si mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum uillico sit, Magonis Carthaginiensis sunt libri perdiscendi, an hac communi intelligentia contenti esse possumus? Cur ergo non ijdem in iure ciuili, præsertim cũ in causis, & in negotijs, & in foro conteramur, satis instructi esse possimus ad hoc dũtaxat, ne in nostra patria peregrini, atque aduenæ esse uideamur? Ac si iam sit causa aliqua ad nos delata obscurior: difficile credo sit cum hoc Scæuola cõmunicare: quanquã ipse omnia, quorum negotiũ est, consulta ad nos, & exquisita deferunt. An uero si de re ipsa, si de finibus, cum in

rem præsentem non uenimus, si de tabulis, & perscri=
ptionibus controuersia est; contortas res, & sæpe diffi=
ciles necessario perdiscimus? si leges nobis, aut si homi=
num peritorum responsa cognoscenda sunt; ueremur,
ne ea, si ab adolescentia iuri ciuili minus studuerimus,
non queamus cognoscere? Nihil ne igitur prodest ora=
tori iuris ciuilis scientia? non possum negare prodesse
ullam scientiá, ei præsertim, cuius eloquentia copia re=
rum debeat esse ornata: sed multa, & magna, & dif=
ficilia sunt ea, quæ sunt oratori necessaria: ut eius in=
dustriam in plura studia distrahi nolim. Quis neget,
opus esse oratori in hoc oratorio motu, statuq; Roscij
gestum, & uenustatem? tamen nemo suaserit studio=
sis dicendi adolescentibus in gestu discendo histrionum
more elaborare. Quid est oratori tam necessarium, q̃
uox? tamen me auctore nemo dicendi studiosus Græ=
corum more & tragœdorum uoci seruiet: qui & an=
nos complures sedentes declamitant: & quotidie, an=
tequam pronũcient, uocem cubantes sensim excitant;
eandemq; cum egerũt, sedentes ab acutissimo sono us=
que ad grauissimum sonum recipiunt, & quasi quo=
dammodo colligunt. hoc nos si facere uelimus; ante
condemnentur ij, quorum causas receperimus, quàm
toties, quoties præscribitur, Pæanem, aut Munionem ci
tarimus. Quod si in gestu, qui multum oratorem ad=
iuuat, & in uoce, quæ una maxime eloquentiam uel
commendat, uel sustinet, elaborare nobis non licet; at
tantum in utroque assequi possumus, quantum in hac
acie quotidiani muneris spatij nobis datur: quãto mi
nus est ad iuris ciuilis perdiscendi occupationem descen

dendum? quod & summatim percipi sine doctrina potest: & hanc habet ab illis rebus dissimilitudinem, q̄ uox, & gestus subito sumi, & aliũde arripi non potest; iuris utilitas ad quãque causam quãuis repente uel à peritis, uel de libris depromi potest. Itaq; illi disertissimi homines ministros habẽt in causis iuris pitos, cũ ipsi sint peritissimi, eos, qui, ut abs te paulo ante dictũ est, πραγματικοὶ uocãtur. in quo nostri omnino melius multo; q̄ clarissimorum hominum auctoritate leges, et iura tecta esse uoluerũt. sed tamẽ nõ fugisset hoc Græcos homines, si ita necesse esse arbitrati essent, oratorẽ ipsum erudire in iure ciuili, non pragmaticũ adiutorẽ dare. Nam q̄ dicis senectutem à solitudine uindicari iuris ciuilis scientia: fortasse etiam pecuniæ magnitudine: sed nos, non quid nobis utile, uerũ quid oratori necessariũ sit, quærimus. quanquã (quoniã multa ad oratoris similitudinem ab uno artifice sumimus) solet idẽ Roscius dicere, se, quo plus sibi ætatis accederet, eo tardiores tibicinis modos, et cantus remissiores esse facturũ. Quòd si ille astrictus certa quadã numerorũ moderatione, et pedũ, tamen aliquid ad requiem senectutis excogitat: quanto facilius nos nõ laxare modos, sed totos mutare possumus? Neque.n. hoc te Crasse fallit, quàm multa sint, et quàm uaria genera dicendi: et quod haud sciã an tu primus ostenderis, qui iandiu multo dicis remissius, et lenius, quàm solebas: neque minus hæc tamen tua grauissimi sermonis lenitas, quàm illa summa uis, & contentio probatur: multiq; oratores fuerunt, ut illũ Scipionẽ audimus et Læliũ, qui omnia sermone cõficerẽt paulo intentiore, nunquam, ut Ser. Galba, lateri

bus, aut clamore contenderent. Quod si iam hoc facere non poteris, aut noles: uereris, ne tua domus talis et uiri, & ciuis, si à litigiosis hominibus non colatur, à cæteris deseratur? Equidem tantum absum ab ista sententia; ut non modo non arbitrer subsidium senectutis in eorum, qui consultum ueniant, multitudine esse ponendum; sed tanquam portum aliquem expectem istam, quam tu times, solitudinem. subsidiũ enim bellissimum existimo esse senectuti otium. Reliqua uero, etiam si adiuuant; historiam dico, & prudentiam iuris publici, & antiquitatis iter, & exemplorum copiã; si quando opus erit, à uiro optimo, & istis rebus instructissimo familiari meo Longo mutuabor: neque repugnabo, quo minus, id quod modo hortatus es, omnia legant, omnia audiant, in omni recto studio, atque humanitate uersentur. sed mehercule non ita multũ spatij mihi habere uidentur; si modo ea facere, et persequi uolent, quæ à te Crasse præcepta sunt; qui mihi propè etiam nimis duras leges imponere uisus es huic ætati, sed tamen ad id, quod cupiunt, adipiscendũ propè necessarias. Nam & subitæ ad propositas causas exercitationes, & accuratæ & meditatæ commentationes, ac stylus ille tuus, quem tu uere dixisti perfectorem dicendi esse, ac magistrũ, multi sudoris est: & illa orationis suæ cum scriptis alienis comparatio, & de alieno scripto subita uel laudandi, uel uituperandi, uel comprobandi, uel refellendi causa disputatio, nõ mediocris cõtentionis est uel ad memoriam, uel ad imitandũ. Illud uero fuit horribile: quod mehercule uereor, ne maiorem uim ad deterrendum habuerit, quàm ad co=

hortandum. uoluisti enim in suo genere unumquenque nostrum quasi quendam esse Roscium*: dixistiq́; , non tam ea, quæ recta essent, probari, quàm, quæ praua sunt, fastidijs adhærescere. quod ego non tam fastidiose in nobis, quàm in histrionibus spectari puto. itaque nos raucos sæpe attentissime audiri uideo: ne etenim res ipsa, atque causa: at* Aesopum, *si paulũ irrau cuerit, explodi.* A *quibus.n. nihil præter uoluptatem auriũ quæritur; in ijs offenditur, simul atque imminuitur aliquid de uoluptate.* In *eloquentia aũt multa sunt, quæ teneant: quæ si omnia summa nõ sunt, et pleraque tamẽ magna sunt; necesse est ea ipsa, quæ sunt, mirabilia uideri.* Ergo, *ut ad primũ illud reuertar: sit orator nobis is, qui, ut* Crassus *descripsit, accommodate ad persuadendum possit dicere: is aũt concludatur in ea, quæ sunt in usu ciuitatũ uulgari, ac forensi; remotisq́; cæteris studijs, quamuis ea sint ampla atque præclara, in hoc uno opere, ut ita dicam, noctes & dies urgeatur; imiteturq́; illũ, cui sine dubio summa uis dicendi conceditur,* Atheniensem Demosthenẽ*: in quo tantum studium fuisse, tantusq́; labor dicitur, ut primum impedimenta naturæ diligẽtia, industriáq́; superaret: cumq́; ita balbus esset, ut eius ipsius artis, cui studeret, primam literam non posset dicere; perfecit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur. deinde, cum spiritus eius esset angustior, tantum continenda anima in dicendo est assecutus, ut una continuatione uerborum, id quod eius scripta declarant, binæ ei contentiones uocis, & remissiones continerentur: qui etiam, ut memoriæ proditum*

est) coniectis in os calculis, summa uoce uersus multos uno spiritu pronunciare consuescebat; neque id consistens in loco, sed inambulans, atque ascensu ingrediēs arduo. Hisce ego cohortationibus Crasse ad studium, & ad laborē incitandos iuuenes uehemēter assentior: cætera, quæ collegisti ex uarijs, et diuersis studijs, & artibus, tametsi ipse es omnia consecutus, tamen ab oratoris proprio officio atque munere seiuncta esse arbitror. Hæc cum Antonius dixisset; sanè dubitare uisus est Sulpitius, & Cotta, utrius oratio propius ad ueritatem uideretur accedere. Tum Crassus. Operariū nobis quendam Antoni oratorem facis: atque haud scio, an aliter sentias, & utare tua illa mirifica ad refellendū consuetudine; qua tibi nemo unquam præstitit: cuius quidem ipsius facultatis exercitatio oratorū propria est, sed iam in philosophorum consuetudine uersatur, maximeq; eorū, qui de omni re proposita in utrámque partem solent copiosissime dicere. Verum ego non solum arbitrabar, his præsertim audiētibus, à me informari oportere, qualis esse posset is, qui habitaret in subsellijs; neque quidquam amplius afferret, quàm quod causarum necessitas postularet: sed maius quiddā uidebam, cum censebam oratorem, præsertim in nostra rep. nullius ornamenti expertem esse oportere. Tu autem, quoniam exiguis quibusdam finibus totum oratoris munus circundedisti, hoc facilius nobis expones ea, quæ abs te de officijs, præceptisq; oratoris quæsita sunt: sed opinor secundum hunc diem: satis enim multa à nobis hodie dicta sunt. Nunc & Scæuola, quoniam in Tusculanum ire constituit, paulum requiescet, dum se

calor frangat: & nos ipsi, quoniam id temporis est, ualetudini demus operam. Placuit sic omnibus. Tum Scæuola, Sanè, inquit, uellem non cõstituisse in Tusculanum me hodie uenturũ esse Lælio: libenter audirem Antonium. & cum exurgeret, simul arridens, Neque.n. inquit, tam mihi molestus fuit, quòd ius nostrum ciuile peruellit; quàm iucundus, quòd se id nescire confessus est.

M. TVLLII CICERONIS DE ORATORE LIBER II.

MAGNA, nobis pueris, Quinte frater, si memoria tenes, opinio fuit, L. Crassum non plus attigisse doctrinæ, quàm quantum prima illa puerili institutione potuisset; M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem, atque ignarum fuisse. erantq; multi, qui, quanquam non ita se rem habere arbitrarentur, tamen, quo facilius nos incensos studio discẽdi à doctrina deterrerẽt, libenter id, quod dixi, de illis oratoribus prædicarent: ut, si homines non eruditi summam essent prudentiam, atque incredibilem eloquentiam consecuti, inanis omnis noster esse labor, & stultum in nobis erudiendis patris nostri, optimi ac prudentissimi uiri, studium uideretur. quos tum ut pueri refutare domesticis testibus, pa

tre, & C. Aculeone propinquo nostro, & L. Cicerone patruo solebamus; quòd de Crasso pater, & Aculeo, quocum erat nostra matertera; quem Crassus dilexit ex omnibus plurimum; & patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus unà decesserat, multa nobis de eius studio, doctrinaq; sæpe narrauit. cumq; nos cum cõsobrinis nostris Aculeonis filijs & ea disceremus, quæ Crasso placerent; & ab ijs doctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur: etiam illud sæpe intelleximus, cum essemus eiusmodi, quod uel pueri sentire poteramus; illum & græce sic loqui, nullam ut nosse aliam linguam uideretur; & doctoribus nostris ea ponere in percunctando, eaq; ipsum omni in sermone tractare, ut nihil esse ei nouum, nihil inauditum uideretur. De Antonio uero, quanquam sæpe ex humanissimo homine patruo nostro acceperamus, quẽadmodũ ille uel Athenis, uel Rhodi se doctissimorũ hominum sermonibus dedidisset: tamẽ ipse adolescentulus, quantũ illius ineuntis ætatis meæ patiebatur pudor, multa ex eo sæpe quæsiui. Non erit profecto tibi, quod scribo, hoc nouum, (nam iam tum ex me audiebas) mihi illum ex multis, uarijsq; sermonibus, nullius rei, quæ quidem esset in ijs artibus, de quibus aliquid existimare possem; rudem, aut ignarum esse uisum. Sed fuit hoc in utroque eorum; ut Crassus non tam existimari uellet non didicisse, quàm illa despicere, & nostrorum hominum in omni genere prudentiam Græcis anteferre. Antonius autem probabiliorẽ hoc populo orationem fore cẽsebat suam, si omnino didicisse nunquam putaretur. atque ita se uterque grauiorem fore, si alter contẽne-

re, alter ne nosse quidem Græcos uideretur. Quorum consilium quale fuerit, nihil sanè ad hoc tempus: illud autem est huius institutæ scriptionis, ac temporis, nemi nem eloquentia non modo sine dicendi doctrina, sed ne sine omni quidem sapientia florere unquam, & præstare potuisse. Etenim cæteræ ferè artes se ipsæ per se tuentur singulæ: bene dicere autem, quod est scien= ter, & perite, & ornate dicere, non habet definitam aliquam regionem, cuius terminis septa teneatur. O= mnia, quæcunque in hominum disceptationem cadere possunt, bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse profite= tur: aut eloquentiæ nomen relinquendum est. Quare equidem & in nostra ciuitate, & in ipsa Græcia, quæ semper hæc summa duxit, multos & ingenijs, & ma= gna laude dicendi sine summa rerum omnium scien= tia fuisse fateor: talem uero existere eloquentiã, qua= lis fuerit in Crasso, & Antonio, non cognitis rebus o= mnibus, quæ in tantam prudentiam pertinerent, tan= tamq; dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuisse confirmo. Quo etiam feci libentius, ut eũ sermonem, quem illi quondã inter se de his rebus habuissent, man darem literis: uel ut illa opinio, quæ semper fuisset, tol leretur, alterum non doctissimũ, alterũ planè indoctũ fuisse: uel ut ea, quæ existimarẽ à summis oratoribus de eloquẽtia diuinitus esse dicta, custodirẽ literis, si ullo modo assequi, cõplectiq; potuissem: uel mehercule etiã ut laudem eorum iam propè senescentem, quantũ ego possem, ab obliuione hominum, atque à silentio uindi= carem. Nam si ex scriptis cognosci ipsi suis potuissent, minus hoc fortasse mihi esse putassem laborandum:

sed cum alter non multum, quod quidem extaret, & id ipsum adolescens, alter nihil admodum scripti reliquisset: deberi hoc à me tantis hominũ ingenijs putaui: ut cum etiam nunc uiuam illorum memoriam teneremus, hãc immortalem redderem, si possem. Quod hoc etiam spe aggredior maiore ad probandum; quia non de Ser. Galbæ, *aut* C. Carbonis *eloquentia scribo aliquid; in quo liceat mihi fingere, si quid uelim, nullius memoria iam refellente: sed edo hæc ijs cognoscenda, qui eos ipsos, de quibus loquor, sæpe audierunt; ut duos summos uiros ijs, qui neutrum illorum uiderint, eorum, quibus ambo illi oratores cogniti sint, uiuorum & præsentium memoria teste commendemus.* Nec *uero te charissime frater atque optime rhetoricis nũc quibusdam libris, quos tu agrestes putas, insequor ut erudiam. quid. n. tua potest oratione aut subtilius, aut ornatius esse? sed quoniã siue iudicio, ut soles dicere; siue, ut ille pater eloquẽtiæ de se* Isocrates *scripsit ipse, pudore à dicendo, & timiditate ingenua quadam refugisti; siue, ut ipse iocari soles, unum putasti satis esse nõ modo in una familia rhetorem, sed penè in tota ciuitate: non tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quod merito propter eorum, qui dicendi ratione disputarunt, ieiunitatem bonarum artium possit illudi. nihil enim mihi quidem uidetur in* Crassi, & Antonij *sermone esse præteritũ, quod quisquã à summis ingenijs, acerrimis studijs, optima doctrina, maximo usu cognosci, ac percipi potuisse arbitraretur. quod tu facillime poteris iudicare; qui prudẽtiã, rationemq; dicendi per te ipsum, usum autẽ per nos percipere uo=*

luisti. Sed quo citius hoc, quod suscepimus, non mediocre munus conficere possimus; omissa nostra oratione, ad eorum, quos proposuimus, sermonem, disputationemq; ueniamus. Postero igitur die, quàm illa erant acta, hora ferè secunda, cum etiã tum in lecto Crassus esset, & apud eum Sulpitius sederet, Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu; repente eò Q. Catulus senex cum C. Iulio fratre uenit. quod ubi audiuit, commotus Crassus surrexit: omnesq; admirati, maiorem aliquam esse causam eorum aduentus suspicati sunt. qui cum inter se, ut ipsorũ usus ferebat, amicissime consalutassent; quid uos tandem Crassus? nunquid nam, inquit, noui? Nihil sanè, inquit Catulus: etenim uides esse ludos: sed uel tu nos ineptos licet, inquit, uel molestos putes. cum ad me in Tusculanum, inquit, heri uesperi uenisset Cæsar de Tusculano suo; dixit mihi, à se Scæuolã hinc euntem esse cõuentum, ex quo mira quædam se audisse dicebat: te, quem ego toties omni ratione tentans ad disputãdum elicere nõ potuissem, permulta de eloquentia cum Antonio disseruisse, & tanquam in schola propè ad Græcorum consuetudinem disputasse. Ita me frater exorauit, me ipsum non quidem à studio audiendi nimis abhorrentem, sed mehercule uerentem tamen ne molesti uobis interueniremus, ut huc secum uenirem. Etenim Scæuolam ita dicere aiebat, bonam partem sermonis in hunc diem esse dilatam: hoc si tu cupidius factum existimas, Cæsari attribues: si familiarius, utrique nostrum: nos quidem, nisi forte molesti interuenimus, uenisse delectat. Tũ Crassus. Equidẽ

quæcũque causa nos huc attulisset, lætarer, cùm apud me uiderem homines mihi charissimos, et amicissimos: sed tamẽ, uere dicã, quæuis mallem fuisset, quàm ista, quam dicis. ego. n. (ut, quemadmodum sentio, loquar) nunquam mihi minus, quàm hesterno die placui: magis adeo id facilitate, quàm alia ulla culpa mea contigit: qui dum obsequor his adolescentibus, me senem esse sum oblitus; feciq; id, quod ne adolescens quidem feceram, ut ijs de rebus, quæ doctrina aliqua continerentur, disputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportune, quòd transactis iam meis partibus ad Antonium audiendum uenistis. Tum Cæsar, Equidem, inquit, Crasse ita sum cupidus te in illa lõgiore, ac perpetua disputatione audiendi, ut, si id mihi minus contingat, uel hoc sim quotidiano tuo sermone contentus. itaque experiar equidem illud, ut ne Sulpitius familiaris meus, aut Cotta plus, quàm ego, apud te ualere uideantur: & te exorabo profecto, ut mihi quoque, & Catulo tuæ suauitatis aliquid impertias. Sin tibi id minus libebit: non te urgebo; neque committam, ut, dum uereare ne tu sis ineptus, me esse iudices. Tum ille, Ego mehercule inquit, Cæsar ex omnibus latinis uerbis huius uerbi uim uel maximam semper putaui. quem enim nos ineptum uocamus, is mihi uidetur ab hoc nomen habere dictum, quòd non sit aptus: idq; in sermonis nostri consuetudine perlate patet. Nam qui aut, tempus quid postulet, non uidet; aut plura loquitur; aut se ostentat; aut eorum, quibuscũ est, uel dignitatis, uel commodi rationem non habet; aut denique in aliquo genere aut incõcinnus, aut multus est:

is ineptus dicitur. Hoc uitio cumulata est eruditissima illa Græcorum natio: itaque, quòd uim huius mali Græci non uident, ne nomen quidem ei uitio imposuerunt. ut enim quæras omnia, quo modo Græci ineptũ appellent; non reperies. Omnium autem ineptiarũ, quæ sunt innumerabiles, haud scio an ulla sit maior, quàm, ut illi solent, quocunque in loco, quoscunque inter homines uisum est, de rebus aut difficillimis, aut nõ necessarijs argutissime disputare. hoc nos ab istis adolescentibus facere inuiti, & recusantes heri coacti sumus. Tũ Catulus, Ne Græci quidem, inquit, Crasse, qui in ciuitatibus suis clari, & magni fuerunt, sicuti tu es, nosq; omnes in nostra rep. uolumus esse, horum Græcorum, qui se inculcant auribus nostris, similes fuerunt; nec tamen in otio sermones huiusmodi, disputationes fugiebant. Ac si tibi uidentur, qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti, sicut debent uideri: num tandem aut locus hic non idoneus uidetur, in quo porticus hæc ipsa, ubi inambulamus, et palæstra, & tot locis sessiones, gymnasiorum, & græcarum disputationum memoriam quodammodo commouent? aut importunum tempus in tanto otio: quod & raro datur, & nunc peroptato nobis datum est? aut homines ab hoc genere disputationis alieni? qui omnes ij sumus, ut sine his studijs nullam uitam esse ducamus. Omnia ista, inquit Crassus, ego alio modo interpretor; qui primum palæstram, & sedes, & porticus etiam ipsos Catule Græcos exercitationis & delectationis causa, non disputationis inuenisse arbitror. nam & seculis multis ante gymnasia inuenta sunt,

quàm in his philoſophi garrire cœperunt: & hoc ipſo tempore cum omnia gymnaſia philoſophi teneant, tamen eorum auditores diſcum audire, quàm philoſophũ malunt. qui ſimul ut increpuit; in media oratione de maximis rebus, et grauiſſimis diſputantem philoſophũ omnes unctionis cauſa relinquunt. ita leuiſſimam delectationẽ grauiſſimæ, ut ipſi ferũt, utilitati anteponũt. Otium autem quod dicis eſſe, aſſentior: uerũ otij fructus eſt non contentio animi, ſed relaxatio. Sæpe ex ſocero meo audiui, cum is diceret ſocerũ ſuum Lælium ſemper ferè cum Scipione ſolitum ruſticari; eosq́; incredibiliter repueraſcere eſſe ſolitos, cum rus ex urbe tanquam ex uinculis euolauiſſent. Non audeo dicere de talibus uiris: ſed tamen ita ſolet narrare Scæuola, conchas eos, & umbilicos ad Caietam, & ad Lucrinum legere conſueſſe, & ad omnem animi remiſſionem, ludumq́; deſcendere. Sic enim ſe res habet; ut quemadmodum uolucres uidemus procreationis, atque utilitatis ſuæ cauſa fingere, et conſtruere nidos, eaſdem autẽ, cum aliquid effecerint, leuandi laboris ſui cauſa paſſim ac libere ſolutas opere uolitare: ſic noſtri animi forenſibns negotijs, atque urbano opere defeſſi geſtiũt, ac uolitare cupiunt uacui cura, atque labore. Itaque illud, quod ego in cauſa Curiana Scæuolæ dixi; non dixi ſecus, ac ſentiebam. Nam ſi inquam Scæuola nullum erit teſtamentũ recte factum, niſi quod tu ſcripſeris: omnes ad te ciues cum tabulis ueniemus: omnium teſtamenta tu ſcribes unus. quid igitur inquam? quando ages negotium publicum? quando amicorũ? quando tuũ? quando denique nihil ages? Tum illud addi=

di. mihi enim liber esse non uidetur, qui non aliquando nihil agit. in qua permaneo Catule sentētia: meq;, cum huc ueni, hoc ipsum nihil agere, & planè cessare delectat. Nam quod addidisti tertiū; uos eos esse, qui uitam insuauem sine his studijs putaretis: id me non modo non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nam ut C. Lucilius, homo doctus & perurbanus, dicere solebat, ea, quæ scriberet, neque ab indoctissimis, neque ab doctissimis legi uelle; quòd alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse, quàm ipse: quo etiā scripsit, Persium non curo legere; hic enim fuit, ut noramus, omnium ferè nostrorum hominū doctissimus; Lælium Decimum uolo; quem cognouimus uirū bonum, & nō illiteratum, sed nihil ad Persium: Sic ego, si iā mihi disputandum sit de his nostris studijs; nolim equidem apud rusticos, sed multo minus apud uos. malo enim nō intelligi orationē meam, q̄ reprehendi. Tū Cæsar, Equidem, inquit, Catule iam mihi uideor nauasse operam, quòd huc uenerim: nam hæc ipsa recusatio disputationis, disputatio quædam fuit mihi quidē periucūda. Sed cur impedimus Antonium? cuius audio esse parteis, ut de tota eloquentia disserat: quemq; iandudum & Cotta, & Sulpitius expectant. Ego uero, inquit Crassus, neque Antonium uerbum facere patiar: & ipse obmutescam, nisi prius à uobis impetraro. Quidnam, inquit Catulus? Vt hic sitis hodie. Tum, cum ille dubitaret, quòd ad fratrem promiserat; ego, inquit Iulius, pro utroque respondeo; sic faciemus: atque ista quidem conditione, uel ut uerbum nullum faceres, me teneres. Hic Catulus arrisit: & simul, Præ=

cisa,inquit,mihi quidem dubitatio est:quoniam neque domi impetraram: & hic,apud quem eram futurus, sine mea sententia tam facile promisit. Tum omnes oculos in Antonium coniecerunt: & ille, Audite uero,audite, inquit: hominem enim audietis de schola, atque à magistro & græcis literis eruditum: & eo quidem loquor confidentius, quòd Catulus auditor accessit; cui non solum nos latini sermonis, sed etiam Græci ipsi solēt suæ linguæ subtilitatem, elegantiamq; concedere. Sed tamen,quoniam hoc totum, quidquid est,siue artificium, siue studium dicendi, nisi accessit os,nullum potest esse: docebo uos discipuli id,quod ipse non didici, quid de omni genere dicendi sentiam. Hic posteaquam arriserunt,Res mihi uidetur esse, inquit,facultate præclara,arte mediocris. Ars enim earum rerum est,quæ sciuntur. Oratoris autem omnis actio opinionibus, non scientia continetur. Nam & apud eos dicimus, qui nesciunt: & ea dicimus, quæ nescimus ipsi. itaque & illi aliàs aliud iisdem de rebus & sentiunt, & iudicant: & nos contrarias sæpe causas dicimus: non modo ut Crassus contra me dicat aliquando, aut ego contra Crassum; cū alterutri necesse sit falsum dicere: sed etiam ut uterque nostrum eadem de re aliàs aliud defendat; cum plus uno uero esse non possit.Vt igitur in eiusmodi re,quæ mēdacio nixa sit,quæ ad scientiam non sæpe perueniat,quæ opiniones hominum,& sæpe errores aucupetur, ita dicam, si causam putatis esse, cur audiatis. Nos uero & ualde quidem,Catulus inquit, putamus, atque eo magis,quòd nulla mihi ostēētation uideris esse usurus.

exorsus

exorsus es enim non gloriose magis,ut tu putas,à ueritate,quàm à nescio qua dignitate. Vt igitur de ipso genere sum confessus,inquit Antonius,artem esse non maximam: sic illud affirmo, præcepta posse quædam dari peracuta ad pertractandos animos hominum, & ad captandas eorum uoluntates. huius rei scientiam si quis uolet magnam quandam artem esse dicere, nõ repugnabo. Etenim,cum plerique temere,ac nulla ratione causas in foro dicant; nonnulli autem propter consuetudinem aliquam callidius id faciant: non est dubium, quin, si quis animaduerterit, quid sit, quare alij melius, quàm alij dicant, id possit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit, is si non planè artem,at quasi artem quandam inuenerit. Atque utinam ut mihi illa uidere uideor in foro,atque in causa:ita nũc, quemadmodum ea reperirentur,possim uobis exponere. Sed de me uidero. nunc hoc propono, quod mihi persuasi: quamuis ars non sit, tamen nihil esse perfecto oratore præclarius. nam ut usum dicendi omittã, qui in omni pacata,& libera ciuitate dominatur: tanta oblectatio est in ipsa facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus, aut mentibus iucundius percipi possit. Quis enim cantus moderata orationis pronunciatione dulcior inueniri potest? quod carmen artificiosa uerborum conclusione aptius? qui actor in imitanda,quàm orator in suscipienda ueritate iucũdior? quid autem subtilius,quàm acutæ,crebræq; sententiæ? quid admirabilius,quàm res splendore illustrata uerborum? quid plenius, quàm omni rerum genere cumulata oratio? Neque enim ulla non propria oratoris est

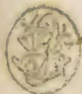
res, quæ quidem ornate dici, grauiterq; debeat. Huius est in dando consilio de maximis rebus cum dignitate explicata sententia: eiusdem & languentis populi incitatio, & effrenati moderatio. Eadem facultate fraus hominum ad perniciem, & integritas ad salutem uocatur. Quis cohortari ad uirtutem ardentius? quis à uitijs acrius reuocare? quis uituperare improbos asperius? quis laudare bonos ornatius? quis cupiditatem uehementius frangere accusando potest? quis mœrorem leuarē mitius consolando? Historia uero testis tēporum, lux ueritatis, uitæ memoria, magistra uitæ, nūcia uetustatis, qua uoce alia, nisi oratoris, immortalitati commendatur? Nam si qua est ars alia, quæ uerborum aut faciendorum, aut deligendorum scientiam profiteatur; aut si quisquam dicitur, nisi orator, formare orationem, eamq; uariare, & distinguere quasi quibusdam uerborum, sententiarumq; insignibus; aut si uia ulla nisi ab hac una arte traditur aut argumentorum, aut sentētiarum, aut denique descriptionis, atque ordinis: fateamur aut hoc, quod hæc ars profiteatur, alienum esse, aut cum aliqua alia arte esse commune. sed si in hac una est ea ratio, atque doctrina: non, si qui aliarum artium bene locuti sunt, eo minus id est huius unius proprium: sed ut orator de ijs rebus, quæ cæterarum artium sunt, si modo eas cognorit (ut heri Crassus dicebat) potest dicere; sic cæterarum artium homines ornatius illa sua dicunt, si quid ab hac arte didicerūt. neque enim, si de rusticis rebus agricola quispiā, aut etiā, id quod multi, medicus de morbis, aut de fingēdo pictor aliquis diserte dixerit, aut scripserit

idcirco illius artis putanda sit eloquentia: in qua quia uis magna est in hominum ingenijs, eo multi etiam sine doctrina aliquid omnium generum, atque artium consequũtur. sed quod cuiusque sit propriũ, etsi ex eo iudicari potest, cum uideris quid quæque doceant: ta=men hoc certius nihil esse potest, quàm quod omnes ar=tes aliæ sine eloquẽtia suum munus præstare possunt; orator sine ea nomen suum obtinere non potest: ut cæteri, si diserti sint, aliquid ab hoc habeant; hic, nisi do=mesticis se instruxerit copijs, aliũde dicendi copiam pé=tere non possit. Tum Catulus, Etsi, inquit, Antoni minime impediendus est interpellatione iste cursus orationis tuæ: patiere tamen; mihiq; ignosces: nõ.n.pos=sum, quin exclamẽ, ut ait ille in Trinummo: ita mihi uim oratoris tũ exprimere subtiliter uisus es, tũ laudare copiosissime: quod quidẽ eloquentẽ uel optime face=re oportet, ut eloquentiã laudet: debet.n.ad eã laudandam ipsam illã adhibere, quam laudat. Sed perge por=rò. tibi.n.assentior, uestrum esse hoc totũ diserte dicere; idq; si quis in alia arte faciat, eũ assumpto aliunde uti bono, non proprio, nec suo. At Crassus, Nox te, in=quit, nobis Antoni expoliuit, hominemq; reddidit: nã hesterno sermone unius cuiusdã operis, ut ait Cæcilius, remigẽ aliquem, aut baiulũ nobis oratorem descripse=ras, inopem quendã humanitatis, atque inurbanum.

Tum Antonius, Heri.n.inquit, hoc mihi proposueram; ut, si te refellissem, hos à te discipulos abducerem. nũc Catulo audiente, & Cæsare, uideor debere nõ tam pu=gnare tecũ, quàm, quid ipse sentiam, dicere. Sequitur igitur, quoniã nobis est hic, de quo loquimur, in foro,

atque in oculis ciuium constituendus; ut uideamus, quid ei negotij demus, cuiq; eum muneri uelimus esse præpositum. Nam Crassus heri, cum uos Catule, & Cæsar non adessetis, posuit breuiter in artis distributione idem, quod Græci plerique posuerunt; neque sanè, quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur, ostendit: duo prima genera quæstionum esse, in quibus eloquentia uersaretur; unum infinitum, alterum certũ. Infinitum mihi uidetur id dicere, in quo aliquid generatim quæreretur, hoc modo; expetenda ne esset eloquentia, expetendi ne honores: certum autem, in quo quid in personis, & in constituta re, & definita quæreretur; cuiusmodi sunt, quæ in foro, atque in ciuium causis, disceptationibusq; uersantur. ea mihi uidentur aut in lite ordinanda, aut in cõsilio dando esse posita. Nam illud tertium, quod & à Crasso tectum est; &, ut audio, ille ipse Aristoteles, qui hæc maxime illustrauit, adiũxit; etiã si opus est, tamẽ minus est necessariũ. Quidnam, inquit Catulus? an laudationes? id enim uideo poni genus tertium. Ita, inquit Antonius: & in eo quidem genere scio & me, & omneis, qui affuerunt, delectatos esse uehemẽter, cum abs te est Popilia mater uestra laudata: cui primum mulieri hunc honorem in nostra ciuitate tributum puto. Sed non omnia, quæcunque loquimur, mihi uidentur ad artem, & ad præcepta esse reuocanda. ex ijs enim fontibus, unde omnia ornate dicendi præcepta sumentur, licebit etiam laudationem ornare; neque illa elementa desiderare: quæ ut nemo tradat; quis est, qui nesciat, quæ sint in homine laudanda? positis enim ijs rebus,

quas Crassus in illius orationis suæ, quã contra collegã Cẽsor habuit, principio dixit: quæ natura, aut fortuna darentur hominibus; in ijs rebus se uinci posse, animo æquo pati: quæ ipsi sibi homines parare possent, in ijs rebus se pati non posse uinci: qui laudabit quempiam, intelliget exponenda sibi esse fortunæ bona. Ea sunt, generis, pecuniæ, propinquorum, amicorum, opum, ualetudinis, formæ, uirium, ingenij, cæterarumq; rerum, quæ sunt aut corporis, aut extraneæ: si habuerit, bene his usum: si non habuerit, sapienter caruisse: si amiserit, moderate tulisse: deinde quid sapienter is, quem laudet, qui liberaliter, quid fortiter, quid iuste, quid magnifice, quid pie, quid grate, quid humaniter, quid denique cum aliqua uirtute aut fecerit, aut tulerit. Hæc, & quæ sint eius generis, facile uidebit qui uolet laudare quempiam: & qui uituperare, contraria. Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam inest in ratione rerum? non enim, si est facilius, eo de numero quoque est excerpendum. Quia nolo, inquit, omnia, quæ cadunt aliquando in oratorem, quamuis egregia sint, ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine præceptis suis. nam & testimonium sæpe dicendum est, ac nonnunquam etiam accuratius: ut mihi necesse fuit in Sex. Titium seditiosum ciuem, & turbulentum. explicaui in eo testimonio dicẽdo omnia cõsilia Consulatus mei, quibus illi Tribuno pl. pro rep. restitissem: quæq; ab eo contra remp. facta arbitrarer, exposui: diu retentus sum: multa audiui; multa respondi. num igitur placet, cum de eloquentia præcipias, aliquid etiam de testimonijs dicen-

dis quasi in arte tradere? Nihil sanè, inquit Catulus, necesse est. Quid si, quod sæpe summis uiris accidit, mandata sint exponenda aut in Senatu ab Imperatore, aut ad Imperatorem, aut ad regem, aut ad populum aliquem à Senatu? num quia genere orationis in huiusmodi causis accuratiore est utendum; idcirco etiam pars hæc causarum numeranda uidetur, aut proprijs præceptis instruenda? Minime uero, inquit Catulus: non enim deerit homini diserto in eiusmodi rebus facultas ex cæteris rebus & causis comparata. Ergo item, inquit, illa, quæ sæpe diserte agenda sunt. & quæ ego paulo ante, cum eloquentiam laudarem, dixi oratoris esse; neque habent suum locum ullum in diuisione partium, neque certum præceptorum genus; et agenda sunt non minus diserte quàm quæ in lite dicũtur; obiurgatio, cohortatio, consolatio: quorum nihil est, quod non summa dicendi ornamenta desideret: sed ex artificio res istæ præcepta non quærunt. Planè, inquit Catulus, assentior. Age uero, inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo putas esse historiam scribere? Si ut Græci scripserunt; summi, inquit Catulus: si ut nostri, nihil opus est oratore: satis est non esse mendacem. Atqui ne nostros contẽnas, inquit Antonius; Græci ipsi sic initio scriptitarunt, ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso. erat enim historia nihil aliud, nisi annaliũ confectio. cuius rei, memoriæq; publicæ retinendæ causa, ab initio rerũ Romanarũ usque ad P. Mutium Pontificem Max. res omneis singulorũ annorũ mãdabat literis Pontifex Max. efferebatq; in albũ: et proponebat tabulã domi, potestas ut

esset populo cognoscendi: iiq; etiam nunc annales maximi nominantur. Hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt; qui sine ullis ornamentis monimenta solũ temporũ, hominũ, locorum, gestarumq; rerũ reliquerũt. itaque qualis apud Græcos Pherecydes, Hellanicus, Acusilas fuit, aliiq; permulti: talis noster Cato, & Pictor, & Piso: qui neque tenent, quibus rebus ornetur oratio; (modo enim huc ista sunt importata) et, dũ intelligatur quid dicãt, unã dicendi laudem putãt esse breuitatem. Paululũ se erexit, et addidit historiæ maiorem sonũ uocis uir optimus Crassi familiaris Antipater. cæteri nõ exornatores rerum, sed tantũmodo narratores fuerunt. Est, inquit Catulus, ut dicis: sed iste ipse Cœlius neque distinxit historiam uarietate locorũ; neque uerborũ collocatione, et tractu orationis leui, et æquabili perpoliuit illud opus; sed, ut homo neque doctus, neq; maxime aptus ad dicendum, sicut potuit, dolauit: uicit tamen, ut dicis, superiores. Minime mirũ, inquit Antonius, si ista res adhuc nostra lingua illustrata nõ est. nemo enim studet eloquentiæ nostrorũ hominum, nisi ut in causis atque in foro eluceat. apud Græcos autem eloquentissimi homines remoti à causis forensibus, cum ad cæteras res illustres, tum ad scribendam historiam maxime se applicauerũt. Nãque et Herodotũ illum, qui princeps genus hoc ornauit, in causis nihil omnino uersatum esse accepimus. atqui tanta est eloquentia; ut me quidem, quantum ego græce scripta intelligere possum, magnopere delectet. et post illũ Thucydides omnes dicendi artificio mea sententia facile uicit.. qui ita creber est rerum frequentia; ut uerborũ

propè numerum sententiarum numero consequatur: ita porrò uerbis aptus, & pressus; ut nescias, utrum res oratione, an uerbo sententijs illustrentur. atqui ne hûc quidem, quanquam est in rep. uersatus, ex numero accepimus eorum, qui causas dictitarunt: & hos libros tum scripsisse dicitur, cũ à rep. remotus, atque, id, quod optimo cuique Athenis accidere solitum est, in exilium pulsus esset. Hunc consecutus est Syracusius Philistus: qui cum Dionysij tyranni familiarissimus esset; otium suum cõsumpsit in historia scribenda; maximeq; Thucydidem est, sicut mihi uidetur, imitatus. Postea uero quasi ex clarissima rhetoris officina duo præstantes ingenio, Theopompus, & Ephorus ab Isocrate magistro impulsi se ad historiam contulerunt: causas omnino nunquam attigerunt. Denique etiam à philosophia profectus princeps Xenophon Socraticus ille, post ab Aristotele Callisthenes comes Alexandri scripsit historiam; & hic quidem rhetorico penè more; ille autem superior leniore quodam sono est usus, et qui illum impetum oratoris non habeat; uehemens fortasse minus, sed aliquanto tamen, ut mihi quidem uidetur, dulcior. Minimus natu horum omnium Timæus, quantum autem iudicare possum longe eruditissimus, & rerum copia, & sententiarum uarietate abundantissimus, & ipsa compositione uerborum non impolitus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit, sed nullum usum forensem. Hæc cum ille dixisset, Quid est inquit Catule Cæsar? ubi sunt, qui Antonium græce negant scire? quot historicos nominauit? quàm scienter, quàm proprie de uno quoque dixit? Id mehercule, inquit

Catulus, admirans, illud iam mirari desino, quod multo magis ante mirabar; hunc, cum hæc nesciret, in dicendo posse tantũ. Atque Catule, inquit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, & nonnullos alios, sed delectationis causa, cum est otium, legere soleo. Quid ergo est? fatebor: aliquid tamen, ut, cum in sole ambulem, etiam si aliam ob causam ambulem, fieri natura tamen ut colorer: sic cum istos libros ad Misenum (nam Romæ uix licet) studiosius legerim, sentio orationem meam illorum cantu quasi colorari. Sed ne latius hoc uobis patere uideatur: hæc duntaxat in Græcis intelligo, quæ ipsi, qui scripserunt, uoluerunt à uulgo intelligi. In philosophos uestros si quando incidi, deceptus indicibus librorum, quòd sunt ferè inscripti de rebus notis et illustribus, de uirtute, de iustitia, de honestate, de uoluptate: uerbum prorsus nullum intelligo: ita sunt angustis, & concisis disputationibus illigati. Poetas omnino quasi alia quadam lingua locutos non conor attingere. Cum ijs me (ut dixi) oblecto, qui res gestas, aut qui orationes scripserunt suas; aut qui ita loquuntur, ut uideâtur uoluisse esse nobis, qui non sumus eruditissimi, familiares. Sed illuc redeo. Videtis, ne quantum munus sit oratoris historia? haud scio, an flumine orationis, & uarietate maximum. neque eam reperio usquam separatim instructam rhetorum præceptis: sita sunt enim ante oculos. nam quis nescit primam esse historiæ legem, ne quid falsi dicere audeat: deinde ne quid uere non audeat: ne qua suspitio gratiæ sit in scribendo, ne qua simultatis? Hæc scilicet fundamenta

nota sunt omnibus. ipsa autem exaedificatio posita est in rebus, & uerbis. Rerum *ratio ordinem temporum desiderat, regionum descriptionem: uult etiam, quoniã in rebus magnis, memoriaq; dignis consilia primum, deinde acta, postea euentus expectantur; & de consilijs significari quid scriptor probet, & in rebus gestis declarari, non solum quid actum, aut dictum sit, sed etiam quo modo; &, cum de euentu dicatur, ut causae explicentur omnes uel casus, uel sapientiae, uel temeritatis; hominumq; ipsorum non solum res gestae, sed etiam, qui fama ac nomine excellant, de cuiusq; uita, atque natura.* Verborum *autem ratio, & genus orationis fusum, atque tractum, & cum lenitate quadam aequabili profluens sine hac iudiciali asperitate, et sine sententiarum forensium aculeis persequendum est.*

Harum *tot, tantarumq; rerum uidetis ne ulla esse praecepta, quae in artibus rhetorum reperiantur?*

In *eodem silentio multa alia oratorum officia iacuerunt; cohortationes, consolationes, praecepta, admonita: quae tractanda sunt omnia disertissime, sed locũ suum in illis partibus, quae tradita sunt, habent nullum.*

Atque *in hoc genere illa quoque est infinita sylua; ꝙ oratori plerique (ut etiam* Crassus *ostendit) duo genera ad dicendum dederunt; unum de certa, definitaq; causa, quales sunt quae in litibus, quae in deliberationibus uersantur: (addat si quis uolet etiam laudationis) alterum, quod appellant omnes ferè scriptores, explicat nemo, infinitam generis sine tempore, & sine persona quaestionẽ. hoc quid, & quantũ sit, cũ dicunt; intelligere mihi nõ uidentur.* Si *enim est oratoris, quae*

cunque res infinite posita sit, de ea posse dicere: dicendum erit ei, quanta sit solis magnitudo, quæ forma terræ: de mathematicis, de musicis rebus nõ poterit quin dicat, hoc onere suscepto, recusare. Denique ei, qui profitetur esse suum non solum de ijs cõtrouersijs, quæ temporibus, & personis notatæ sunt, hoc est de omnibus forensibus, sed etiam de generum infinitis quæstionibus dicere; nullum potest esse genus orationis, quod sit exceptum. Sed si illam quoque partem quæstionũ oratori uolumus adiungere uagam, & liberá, & late patentem; ut de rebus bonis, aut malis; expetendis, aut fugiendis; honestis, aut turpibus; utilibus, aut inutilibus; de uirtute, de iustitia, de continentia, de prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de cæteris uirtutibus, contrarijsq; uitijs dicendum oratori putemus; itemq; de rep. de imperio, de re militari, de disciplina ciuitatis, de hominũ moribus: assumamus eam quoque partem, sed ita, ut sit circunscripta modicis regionibus. Equidem omnia, quæ pertinent ad usum ciuium, morem hominũ; quæ uersantur in consuetudine uitæ, in ratione reip. in hac societate ciuili, in sensu hominum cõmuni, in natura, in moribus; comprehendenda esse oratori puto; si minus ut separatim de his rebus philosophorum more respondeat; at certe ut in causa prudenter possit intexere; hisce autem ipsis de rebus ut ita loquatur, uti ij, qui iura, qui leges, qui ciuitates cõstituerũt, locuti sunt, simpliciter, & splendide, sine ulla serie disputationum, et sine ieiuna cõcertatione uerborũ. Hoc loco ne qua sit admiratio, si tot, tãtarũq; rerũ nulla à me præcepta po

gulorum caussis, ac multo etiam maius de natura deorum, quàm de hominum litibus dicere. Non est ita, inquit Antonius: dicam enim tibi Catule non tam doctus, quàm, id quod est maius, expertus. Omnium cæterarum rerum oratio, mihi crede, ludus est homini nõ hebeti, neque inexercitato, neque cõmunium literarũ, & politioris humanitatis experti. in caussarum contentionibus magnum est quoddam opus, atque haud scio an de humanis operibus longe maximum: in quibus uis oratoris plerũque ab imperitis exitu, & uictoria iudicatur: ubi adest armatus aduersarius, qui sit & feriẽdus, et repellẽdus: ubi sæpe is, qui rei dominus futurus est, alienus, atque iratus, aut etiam amicus aduersario, & inimicus tibi est; cum aut docẽdus is est, aut dedocendus; aut reprimendus, aut incitandus; aut omni ratione ad tempus, ad caussam, oratione moderãdus: in quo sæpe beneuolentia ad odium, odium autẽ ad beneuolentiam deducendum est: qui tanquam machinatione aliqua tum ad seueritatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad lætitiam est contorquendus. omnium sententiarum grauitate, omnium uerborum ponderibus est utendum. accedat oportet actio uaria, uehemens, plena animi, plena spiritus, plena doloris, plena seueritatis. In his operibus si quis illam artem comprehenderit, ut tanquam Phidias Mineruæ signum efficere possit: non sanè, quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere discat, laborabit. Tum Catulus. Quo ista maiora, ac mirabiliora fecisti, eo me maior expectatio tenet, quibusnam rationibus, quibusúe præceptis ea tãta

uis comparetur: non quo mea quidem iam intersit: (neque enim ætas id mea desiderat: & aliud quodam genus dicendi nos secuti sumus: qui nunquam sententias de manibus iudicum ui quadam orationis extorsimus, ac potius placatis eorũ animis tantũ, quantum ipsi patiebantur, accepimus:) sed tamen ista tua nullum ad usum meum, tãtum cognoscendi studio adductus, requiro. Nec mihi opus est Græco aliquo doctore, qui mihi peruulgata præcepta decantet: cum ipse nunquam forum, nũquam ullum iudicium aspexerit: ut peripateticus ille dicitur Phormio: cum Annibal Carthagine expulsus Ephesum ad Antiochum uenisset exul; proq; eo, quòd eius nomen erat magna apud omnes gloria, inuitatus esset ab hospitibus suis, ut eum, quem dixi, si uellet, audiret; cumq; is se non nolle dixisset: locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de Imperatoris officio, & de omni re militari. tum cũ cæteri, qui illum audierant, uehementer essent delectati; quærebant ab Annibale, quidnam ille ipse de illo philosopho iudicaret. hic Pœnus non optime græce, sed tamen libere respondisse fertur: multos se deliros senes sæpe uidisse, sed qui magis, quàm Phormio, deliraret, uidisse neminẽ. neque mehercule iniuria. quid enim aut arrogãtius, aut loquacius fieri potuit, quàm Annibali, qui tot annos de imperio cum populo R. omnium gentium uictore certasset, græcum hominem, qui nunquam hostem, nunquam castra uidisset, nunquam denique minimam partem ullius publici muneris attigisset, præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte dicendi præcipiunt, ui-

dentur. quod enim ipsi experti non sunt, id docent cæteros: sed hoc minus fortasse errant, quòd non te, ut Annibalem, sed pueros, aut adolescentulos docere conantur. Erras Catule, inquit Antonius. *nam egomet in multos iam* Phormiones *incidi. quis enim est istorum* Græcorum, *qui quenquam nostrũ quidquam intelligere arbitretur? ac mihi quidem non ita molesti sunt. facile omnes perpetior, & perfero: nam aut aliquid afferunt, quod mihi nõ displiceat: aut efficiũt, ut me nõ didicisse minus pœniteat. dimitto autem eos nõ tam contumeliose, quàm philosophum illum Annibal: & eo fortasse plus habeo etiam negotij. sed tamen est eorum doctrina, quãtum ego iudicare possum, perridicula.* Diuidunt enim totam rem in duas parteis, in causæ controuersiam, & in quæstionis. Causam appellant rem positã in disceptatione rerũ, & controuersia: Quæstionẽ autem rem positã in infinita dubitatione. De causa præcepta dant. De altera parte dicendi mirum silentium. Denique quinque faciunt quasi membra eloquentiæ: inuenire, quid dicas: inuenta disponere: deinde ornare uerbis: post memoriæ mandare: tum ad extremum agere, ac pronunciare. rem sanè non reconditam. quis enim hoc non sua sponte uiderit, neminem posse apte dicere, nisi, & quid diceret, & quibus uerbis, & quo ordine diceret, haberet, et ea meminisset? Atque hæc ego non reprehendo, sed ante oculos posita esse dico, ut eas itẽ quatuor, quinque, sex'ue parteis, uel etiam septem, (quoniam aliter ab alijs digerũtur) in quas est ab his omnis oratio distributa. Iubent enim exordiri ita, ut eũ, qui audiat, beneuolum nobis

faciamus, & docilem, & attentum: Deinde rem narrare ita, ut uerisimilis narratio sit, ut aperta, ut breuis: Post autem diuidere causam, aut proponere: nostra cōfirmare argumentis, ac rationibus, deinde contraria refutare. Tum autem alij conclusionem orationis, et quasi perorationem collocāt. alij iubent, ante quàm peroretur, ornandi, aut augendi causa digredi, deinde concludere, ac perorare. ne hæc quidem reprehendo: sunt enim concinne distributa, sed tamen, id quod necesse fuit hominibus expertibus ueritatis, non perite. Quæ enim præcepta principiorum, & narrationum esse uoluerunt, ea in totis orationibus sunt conseruanda. Nam & ego mihi beneuolum iudicem facilius facere possum, cum sum in cursu orationis, quàm cum omnia sunt inaudita: docilem autem non cum polliceor me demonstraturum, sed tum, cum doceo, & explano: attentum uero crebro tota actione excitandis mentibus iudicum, non prima denunciatione efficere possumus. Iam uero narrationem quòd iubent uerisimilem esse, & apertam, & breuem: recte nos admonent. quòd hæc narrationis magis putant esse propria, quàm totius orationis: ualde mihi uidentur errare: omninoq; in hoc omnis est error, quòd existimant artificium esse hoc quoddā non dissimile cæterorum: cuiusmodi de ipso iure ciuili hesterno die Crassus componi posse dicebat: ut genera rerum primum exponerētur; in quo uitiū est, si genus ullum prætermittatur: deinde singulorum generum partes; in quo & deesse aliquam partem, & superare, mendosum est: tū uerborum omnium definitiones; in quibus neque abesse

quidquam

quidq; decet, neque redũdare. Sed hoc si in iure ciuili, si etiã in paruis, aut mediocribus rebus doctores assequi possunt; nõ idẽ sentio tanta hac in re, tamq; immensa posse fieri. sin autem qui arbitrantur, deducendi sunt ad eos, qui hæc docent: omnia iam explicata, & perpolita assequentur. sunt. n. innumerabiles de his rebus libri, neque abditi, neque obscuri. sed uideant, quid uelint, ad ludendum ne, an ad pugnandũ arma sint sumpturi. aliud. n. pugna, & acies, aliud ludus, campusq; noster desiderat. attamen ars ipsa ludicra armorum & gladiatori, & militi prodest aliquid: sed animus acer, & præsens, & acutus idem, atque uersutus inuictos uiros efficit non difficilius arte coniuncta. Quare ego tibi oratorem sic iam instituã, si potuero, ut, quid efficere possit, ante perspiciam. Sit enim mihi tinctus literis: audierit aliquid: legerit: ista ipsa præcepta acceperit. tentabo, quid deceat; quid uoce, quid uiribus, quid spiritu, quid lingua efficere possit. Si intelligam posse ad summos peruenire: nõ solum hortabor, ut elaboret, sed etiam, si uir quoque mihi bonus uidebitur; obsecrabo. tãtum ego in excellente oratore, & eodem uiro bono pono esse ornamenti uniuersæ ciuitati. Sin uidebitur, cum omnia summa fecerit, tamen ad mediocres oratores esse uenturus: permittam ipsi, quid uelit; molestus magnopere non ero. Sin planè abhorrebit, & erit absurdus: ut se contineat, aut ad aliud studium transferat, admonebo. nam neque is, qui optime potest, deserendus ullo modo est à cohortatione nostra: neque is, qui aliquid potest, deterrendus. quod alterũ diuinitatis mihi cuiusdam uidetur: alterum uel non fa

cere, quod non optime possis; uel facere, quod nõ pessi= me facias, humanitatis. tertium uero illud, clamare contra quàm deceat, & quàm possit, hominis est, ut tu Catule de quodã declamatore dixisti, stultitiæ suæ quã plurimos testeis domestico præconio colligentis. De hoc igitur, qui erit talis, ut cohortãdus, adiuuandusq; sit, ita loquamur, ut ei tradamus ea dũtaxat, quæ nos usus docuit; ut nobis ducibus ueniat eò, quò sine duce ipsi peruenimus; quoniam meliora docere non possumus. Atque ut à familiari nostro exordiar: hunc ego Catule Sulpitium primum in causã paruula adolescentulũ audiui, uoce, & forma, & motu corporis, et reliquis rebus aptum ad hoc munus, de quo quærimus; oratione autem celeri, & concitata, quod erat ingenij; & uerbis efferuescentibus, & paulo nimium redundantibus, quod erat ætatis. non sum aspernatus: uolo enim se efferat in adolescente fœcunditas: nam facilius, sicut in uitibus, reuocantur ea, quæ sese nimium profuderunt, quàm, si nihil ualet materies, noua sarmenta cultura excitantur: ita uolo esse in adolescente, unde aliquid amputem: non enim potest in eo esse succus diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem assecutũ. uidi statim indolem; neque dimisi tempus; & eum sum cohortatus, ut forũ sibi ludum putaret esse ad discendum, magistrum autem, quem uellet, eligeret; me quidem si audiret, L. Crassum. quod ille arripuit; & ita sese factũrũ confirmauit; atque etiã addidit, gratiæ scilicet causa, me quoque sibi magistrũ futurũ. Vix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meæ, cũ iste accusauit C. Norbanum defendente me. non est

credibile, quid intereſſe mihi ſit uiſum inter eum, qui tum erat, & qui anno ante fuerat. omnino in illud genus eum Craſſi magnificum atque præclarum natura ipſa ducebat: ſed ea non ſatis proficere potuiſſet, niſi eodem ſtudio atque imitatione intendiſſet, atque ita dicere conſueſſet, ut tota mente Craſſum atque omni animo intueretur. Ergo hoc ſit primum in præceptis meis, ut demõſtremus quem imitemur, atque ita, ut, quæ maxime excellãt in eo quẽ imitabitur, ea diligẽtiſſime perſequatur: tũ accedat exercitatio, qua illũ, quem ante delegerit, imitãdo effingat, atque ita exprimat, nõ ut multos imitatores ſæpe cognoui, qui aut ea, quæ facilia ſunt, aut etiã illa, quæ inſignia ac penè uitioſa, conſectantur imitando. nihil eſt facilius, quàm amictum imitari alicuius, aut ſtatũ, aut motũ. ſi uero etiam uitioſi aliquid eſt; id ſumere, & in eo uitioſum eſſe, non magnum eſt; ut ille, qui nunc etiam amiſſa uoce furit in rep. Fuſius neruos in dicendo C. Fimbriæ, quos tamẽ habuit ille, non aſſequitur, oris prauitatem, & uerborum latitudinem imitatur: ſed tamẽ ille nec deligere ſciuit, cuius potiſſimum ſimilis eſſet; & in eo ipſo, quẽ delegerat, imitari etiam uitia uoluit. Qui aũt ita faciet ut oportet, primũ uigilet neceſſe eſt in deligẽdo: deinde, quem probauit, in eo quæ maxime excellent, ea diligentiſſime perſequatur. quid enim cauſæ cenſetis eſſe, cur ætates extulerint ſingulæ ſingula propè genera dicẽdi? quod non tã facile in noſtris oratoribus poſſumus iudicare, quia ſcripta, ex quibus iudicium fieri poſſet, non multa ſanè reliquerũt, quàm in Græcis; ex quorũ ſcriptis cuiuſque ætatis, quæ dicendi

ratio uoluntasq́; fuerit, intelligi potest. Antiquissimi ferè sunt, quorum quidem scripta constent, Pericles atque Alcibiades, & eadem ætate Thucydides, subtiles, acuti, breues, sententijs magis quàm uerbis abũdantes. non potuisset accidere, ut unum esset omnium genus, nisi aliquem sibi proponerent ad imitandum. Consecuti sunt hos Critias, Theramenes, Lysias. multa Lysiæ scripta sunt, non nulla Critiæ, de Theramene audiuimus. omnes etiam tum retinebant illum Periclis succum, sed erant paulo uberiore filo. Ecce tibi exortus est Isocrates, magister istorum omnium: cuius è ludo tanquam ex equo Troiano innumeri principes exierunt: sed eorum partim in pompa, partim in acie illustres esse uoluerunt. itaque & illi Theopompi, Ephori, Phylisti, Naucratæ, multiq́; alij naturis differunt, uoluntate autem similes sunt inter sese: & magistri, et ij, qui se ad causas cõtulerunt, ut Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, Aeschines, Dynarchus, alijq́; complures, etsi inter se pares non fuerũt, tamen sunt omnes in eodem ueritatis imitandæ genere uersati; quorum quandiu mansit imitatio, tandiu genus illud dicendi, studiumq́; uixit. posteaquam extinctis his, omnis eorum memoria sensim obscurata est & euanuit, alia quædam dicendi molliora ac remissiora genera uiguerũt. inde Demochares, quem aiunt sororis filium fuisse Demosthenis, tum Phalereus ille Demetrius, omnium istorum mea sententia politissimus, alijq́; eorum similes extiterunt. quæ si uolemus usque ad hoc tempus persequi, intelligemus, ut hodie Alabandensem illum Meneclem, & eius fratrem Hieroclem, quos ego audi=

ui, tota imitetur Asia, sic semper fuisse aliquem, cuius se similes plerique esse uellent. hanc igitur similitudinem qui imitatione assequi uolet, tum exercitationibus crebris atque magnis, tum scribendo maxime persequatur. quod si noster Sulpitius faceret, multo eius oratio esset pressior: in qua nunc interdum, ut in herbis rustici solent dicere, in summa ubertate inest luxuries quædam, quæ stylo depascenda est. Hic Sulpitius, Me quidem, inquit, recte mones, idq; mihi gratum est: sed ne te quidem Antoni multum scriptitasse arbitror. Tum ille, Quasi uero, inquit, non eam præcipiam alijs, quæ mihi ipsi desunt. sed tamen ne tabulas quidem conficere existimor: uerum & in hoc ex re familiari mea, & in illo ex eo, quod dico, quantulum id cunque est, quid faciam iudicari potest. Atque esse tamen multos uidemus, qui neminem imitentur, & suapte natura, quod uelint, sine cuiusquam similitudine cōsequantur. quod & in uobis animaduerti recte potest Cæsar & Cotta: quorum alter inusitatum quidem nostris oratoribus leporem quendam & saltem, alter acutissimum & subtilissimum dicendi genus est consecutus. Neque uero uester æqualis Curio, patre mea sententia uel eloquentissimo temporibus illis, quenquā mihi magnopere uidetur imitari; qui tamen uerborum grauitate, & elegantia, & copia suam quandam expressit quasi formam figuramq; dicendi: quod ego maxime potui iudicare in ea causa, quam ille contra me apud Centumuiros pro fratribus Cossis dixit. in qua nihil illi defuit, quod non modo copiosus, sed etiam sapiens orator habere deberet. Verū ut aliquan=

do ad causas deducamus illum, quem constituimus, & eas quidem, in quibus plusculum negotij est, iudiciorũ atque litium, (riserit aliquis fortasse hoc præceptũ: est enim non tam acutũ, quàm necessarium, magisq; monitoris non fatui, quàm eruditi magistri) hoc enim primum præcipiemus, quascunque causas erit acturus, ut eas diligenter penitusq; cognoscat. hoc in ludo nõ præcipitur: faciles enim causæ ad pueros deferuntur. Lex peregrinum uetat in murum ascendere: ascendit, hostes repulit, accusatur. nihil est negotij huiusmodi causam cognoscere. recte igitur de causa discenda præcipiunt. hæc est enim in ludo causarum ferè formula. at uero in foro tabulæ, testimonia, pacta, conuenta, stipulationes, cognationes, affinitates, decreta, responsa, uita denique eorum, qui in causa uersantur, tota cognoscenda est: quarum rerum negligentia plerasque causas, & maxime priuatas, (sunt enim multo sæpe obscuriores) uidemus amitti. ita nonnulli, dum operam suam multi æstimari uolunt, ut toto foro uolitare, et à causa ad causam ire uideantur, causas dicunt incognitas. In quo est illa quidem magna offensio, uel negligentiæ, susceptis rebus, uel perfidiæ, receptis; sed etiam illa maior opinione, quòd nemo potest de ea re, quam non nouit, non turpissime dicere. ita dum inertiæ uituperationem, quæ maior est, contemnunt, assequũtur etiam illam, quam magis ipsi fugiunt, tarditatis. Equidem soleo dare operam, ut de sua quisque re me ipse doceat; & ut ne quis alius adsit, quo liberius loquatur; et agere aduersarij causam, ut ille agat suam, et quidquid de sua re cogitarit, in medium proferat. itaque

cum ille discessit, tres personas unus sustineo summa animi æquitate, meam, aduersarij, iudicis. qui locus est talis, ut plus habeat adiumenti, quàm incommodi, hunc iudico esse dicendum. ubi plus mali, quàm boni reperio, id totum abiudico atque reijcio. ita assequor, ut alio tempore cogitem quid dicam, & alio dicã: quæ duo plerique ingenio freti simul faciunt; sed certe ijdẽ illi melius aliquanto dicerent, si aliud sumendum sibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cum rem penitus causamq; cognoui, statim occurrit animo quæ sit causa ambigui. nihil est enim, quod inter homines ambigatur, siue ex crimine causa constet, ut facinoris; siue ex controuersia, ut hæreditatis; siue ex deliberatione, ut belli; siue ex persoua, ut laudis; siue ex disputatione, ut de ratione uiuendi; in quo non, aut quid factum sit, aut fiat, futurum'ue sit, quæratur, aut quale sit, aut quid uocetur. Ac nostræ ferè causæ, quæ quidem sunt criminum, plerunque inficiatione defenduntur. nam & de pecunijs repetundis, quæ maximæ sunt, neganda ferè sunt omnia: & de ambitu raro illud datur, ut possis liberalitatem ac benignitatem ab ambitu atque largitione seiungere: de sicarijs, de ueneficijs, de peculatu inficiari necesse est. Id est igitur genus primum causarum in iudicijs, ex controuersia facti; in deliberationibus plerunque ex futuri, ratio etiã ex instãtis, aut facti. Sæpe aũt, res nõ sit nec ne, sed qualis sit, quæritur: ut cum L. Opimij causam defendebat apud populum audiẽte me C. Carbo Consul, nihil de C. Gracchi nece negabat, sed id iure pro salute patriæ factum esse dicebat: ut ei=

dem Carboni Tribuno pl. alia tum mente remp. capessenti P. Africanus de Ti. Graccho interroganti responderat, iure cæsum uideri. Iure autem omnia defendũtur, quæ sunt eius generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut imprudentia, aut casu facta esse uideantur. Iam quid uocetur quæritur, cum, quo uerbo quid appellandum sit, contenditur: ut mihi ipsi cum hoc Sulpitio fuit in Norbani causa summa contentio: pleraque enim de ijs, quæ ab isto obijciebantur, cum confiterer, tamen ab illo maiestatem imminutam negabam, ex quo uerbo lege Apuleia tota illa causa pendebat. Atque in hoc genere causarum nonnulli præcipiunt, ut uerbum illud, quod causam facit, lucide breuiter uterque definiat. quod mihi quidem perquã puerile uideri solet. alia est enim, cum inter doctos homines de ijs ipsis rebus, quæ uersantur in artibus, disputatur, uerborum definitio: ut cum quæritur quid sit ars, quid sit lex, quid sit ciuitas. In quibus hoc præcipit ratio atque doctrina, ut uis eius rei, quam definias, sic exprimatur, ut neque absit quidquam, neque supersit. quod quidem in illa causa neque Sulpitius fecit, neque ego facere conatus sum. nam quantum uterque nostrum potuit, omni copia dicendi dilatauit, quid esset maiestatem minuere. Etenim definitio primum reprehenso uerbo uno, aut addito, aut dempto sæpe extorquetur è manibus: deinde genere ipso doctrinã redolet, exercitationemq; penè puerilem: tum & in sensum & in mentem iudicis intrare non potest: ante enim præterlabitur, quàm percepta est. Sed in eo genere, in quo, quale sit quid, ambigitur, existit etiam

ex scripti interpretatione saepe contentio: in quo nulla potest esse nisi ex ambiguo controuersia. Nam illud ipsum, cùm scriptum à sententia discrepat, genus quoddam habet ambigui: quod tum explicatur, cum ea uerba, quae desunt, suggesta sunt, quibus additis defenditùr sententiam scripti perspicuam fuisse: & ex contrarijs scriptis si quid ambigitur, non nouum genus nascitur, sed superioris generis causa duplicatur. itaque aut nunquam dijudicari poterit, aut ita dijudicabitur, ut referendis praeteritis uerbis id scriptum, quodcunque defendimus, suppleatur. ita fit, ut unum genus in ijs causis, quae propter scriptum ambiguntur, relinquatur, si est scriptum aliquid ambigue. Ambiguorum autem cum plura genera sunt, quae mihi uidentur ij melius nosse, qui dialectici appellantur; ij autem nostri ignorare, qui non minus nosse debeant: tum illud est frequentissimum in omni consuetudine uel sermonis, uel scripti, cum idcirco aliquid ambigitur, quòd aut uerbum, aut uerba sint praetermissa. Iterum autem peccant, cum genus hoc causarum, quod in scripti interpretatione uersatur, ab illis causis, in quibus, qualis quaeque res sit, disceptatur, seiungunt: nusquam enim tā quaeritur quale sit genus ipsum rei, quàm in scripto, quod totum à facti controuersia separatum est. Ita tria sunt omnino genera, quae in disceptationem et controuersiā cadere possunt, quid fiat, factum, futurum'ue sit, aut quale sit, aut quo modo nominetur. nam & illud quidem, quod quidam Graeci adiungunt, recte ne factum sit, totum in eo est, quod quale sit, quaerimus. Sed iam ad institutum re=

uertar meum. Cũ igitur accepto causæ genere & cognito rẽ tractare cœpi, nihil prius cõstituo, quàm quid sit illud, quò mihi referenda sit omnis illa oratio, quæ sit propria quæstionis & iudicij: deinde illa duo diligentissime considero; quorum alterum cõmendationẽ habet nostrã, aut eorũ, quos defendimus; alterũ est accõmodatũ ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id, quod uolumus, cõmouendos. Ita ratio omnis dicẽdi tribus àd persuadendum rebus est nixa; ut probemus uera esse ea, quæ defendimus; ut conciliemus nobis eos, qui audiunt; ut animos eorum ad quencunque causa postulabit motum uocemus. Ad probandum aũt duplex est oratori subiecta materies: una rerum earum, quæ nõ excogitantur ab oratore, sed in re positæ ratione tractantur, ut tabulæ, testimonia, pacta, conuenta, quæstiones, leges, senatusconsulta, res iudicatæ, decreta, responsa, & reliqua, si quæ sunt, quæ non ab oratore pariuntur, sed ad oratorem à causa atque à reis deferuntur. altera est, quæ tota in disputatione & argumentatione oratoris collocata est. ita in superiore genere de tractandis argumẽtis, in hoc aũt etiam de inueniendis cogitandũ est. Atque isti quidẽ, qui docẽt, cum causas in plura genera secuerũt, singulis generibus argumentorũ copiã suggerũt. quod etsi ad instituendos adolescentulos magis aptũ est, ut; simulac posita sit causa, habeãt quò se referãt, unde statim expedita possint argumẽta depromere: tamẽ & tardi ingenij est, riuulos consectari, fontes rerũ non uidere; & iã ætatis est usůsq; nostri, à capite, quod uelimus, arcessere, &, unde omnia manant uidere. Et primũ genus illud earum re

rum,quæ ad oratorem deferūtur, meditatum nobis in perpetuum ad omnem usum similium rerum esse debebit.nam pro tabulis & contra tabulas, & pro testibus & contra testes, pro quæstionibus & contra quæstiones,et item de cæteris rebus eiusdem generis, uel separatim dicere solemus de genere uniuerso,uel definite de singulis temporibus,hominibus,causis. quos quidem locos (uobis hoc Cotta & Sulpiti dico) multa cōmentatione atque meditatione paratos atque expeditos habere debetis. longum est enim nunc me explicare, qua ratione aut confirmare, aut infirmare testes, tabulas, quæstiones oporteat. hæc sunt omnia ingenij uel mediocris, exercitationis autem maximæ : artem quidem & præcepta duntaxat hactenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornentur. itemq; illa,quæ sunt alterius generis, quæ tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illustrem perpolitamq; desiderant. Itaque cum hæc duo nobis quærenda sint in causis, primum quid,deinde quo modo dicamus: alterum, quod totum arte tinctum uidetur,tametsi artem requirit, tamē prudentiæ est penè mediocris,quid dicendum sit, uidere; alterum est,in quo oratoris uis illa diuina uirtusq; cernitur,ea,quæ dicenda sunt,ornate, copiose,uarieq; dicere. quare illam partem superiorem,quoniam semel ita uobis placuit,non recusabo quo minus perpoliam atque conficiam ; (quantum consequar, uos iudicabitis) quibus ex locis ad eas tres res, quæ ad fidem faciendam solæ ualent,ducatur oratio,ut & concilientur animi, & doceantur, & moueantur. hæc sunt

enim tria. ea uero quemadmodum illustrentur, præsto est qui omnes docere possit, qui hoc primus in nostros mores induxit, qui maxime auxit, qui solus effecit. nanque ego Catule (dicam enim non reuerens assentandi suspicionem) neminem esse oratorem paulo illustriorem arbitror, neque Græcum, neque Latinũ, quem ætas nostra tulerit, quem non & sæpe & diligenter audierim. itaque si quid est in me, quod iam sperare uideor, quoniam quidem uos his ingenijs homines tantum operæ mihi ad audiendum datis, ex eo est, quòd nihil quisquam unquam me audiẽte egit orator, quod non in memoria mea penitus insederit. Atque ego is qui sum, quantuscunque sum ad iudicãdum, omnibus auditis oratoribus, sine ulla dubitatione sic statuo & iudico, neminem omnium tot, & tanta, quanta sunt in Crasso, habuisse ornamenta dicendi. Quamobrem si uos quoque hoc idem existimatis, non erit, ut opinor, iniqua partitio, si, cum ego hunc oratorem, quem nũc fingo, ut institui, crearo, aluero, confirmaro, tradam eũ Crasso & uestiendum, & ornandum. Tum Crassus, Tu uero, inquit, Antoni perge, ut instituisti. neque enim boni est, neque liberalis parentis, quem procrearit, & eduxerit, eum non & uestire, & ornare, præsertim cum te locupletem esse negare non possis. quod enim ornamentum, quæ uis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in causa perorãda non dubitauit excitare reum consularem, & eius diloricare tunicam, & iudicibus cicatrices aduersas senis Imperatoris ostendere? qui idem hoc accusante Sulpitio, cum hominem seditiosum furiosumq; defenderet, non dubita=

uit seditiones ipsas ornare, ac demonstrare grauissimis uerbis multos sæpe impetus populi non iniustos esse, quos præstare nemo possit; multas etiã è rep. seditiones sæpe esse factas, ut cũ reges essent exacti, ut cũ Tri*bunitia potestas esset constituta; illam* Norbani *seditionem ex luctu ciuium, & ex* Cæpionis *odio, qui exercitum amiserat, neque reprimi potuisse, & iure esse cõflatam. potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam nouus, sine quadam incredibili ui, ac facultate dicendi tractari? Quid ego de* Cn. Manlij, *quid de* Q. Regis *commiseratione dicam? quid de alijs innumerabilibus? in quibus hoc non maxime enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare; sed hæc ipsa, quæ nunc ad me delegare uis, ea semper in te eximia & præstantia fuerunt.* Tum Catu*lus,* Ego *uero, inquit, in uobis hoc maxime admirari soleo, quòd, cum inter uos in dicendo dissimillimi sitis, ita tamẽ uterque uestrũ dicat, ut ei nihil neq; à natura denegatum, neque à doctrina non delatum esse uideatur. quare* Crasse *neque tu tua suauitate nos priuabis, ut, si quid ab* Antonio *aut prætermissum, aut relictum sit, non explices: neque te* Antoni, *si quid non dixeris, existimabimus non potuisse potius, quàm à* Crassus *dici maluisse.* Hic Crassus, Quin *tu, inquit,* Antoni *omittis ista, quæ proposuisti, quæ nemo horum desiderat, quibus ex locis ea, quæ dicenda sint in causis, reperiantur: quæ quanquã abs te nouo quodam modo, præclareq; dicuntur, sunt tamen & re faciliora, & præceptis peruagata. illa deprome nobis unde afferas, quæ sæpissime tractas, semperq; diuinitus.* De=

promam equidem, inquit Antonius; & ,quo facilius id à te exigam quod peto, nihil tibi à me postulanti re cusabo. Meæ totius orationis, & istius ipsius in dicẽdo facultatis, quam modo Crassus in cœlum uerbis extu= lit, tres sunt rationes, ut ante dixi, una cõciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. Harum trium partium prima lenitatem orationis, se= cunda acumen, tertia uim desiderat. nam hoc necesse est, ut is, qui nobis causam adiudicaturus sit, aut incli= natione uolũtatis propẽdeat in nos, aut defensionis ar gumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. sed quoniã illa pars, in qua rerũ ipsarum explicatio ac defensio posita est, uidetur omnem huius generis quasi doctrinam continere: de ea primum loquemur, & pauca dicemus: pauca enim sunt, quæ usu iam tracta ta, & animo quasi habere notata uideamur. Ac tibi sapienter monenti L. Crasse libenter assentiemur, ut singularum causarum defensiones, quas solent magi= stri pueris tradere, relinquamus; aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem & causam & ora= tionem disputatio ducitur. Neque.n.quoties uerbum aliquod est scribendum nobis, toties eius uerbi literæ sunt cogitatione conquirendæ: nec, quoties causa dicẽ= da est, toties ad eius causæ seposita argumenta reuolui nos oportet, sed habere certos locos, qui, ut literæ ad uerbum scribẽdum, sic illi ad causam explicandam sta tim occurrant. sed hi loci ei demum oratori prodesse possunt, qui est uersatus in rebus, uel usu, quem ætas denique affert, uel auditione & cogitatione, quæ stu= dio & diligentia præcurrit ætatem. nam si tu mihi

quamuis eruditũ hominem adduxeris, quamuis acrem & acutum in cogitando, quamuis ad pronũciandum expeditũ, si erit idem in consuetudine ciuitatis, in exẽplis, in institutis, in moribus ac uolũtatibus ciuium suorum hospes, non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promũtur. subacto mihi ingenio opus est, ut agro non semel arato, sed nouato & iterato, quo meliores fœtus possit & grandiores edere. subactio autem est usus, auditio, lectio, literæ. Ac primum naturam causæ uideat, quæ nunquam latet: factum ne sit, quæratur, an quale sit, an quod nomen habeat: quo perspecto, statim occurrit naturali quadam prudentia, non ijs subductionibus, quas isti docent, quid faciat causam, id est, quo sublato controuersia stare non possit: deinde quid ueniat in iudiciũ: quod isti sic iubent quærere: interfecit Opimius Gracchum, quid facit causam? quòd reip. causa, cum ex S.C. ad arma uocasset: hoc tolle, causa non erit. At id ipsum negat contra leges licuisse Decius. Veniet igitur in iudicium, licuerit ne ex S.C. seruandæ reip. causa. Perspicua sunt hæc quidem, & in uulgari prudentia sita, sed illa quærenda, quæ ab accusatore & defensore argumenta ad id, quod in iudicium uenit, spectantia debeant afferri. Atque hic illud uidendum est, in quo summus est error istorum magistrorum, ad quos liberos nostros mittimus: non quo hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, sed tamen ut uideatis, quàm sit genus hoc eorum, qui sibi eruditi uidẽtur, hebes atque impolitum. Constituunt enim in partiendis orationum modis duo genera causarum. unũ appellant, in quo sit=

ne personis atque temporibus de uniuerso genere quæratur: alterum, quod personis certis & temporibus definiatur: ignari omnes controuersias ad uniuersi generis uim & naturam referri. nam in ea ipsa causa, de qua ante dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimij persona, nihil Decij. de ipso enim uniuerso genere infinita quæstio est; num pœna uideatur esse afficiendus, qui ciuem ex S.C. patriæ conseruãdæ causa interemerit, cum id per leges non liceret. Nulla denique est causa, in qua id, quod in iudicium uenit, ex reorum personis, ac non generũ ipsorum uniuersa disputatione quæratur. Quin etiam in ijs ipsis, ubi de facto ambigitur, cœperit ne contra leges pecunias P. Decius, argumenta & criminum & defensionis reuocentur oportet ad genus, & ad naturam uniuersam; quòd sumptuosus, de luxuria; quòd alieni appetẽs, de auaritia; quòd seditiosus, de turbulẽtis & malis ciuibus; quòd à multis arguitur, de genere testium: contràq; quæ pro reo dicẽtur, omnia necessario à tempore atque homine ad cõmunes rerum & generum summas reuoluentur. Atque hæc forsitan homini non omnia, quæ sunt in natura rerum, celeriter animo comprehendenti, permulta uideãtur, quæ ueniant in iudicium tum, cum de facto quæratur: sed tamen criminum est multitudo, non defensionum aut locorum infinita. Quæ uero, cum de facto non ambigitur, quæruntur qualia sint; ea, si ex reis numeres, & innumerabilia sunt, & obscura; si ex rebus, ualde & modica, & illustria. Nam si Mancini causam in uno Mancino ponimus; quotiescunque is, quem Paterpatratus dediderit, receptus

ptus non erit, toties causa noua nascetur. Sin illa controuersia causam facit, uideatur ne ei, quem Paterpatratus dediderit, si is non sit receptus, postliminiū esse: nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis Mancini nomen pertinet. Ac si quid affert praeterea hominis aut dignitas, aut indignitas; extra quaestionem est; & ea tamen ipsa oratio ad uniuersi generis disputationem referatur necesse est. Haec ego non eo consilio disputo, ut homines eruditos redarguam: quāquam reprehendēdi sunt, qui in genere definiēdo istas causas describunt in personis, & in temporibus positas esse. nam etsi incurrunt tempora & personae: tamen intelligendum est, non ex ijs, sed ex genere quaestionis pendere causas. sed hoc nihil ad me. nullum enim nobis certamē cum istis esse debet: tantum satis est intelligi, ne hoc quidem eos consecutos, quod in tanto otio etiam sine hac forensi exercitatione efficere potuerūt, ut genera rerum discernerent, eaq; paulo subtilius explicarent. uerum hoc, ut dixi, nihil ad me. illud ad me, ac multo etiam magis ad uos Cotta noster & Sulpiti: quo modo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo causarum: est enim infinita. Si in personis ponitur, quot homines, tot causae: sin ad generum uniuersas quaestiones referūtur, ita modicae, & paucae sunt, ut omnes eas diligentes, & memores, & sobrij oratores percursas animo, & propè decantatas habere debeant. nisi forte existimatis à Manio Curio causam didicisse L. Crassum, & ea re multum attulisse, quamobrem posthumo non nato Curium tamen haeredem Coponij esse oporteret. nihil ad copiā

argumentorum, neque ad causæ uim ac naturam nomen Coponij ac Curij pertinuit. in genere erat uniuerso rei negotijq; , non in tempore ac nominibus omnis quæstio, cum scriptum ita sit, Si mihi filius gignitur, isq; prius moritur, & cætera, tũ ut mihi ille sit hæres: si natus filius non sit, uideatur ne is, qui filio mortuo institutus hæres sit, hæres esse. perpetui iuris, & uniuersi generis quæstio non hominum nomina, sed rationem dicendi, & argumentorum fontes desiderat. In quo etiã isti nos iurisconsulti impediũt, à discẽdoq; deterrent. uideo enim in Catonis & Bruti libris nominatim ferè referri, quid alicui de iure uiro aut mulieri responderint: credo ut putaremus in hominibus nõ in re consultationis, aut dubitationis causam aliquam fuisse, ut, quòd homines essent innumerabiles, debilitati à iure cognoscẽdo uoluntatem discendi simul cũ spe perdiscendi abijceremus. Sed hæc Crassus aliquãdo nobis expediet, & exponet descripta generatim. est enim, ne forte nescias, heri nobis ille hoc Catule pollicitus, se ius ciuile, quod nũc diffusum & dissipatum est, in certa genera coacturum, & ad artẽ facile redacturum. Et quidem, inquit Catulus, haudquaquam est difficile Crasso; qui &, quod disci potuit de iure, didicit; & quod ijs, qui eum docuerũt, defuit, ipse afferet; ut, quæ sint in iure, uel acute describere, uel ornate illustrare possit. ergo ista, inquit Antonius, tum à Crasso discemus, cum se de turba, & à subsellijs in otium, ut cogitat, solitudinemq; contulerit. Iam id quidem sæpe, inquit Catulus, ex eo audiui, cũ diceret sibi certũ esse à iudicijs causisq; discedere: sed, ut ipsi soleo dicere, non

licebit: neque enim ipse auxilium suum sæpe à uiris bonis frustra implorari patietur: neque id æquo animo feret ciuitas: quæ si uoce L. Crassi *carebit, ornamento quodam sese spoliatam putabit.* Nam hercle, *in quit* Antonius, *si hæc uere à* Catulo *dicta sunt, tibi me cum in eodem est pistrino* Crasse *uiuendum, & istam oscitantem & dormitantem sapientiam,* Scæuolarum, *& cæterorũ beatorũ otio cõcedamus.* Arrisit *hic* Crassus *leuiter, et,* Pertexe *modo, inquit,* Antoni, *quod exorsus es: me tamen ista oscitans sapientia, simul atque ad eam confugero, in libertatem uindicabit.* Huius *quidem loci, quem modo sum exorsus, hic est finis, inquit* Antonius: *quoniam intelligitur non in hominem innumerabilibus personis, neque in infinita temporũ uarietate, sed in generum causis atque naturis omnia sita esse, quæ in dubium uocarẽtur; genera autem esse definita non solum numero, sed etiam paucitate; ut eam materiẽ orationis, quæ cuiusque esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, ornatamq; comprehenderent, rebus dico & sententijs.* Ea *ui sua uerba parient: quæ semper satis ornata mihi quidem uideri solent, si eiusmodi sunt, ut ea res ipsa peperisse uideatur.* Ac *si uerum quæritis, quod mihi quidem uideatur: (nihil enim aliud affirmare possum, nisi sententiã & opinionẽ meam) hoc instrumentum causarum, & generũ uniuersorum in forũ deferre debemus, neque, ut quæq; res delata ad nos erit, tũ deniq; scrutari locos, ex quibus argumẽta eruamus: quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modo considerarint, studio adhibito, & usu, pertractata esse*

possunt. sed tamen animus referendus est ad ea capita, & ad illos, quos sæpe iam appellaui, locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inuenta ducuntur. Atque hoc totum est siue artis, siue animaduersionis, siue consuetudinis, nosse regiones, intra quas uenere; ut peruestiges, quod quæras. Vbi eum locum omnem cogitatione sepseris, si modo usum rerum percallueris, nihil te effugiet, atque omne, quod erit in re, occurret, atque incidet. Et sic cum ad inueniendum in dicendo tria sint, acumen, deinde ratio, quam licet, si uolumus, appellemus artem, tertium diligentia; nõ possum equidem non ingenio primas concedere, sed tamen ipsum ingenium diligentia etiam ex tarditate incitat. Diligẽtia, inquam, cum omnibus in rebus, tum in causis defendendis plurimum ualet. hæc præcipue colenda est nobis, hæc semper adhibenda, hæc nihil est quod non assequatur. causa ut penitus, quod initio dixi, nota sit, diligentia est. ut aduersarium attente audiamus, atque ut eius non solũ sententias, sed etiam uerba omnia excipiamus, uultus denique perspiciamus omnes, qui sensus animi plerunque indicant, diligentia est. id tamen dissimulanter facere, ne sibi ille aliquid proficere uideatur, prudentia est. Deinde ut in ijs locis, quos proponam paulo post, peruoluatur animus, ut se penitus insinuet in causam, ut sit cura & cogitatione intentus, diligentia est. ut his rebus adhibeat, tanquam lumen aliquod, memoriam, ut uocem, ut uires, hæc magna sunt. Inter ingenium quidem & diligentiã perpaululum ioci reliquum est arti. ars demonstrat tantum ubi quæras, atque ubi sit illud, quod studeas inue=

nire. reliqua sunt in cura, attentione animi, cogitatione, uigilantia, assiduitate, labore, complectar uno uerbo, quo sæpe iam usi sumus, diligentia, qua una uirtute omnes uirtutes reliquæ continentur. Nam orationis quidem copia uidemus ut abundet philosophi, qui (ut opinor, sed tu hæc Catule melius) nulla dant præcepta dicendi, nec idcirco minus, quæcunque res proposita est, suscipiunt, de qua copiose & abundanter loquantur. Tum Catulus, Est, inquit, ut dicis, Antoni, ut plerique philosophi nulla tradant præcepta dicẽdi, & habeant paratum tamen quid de quaque re dicant. Sed Aristoteles, is, quem maxime ergo admiror, proposuit quosdam locos, ex quibus omnis argumẽtatio non modo ad philosophorũ disputationem, sed etiã ad hanc, qua in causis utimur, inueniretur. à quo quidem homine iandudũ Antoni non aberrat oratio tua: siue tu similitudine illius diuini ingenij in eadẽ incurris uestigia: siue etiam illa ipsa legisti atque didicisti: quod quidẽ mihi magis uerisimile uidetur: plus enim te operæ Græcis dedisse rebus uideo, q̃ putaram. Tum ille, Verum, inquit, ex me audies Catule. semper ego existimaui iucundiorem et probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primum quamminimã artificij alicuius, deinde nullam Græcarum rerum significationẽ daret. atque ego idem existimaui pecudis esse, non hominis, cum tanta res Græci susciperent, profiterentur, agerent, seseq; & uiuendi res obscurissimas, & bene uiuendi, & copiose dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur, non admouere aurem; &, si palam audire eos non auderes, ne minueres apud tuos

ciues auctoritatem tuam, subauscultando tamen exci= pere uoces eorum, et procul, quid narrarent, attendere: itaq; feci Catule, & istorum omnium summatim cau= sas, & genera ipsa gustaui. Valde hercule, inquit Catu lus, timide, tanquam ad aliquem libidinis scopulum, sic tuã mentem ad philosophiam appulisti: quam hæc ciuitas aspernata nunquam est. nam & referta quon dam Italia Pythagoreorum fuit, tum, cum erat in hac gente magna Græcia, ex quo etiam quidam Numam Põpilium regem nostrum fuisse Pythagoreum ferunt, qui annis permultis ante fuit, quàm ipse Pythagoras; quo etiam maior uir habendus est, cum illam sapien= tiam constituendæ ciuitatis duobus propè seculis ante cognouit, quàm eam Græci natam esse senserunt: & certe nõ tulit ullos hæc ciuitas aut gloria clariores, aut auctoritate grauiores, aut humanitate politiores P. A= fricano, C. Lælio, L. Furio, qui secum eruditissimos ho= mines ex Græcia palàm semper habuerunt. Atque ego ex istis sæpe audiui, cum dicerent, pergratum Athe nienses & sibi fecisse, & multis principibus ciuitatis, quòd, cum ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, tres illius ætatis nobilissimos philosophos mi sissent, Carneadem, & Critolaum, & Diogenem: ita= que eos, dum Romæ essent, & à se, et ab alijs frequen ter auditos. quos tu cum haberes auctores Antoni, mi ror cur philosophiæ, sicut Zethus ille Pacuuianus, pro= pè bellum indixeris. Minime, inquit Antonius: ac sic decreui philosophari potius, ut Neoptolemus apud Ennium, paucis. nam, omnino, haud placet. Sed tamen hæc est mea sententia, quam uidebar exposuis=

se: ego ista studia non improbo, moderata modo sint:
opinionem istorum studiorum, & suspicionem artifi=
cij apud eos, qui res iudicent, oratori aduersariam
esse arbitror: imminuit enim & oratoris auctoritatē,
& orationis fidem. Sed ut eò reuocetur, unde huc
declinauit oratio; ex tribus istis clarissimis philosophis,
quos Romam uenisse dixisti, uides ne Diogenem fuisse,
qui diceret, artem se tradere bene disserendi, & uera
ac falsa dijudicandi, quam uerbo Græco διαλεκτικὴν
appellaret? In hac arte, si modo est hæc ars, nullum
est præceptum quo modo uerum inueniatur, sed tan=
tum est quo modo iudicetur. nam & omne, quod elo=
quimur, sic ut aut esse dicamus id, aut non esse; &
si simpliciter dictum sit, suscipiunt dialectici, ut iudi=
cent uerum ne sit an falsum; & si coniuncte sit ela=
tum, & adiuncta sint alia, iudicent recte ne adiun=
cta sint, & uera ne summa sit uniuscuiusque rationis:
et ad extremum ipsi se compungunt suis acuminibus,
& multa quærendo reperiunt, non modo ea, quæ iam
non possint ipsi dissoluere, sed etiam quibus ante exor
sa, & potius detexta prope retexantur. Hic nos igi=
tur Stoicus iste nihil adiuuat, quoniā, quemadmodum
inueniam, quid dicam, non docet: atque idem etiā im=
pedit, quòd & multa reperit, quæ neget ullo modo pos
se dissolui; & genus sermonis affert non liquidū, non
fusum ac profluens, sed exile, aridum, concisum, ac
minutum: quod si quis probabit, ita probabit ut orato=
ri tamen aptum non esse fateatur. hæc enim nostra
oratio multitudinis est auribus accōmodāda, ad oblectā
dos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quæ non

artificis statera, sed quadam populari trutina exami=nantur. quare istam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argumentis muta nimium est, in iudi=candis nimium loquax. Critolaum istum, quem simul cum Diogene uenisse commemoras, puto plus huic stu=dio nostro prodesse potuisse: erat enim ab isto Aristo=tele, à cuius inuentis tibi ego uideor non longe aberra re. atque inter hunc Aristotelem, cuius & illum legi librum, in quo exposuit dicendi artes omnium superio rum, & illos, in quibus ipse sua quædam de eadem ar te dixit, et hos germanos huius artis magistros hoc mi=hi uisum est interesse, q illle eadem acie mentis, qua re=rum omniũ uim naturamq; uiderat, hæc quoque aspe xit, quæ ad dicẽdi artem, quam ille despiciebat, pertine bant: illi autem, qui hoc solũ colendum ducebant, ha=bitarũt in hac una ratione tractanda, non eadem pru=dentia, qua ille, sed usu in hoc uno genere studioq; ma iore. Carneadis uero uis incredibilis illa dicendi, & ua rietas perquam esset optanda nobis; qui nullam un=quam in illis suis disputationibus rem defendit, quam non probarit; nullam oppugnauit, quam non euerte rit. Sed hoc maius est quiddam, quàm ab ijs, qui hæc tradunt & docent, postulandum sit. Ego autem, si quem nunc plane rudem institui ad dicendum uelim, his potius tradam assiduis uno opere eadem incudem die noctemq; tundentibus, qui omnes tenuissimas par=ticulas, atque omnia minima mansa, ut nutrices in=fantibus pueris, in os inserant. Sin sit is, qui & do=ctrina mihi liberaliter institutus, & aliquo iam im=butus usu, & satis acri ingenio esse uideatur: illuc eũ

rapiam, ubi non seclusa aliqua aquula teneatur, sed unde uniuersum flumen erumpat; ut illi sedes, & tanquam domicilia omnium argumentorum cōmonstrē, & ea breuiter illustrem, uerbisq; definiam. quid enim est, in quo hæreat, qui uiderit, omne, quod sumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex sua sumi ui atque natura, aut assumi foris? Ex sua ui, cū aut, res quæ sit tota, quæritur, aut pars eius; aut uocabulum quod habeat, aut quippiam rem illā quod attingat: extrinsecus autem, cum ea, quæ sunt foris, neque hærent in rei natura, colliguntur. Si res tota quæritur, definitione uniuersa uis explicanda est; sic: Si maiestas est amplitudo ac dignitas ciuitatis, is eam minuit, qui exercitum hostibus populi R. tradidit, non qui eum, qui id fecisset, populi R. potestati tradidit. Sin pars, partitione; hoc modo: Aut senatui parendum de salute reip. fuit, aut aliud consilium instituendū, aut sua sponte faciendum: aliud consilium superbum, suum arrogans: utendum igitur fuit consilio senatus.
» *Sin ex uocabulo; ut Carbo: Si Consul est; qui consu-*
» *lit patriæ: quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo, quod rem attingat; plures sunt argumentorum sedes ac loci. nam & coniuncta quærimus: & genera, & partes generibus subiectas, & similitudines, & dissimilitudines, & contraria, & consequentia, & consentanea, & quasi præcurrentia, & repugnantia, & causas rerum uestigabimus: & ea, quæ ex causis orta sunt, & maiora, paria, minora quæremus. Ex coniunctis sic argumenta ducuntur: Si pietati summa tribuenda laus est, debetis moueri, cum Q. Metellum tam pie lu-*

gere uideatis. Ex genere autem: Si magistratus in populi R. potestate esse debent; quid Norbanum accusas, cuius Tribunatus uoluntati paruit ciuitatis? Ex parte autem ea, quae est subiecta generi: Si omnes, qui reip. consulunt, chari nobis esse debent; certe in primis Imperatores, quorum consilijs, uirtute, periculis retinemus et nostram salutem, & imperij dignitatem. Ex similitudine autem: Si ferae partus suos diligunt, qua nos in liberos nostros indulgentia esse debemus? At ex dissimilitudine: Si barbarorum est in diem uiuere, nostra consilia sempiternum tempus spectare debent. Atque utroque in genere & similitudinis & dissimilitudinis, exēpla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut euentis, & fictae narrationes saepe ponendae. Iam ex contrario: Si Gracchus nefarie, praeclare Opimius. Ex consequentibus: Si & ferro interfectus ille, & tu inimicus eius cū gladio cruento comprehensus es in illo ipso loco, & nemo praeter te ibi uisus est, & causa nemini, & tu semper audax; quid est, quòd de facinore dubitare possimus? Ex consentaneis, & praecurrentibus, & repugnātibus, ut olim Crassus adolescens: Non, si Opimiū

» defendisti Carbo, idcirco te isti bonum ciuem putabūt:
» simulasse te, & aliud quid quaesisse perspicuum est,
» quòd Ti. Gracchi mortem saepe in concionibus deplora-
» sti, quòd P. Africani necis socius fuisti, quòd eá legem
» in Tribunatu tulisti, quòd semper à bonis dissensisti.

Ex causis autem rerum sic: Auaritiam si tollere uultis, mater eius est tollenda luxuries. Ex ijs autem, quae sunt orta de causis: Si aerarij copijs & ad belli adiumenta, & ad ornamenta pacis utimur, uectigalibus ser

uiamus. Maiora autem, & minora, & paria cōparabimus sic. Ex maiore: Si bona existimatio diuitijs præstat, et pecunia tātopere expetitur; quāto gloria magis est expetenda? Ex minore sic: Hic paruæ cōsuetudinis Causa huius mortem fert tam familiariter:
Quid, si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri?
Ex pari sic: Est eiusdem & eripere contra remp. & largiri pecunias. Foris autem assumuntur ea, quæ non sua ui, sed extranea subleuantur, ut hæc: Hoc uerum est, dixit enim Q. Lutatius: Hoc falsum est, habita enim quæstio est: Hoc sequi necesse est, recito enim tabulas. de quo genere toto paulo ante dixi. Hæc ut breuissime dici potuerunt, ita à me dicta sunt. ut enim, si aurum cui, quod esset multifariam defossum, commonstrare uellem, satis esse deberet, si signa & notas ostenderem locorum; quibus cognitis ille sibi ipse foderet, & id, quod uellet, paruulo labore, nullo errore inueniret: sic has ego argumentorum noui notas, quæ illa mihi quærenti demonstrant ubi sint: reliqua cura & cogitatione eruuntur. Quod autem argumentorū genus cuique causarum generi maxime conueniat, nō est artis exquisitæ præscribere, sed est mediocris ingenij iudicare. neque enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus, sed ut doctissimis hominibus usus nostri quasi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum posita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere possit, non modo in forensibus disceptationibus, sed omnino in ullo genere dicendi. si uero assequetur, ut talis uideatur, qualem

ſe uideri uelit; & animos eorũ ita afficiat, apud quos aget, ut eos, quocũque uelit, uel trahere, uel rapere poſſit: nihil profectò præterea ad dicendum requiret. Iam illud uidemus nequaquã ſatis eſſe, reperire quid dicas, niſi id inuentum tractare poſſis. Tractatio autem uaria eſſe debet, ne aut cognoſcat artem qui audiat, aut defatigetur ſimilitudinis ſatietate. Proponi oportet, quid afferas; &, id quare ita ſit, oſtendere; & ex iiſdem illis locis interdum concludere; relinquere aliàs, alioq; tranſire; ſæpe non proponere, ac ratione ipſa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare; ſi cui quid ſimile dicas, prius ut ſimile confirmes; deinde, quod agitur, adiungas; puncta argumentorum plerũque ut occulas, ne quis ea numerare poſſit, ut re diſiinguantur, uerbis confuſa eſſe uideantur. Hæc ut et properans, & apud doctos, & ſemidoctus ipſe percurro, ut aliquando ad illa maiora ueniamus. Nihil eſt enim in dicendo Catule maius, quàm ut faueat oratori is, qui audiet, utq; ipſe ſic moueatur, ut impetu quodã animi & perturbatione magis, quàm iudicio aut conſilio regatur. Plura enim multo homines iudicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracũdia, aut dolore, aut lætitia, aut ſpe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, q̃ ueritate, aut præſcripto, aut iuris norma aliqua, aut iudicij formula, aut legibus: quare, niſi quid uobis aliud placet, ad illa pergamus. Paulum, inquit Catulus, etiam nunc deeſſe uidetur iis rebus Antoni, quas expoſuiſti, quod ſit tibi ante explicandum, quàm illuc proficiſcare, quò te dicis intendere. Quidnam, inquit? Qui ordo tibi placet, inquit

Catulus, & quæ diſpoſitio argumentorum: in qua tu mihi ſemper deus uideri ſoles. Vide quàm ſim in iſto genere, inquit, Catule deus: non mehercule mihi niſi admonito ueniſſet in mentem: ut poſſis exiſtimare me in ea, in quibus nonnunquam aliquid efficere uideor, uſu ſolere in dicendo, uel caſu potius incurrere. Ac res quidem iſta, quam ego, quia nō noram, ſic tanquam ignotum hominem præteribam, tātum poteſt in dicendo, ut ad uincēdum nulla plus poſſit. Sed tamen mihi uideris ante tempus à me rationem ordinis, & diſponendarum rerum requiſiſſe. Nam ſi ego omnem uim oratoris in argumentis, & in re ipſa per ſe comprobanda poſuiſſem, tempus eſſet iam de ordine argumētorū, & de collocatione aliquid dicere: ſed cum tria ſint à me propoſita, de uno dictum, cū de duobus reliquis dixero, tū erit denique de diſponenda tota oratione quærendum. Valet igitur multum ad uincendum, probari mores, inſtituta, & facta, & uitam eorū, qui agent cauſas, & eorum, pro quibus; & item improbari aduerſariorum, animosq; eorum, apud quos agitur, conciliari quammaxime ad beneuolentiam cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus geſtis, exiſtimatione uitæ: quæ facilius ornari poſſunt, ſi modo ſunt, quàm fingi, ſi nulla ſunt. Sed hæc adiuuant in oratore, lenitas uocis, uultus, pudoris ſignificatio, uerborum comitas. Si quid perſequare acrius, ut inuitus et coactus facere uideare, facilitatis, liberalitatis, manſuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non auidi ſigna proferri perutile eſt: eaq; omnia, quæ pro=

borum,demissorum,non acrium,non pertinacium,non litigiosorum,nō acerborum sunt, ualde beneuolentiam conciliant,abalienantq; ab ijs,in quibus hæc non sunt. itaque eadem sunt in aduersarios ex contrario confe=renda ..Sed genus hoc totum orationis in ijs causis ex=cellet, in quibus minus potest inflammari animus iudi cis acri & uehementi quadam incitatione . non enim semper fortis oratio quæritur,sed sæpe placida,summis sa,lenis,quæ maxime commendat reos . reos autem ap pello non eos modo,qui arguuntur,sed omnes,quorum de re disceptatur . sic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione, iustos,integros, reli=giosos,timidos,perferentes iniuriarū, mirū quiddā ua=let : & hoc uel in principijs,uel in re narranda, uel in peroranda tantam habet uim, si est suauiter & cum sensu tractatum,ut sæpe plus,quàm causa, ualeat.Tā=tum autem efficitur sensu quodam ac ratione dicēdi , ut quasi mores oratoris effingat oratio . genere enim quodam sententiarum,& genere uerborum, adhibita etiam actione leni facultateq; significandi,efficitur,ut probi,ut bene morati,ut boni uiri esse uideantur.Huic autem est illa dispar adiuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere mentes iudicum permouet im=pellitq; , ut aut oderint,aut diligant ; aut inuideant, aut saluum uelint ; aut metuant , aut spernant ; aut cupiant , aut abhorreant ; aut lætentur , aut mœre=ant ; aut misereantur , aut punire uelint ; aut ad eos motus adducantur, si qui finitimi sunt & propinqui his ac talibus animi perturbationibus : Atque illud op tandum est oratori , ut aliquam permotionem animo=

rum sua sponte ipsi afferant ad causam iudices, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam. facilius est.n. currẽtem (ut aiunt) incitare, q̃ cõmouere languentem. sin id aut non erit, aut erit obscurius: sicut medico diligenti prius quàm conetur ægro adhibere medicinam, non solũ morbus eius, cui mederi uolet, sed etiã consuetudo ualentis, & natura corporis cognoscenda est; sic equidem cum aggredior ancipitem causam, & grauem ad animos iudicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione curáq; uersor, ut odorer quàm sagacissime possim, quid sentiant, quid existiment, quid expectent, quid uelint, quò deduci oratione facillime posse uideátur. Si se dant, et, ut ante dixi, sua spõte, quò impellimus, inclinant, atque propendent: accipio quod datur, & ad id, unde aliquis flatus ostenditur, uela do. Sin est integer quietusq; iudex, plus est operis. sunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adiuuante natura. Sed tantam uim habet illa, quæ recte à bono poeta dicta est flexanima, atque omnium regina rerum oratio, ut non modo inclinantem erigere, aut stantem inclinare, sed etiam aduersantem & repugnantem, ut Imperator bonus ac fortis, capere possit. Hæc sunt illa, quæ me ludens Crassus modo flagitabat, quæ à me diuinitus tractari solere diceret, & in causa M. Aquilij Caijq; Norbani, nõnullisq; alijs quasi præclare acta laudaret: quæ mehercule ego Crasse, cũ à te tractantur in causis, horrere soleo: tanta uis animi, tantus impetus, tantus dolor, oculis, uultu, gestu, digito denique isto tuo significari solet: tantum est flumen grauissimorũ optimorumq; uerborũ, tam integræ

sententiæ, tam ueræ, tam nouæ, tam sine pigmentis fucoq; puerili, ut mihi non solum tu incẽdere iudicem, sed ipse ardere uidearis. Neque *fieri potest, ut doleat is, qui audit, ut oderit, ut inuideat, ut pertimescat aliquid, ut ad fletum misericordiamq; deducatur, nisi omnes ij motus, quos orator adhibere uolet iudici, in ipso oratore impressi esse atque inusti uidebuntur. Quòd si fictus aliquis dolor suscipiẽdus esset, & si in eiusmodi genere orationis nihil esset, nisi falsum, atque imitatione simulatum; maior ars aliqua forsitan esset requirenda. nunc ego, quid tibi* Crasse, *quid cæteris accidat, nescio: de me autem, causa nulla est, cur apud homines prudẽtissimos, atque amicissimos mentiar: nõ mehercule unquam apud iudices aut dolorem, aut misericordiam, aut inuidiam, aut odium excitare dicẽdo uolui, quin ipse in commouendis iudicibus, ijs ipsis sensibus, ad quos illos adducere uellem, permouerer. neque enim facile est perficere, ut irascatur cui tu uelis iudex, si tu ipse id lente ferre uideare; neque ut oderit eum, quem tu uelis, nisi te ipsum flagrantem odio ante uiderit: neque ad misericordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui uerbis, sententijs, uoce, uultu, collacrymatione denique ostenderis.* Vt *enim nulla materies tam facilis ad exardescendũ est, quæ nisi admoto igni ignem concipere possit: sic nulla mens est tam ad comprehendendũ uim oratoris parata, quæ possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam & ardens accesseris.* Ac *ne forte hoc magnum, ac mirabile esse uideatur, hominem toties irasci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, præsertim in rebus alienis: magna uis est*

earum

earum ſententiarum atque eorum locorum, quos agas, tracteſq; dicendo, ut nihil opus ſit ſimulatione & fallacijs. ipſa enim natura orationis eius, quæ ſuſcipitur ad aliorum animos permouendos, oratorem ipſum magis etiam, quàm quenquam eorum, qui audiunt, permouet. Et ne hoc in cauſis, in iudicijs, in amicorum periculis, in concurſu hominum, in ciuitate, in foro accidere miremur, cum agitur non ſolum ingenij noſtri exiſtimatio, (nam id eſſet leuius: quanquam, cum profeſſus ſis te id poſſe facere, quod pauci, ne id quidem negligendum eſt) ſed alia ſunt maiora multo, fides, officium, diligentia; quibus rebus adducti, etiam cum alienißimos defendimus, tamen eos alienos, ſi ipſi uiri boni uolumus haberi, exiſtimare non poſſumus: ſed, ut dixi, ne hoc in nobis mirum eſſe uideatur, quid poteſt eſſe tā fictū, quàm uerſus, quàm ſcena, quàm fabulæ? tamen in hoc genere ſæpe ipſe uidi, cum ex perſona mihi ardere oculi hominis hiſtrionis uiderentur ſpondalia illa dicentis,

Segregare abs te auſus, aut ſine illo Salamina ingredi,
Neque paternum aſpectum es ueritus?

nunquam illum aſpectum dicebat, quin mihi Telamō iratus fuere luctu filij uideretur. Vt idem inflexa ad miſerabilem ſonum uoce,

Quem ætate exacta indigem
Liberum laceraſti, orbaſti, extinti, neque fratris necis,
Neque gnati eius parui, qui tibi in tutelā eſt traditus:

flens ac lugens dicere uidebatur.
quæ ſi ille hiſtrio, quotidie cū ageret, tamen recte agere ſine dolore non poterat: quid Pacuuium putatis in

ſcribendo leni animo ac remiſſo fuiſſe? fieri nullo modo potuit. ſæpe enim audiui, poetam bonum neminem, id quod à Democrito *& Platone in ſcriptis relictum eſſe dicunt, ſine inflammatione animorum exiſtere poſſe, & ſine quodam afflatu quaſi furoris. quare nolite exiſtimare, me ipſum, qui non heroum ueteres caſus fictosq; luctus uellem imitari, atque adumbrare dicendo, neq; actor eſſem alienæ perſonæ, ſed auctor meæ; cum mihi M. Aquilius in ciuitate retinendus eſſet, quæ in illa cauſa perorando fecerim, ſine magno dolore feciſſe. quem enim ego Conſulem fuiſſe, Imperatorem ornatum à ſenatu, ouantem in Capitolium aſcendiſſe meminiſſe, hunc cum afflictum, debilitatum, mœrentem, in ſummum diſcrimen adductum uiderem, non prius ſum conatus miſericordiam alijs commouere, quàm miſericordia ſum ipſe captus. ſenſi equidem tum magnopere moueri iudices, cum excitaui mœſtum ac ſordidatum ſenem, & cum iſta feci, quæ tu Craſſe laudas, non arte, de qua quid loquar neſcio, ſed motu magno animi ac dolore, ut diſcinderem tunicam, ut cicatrices oſtenderem; cum C. Marius mœrorem orationis meæ præſens ac ſedens multum lacrymis ſuis adiuuaret; cumq; ego illum crebro appellans, collegam ei ſuũ commendarem, atque ipſum aduocatum ad communem Imperatorum fortunam defendendam inuocarem. non fuit hæc ſine meis lacrymis, non ſine dolore magno miſeratio, omniumq; deorum, & hominum, & ciuium, & ſociorum imploratio. quibus omnibus uerbis, quæ à me tum ſunt habita, ſi dolor abfuiſſet meus, non modo non miſerabilis, ſed etiam irridenda*

fuisset oratio mea. Quamobrem hoc uos doceo Sulpiti, bonus ego uidelicet atque eruditus magister, ut in dicendo irasci, ut dolore, ut flere possitis. quanquam te quidem quid hoc doceam, qui in accusando sodali & Quæstore meo tantum incendium non oratione solum, sed multo etiam magis ui, & dolore, & ardore animi concitaras, ut ego ad id restinguendum uix conarer accedere? habueras enim tum omnia in causa superiora: uim, fugam, lapidationem, crudelitatem Tribunitiam in Cæpionis graui miserabiliq; casu, in iudicium uocabas: deinde principem & senatus & ciuitatis M. Aemilium lapide percussum esse constabat: ui pulsum ex templo L. Cottam & T. Didium, cum intercedere uellent rogationi, nemo poterat negare. Accedebat, ut hæc tu adolescens pro rep. queri summa cum dignitate existimarere; ego homo censorius uix satis honeste uiderer seditiosum ciuem, & in hominis consularis calamitate crudelem posse defendere. Erant optimi ciues iudices, bonorum uirorum plenum forum; uix ut mihi tenuis quædam uenia daretur excusationis, quòd tamen eum defenderem, qui mihi Quæstor fuisset. Hic ego quid dicam me artem aliquam adhibuisse? quid fecerim, narrabo: si placuerit, uos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium seditionum genera, uitia, pericula collegi; eamq; orationem ex omni reip. nostræ temporũ uarietate repetiui; conclusiq; ita, ut dicerem, etsi omnes molestæ semper seditiones fuissent, iustas tamen fuisse nonnullas, & propè necessarias. Tum illa, quæ modo Crassus cõmemorabat, egi, neque reges ex hac ciuitate exigi, neque

Tribunos pl. creari, neque plebiscitis toties consularem potestatem minui, neque prouocationem patronam illam ciuitatis ac uindicem libertatis populi R. dari sine nobilium dissensione potuisse: ac si illæ seditiones saluti huic ciuitati fuissent, non continuo, si quis motus populi factus esset, id C. Norbano in nefario crimine, atq; in fraude capitali esse ponendum. quòd si unquam populo Rom. concessum esset, ut iure cócitatus uideretur, id quod docebam sæpe esse concessum: nullam illa causam iustiorem fuisse. Tum omnem orationem traduxi & conuerti in increpandam Cæpionis fugam, in deplorandum interitum exercitus: sic & eorum dolorem, qui lugebant suos, oratione refricabam, & animos Equitum Romanorum, apud quos tum iudices causa agebatur, ad Q. Cæpionis odium, à quo erant ipsi propter iudicia abalienati, renouabam, atque reuocabam. Quòd ubi sensi me in possessione iudicij ac defensionis meæ constitisse; quòd & populi beneuolentiam mihi conciliaram, cuius ius etiam cum seditionis coniunctione defenderam, & iudicum animos totos uel calamitate ciuitatis, uel luctu ac desiderio propinquorum, uel odio proprio in Cæpionem ad causam nostram conuerteram: tunc admiscere huic generi orationis uehementi atque atroci genus illud alterum, de quo ante disputaui, lenitatis & mansuetudinis cœpi; me pro meo sodali, qui mihi in liberum loco more maiorum esse deberet, & pro mea omni fama propè fortunisq; decernere; nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere posse, quàm si is, qui sæpe alienissimis à me, sed meis tamen ciuibus saluti existima-

rer fuisse, sodali meo auxilium ferre non potuissem. Petebam à iudicibus, ut illud ætati meæ, ut honoribus, ut rebus gestis, si iusto, si pio dolore me esse affectum uiderent, concederent; præsertim si in alijs causis intellexissent, omnia me semper pro amicorum periculis, nihil unquam pro me ipso deprecatum. Sic in illa omni defensione atque causa, quod esse in arte positum uidebatur, ut de lege Apuleia dicerem, ut, quid esset minuere maiestatem, explicarem, perquam breuiter perstrinxi atque attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quæ minime præceptis artium sunt perpolitæ, omnis est à me illa causa tractata; ut & acerrimus in Cæpionis inuidia renouanda, & in meis moribus erga meos necessarios declarandis mansuetissimus uiderer. ita magis affectis animis iudicum, quàm doctis, tua Sulpiti est à nobis tum accusatio uicta. Hic Sulpitius, Vere hercule, inquit, Antoni ista commemoras. nam ego nihil unquam uidi, quod tam è manibus elaberetur, quàm mihi tum est elapsa illa causa. Cum enim, quemadmodum dixisti, tibi ego non iudicium, sed incendium tradidissem, quod tuũ principium dij immortales fuit? qui timor? quæ dubitatio? quanta hæsitatio tractusq; uerborum? Vt illud initio, quod tibi unum ad ignoscendum homines dabant, tenuisti, te pro homine pernecessario Quæstore tuo dicere? quam tibi primum munisti ad te audiendum uiam? Ecce autem, cum te nihil aliud profecisse arbitrarer, nisi ut homines tibi ciuem improbum defendenti ignoscendum propter necessitudinem arbitrarentur, serpere occulte cœpisti nihil dum

alijs suspicantibus, me uero iam pertimescente, ut illam non Norbani seditionem, sed populi R. iracundiam, neque eam iniustam, sed meritam ac debitam fuisse defenderes. deinde qui locus abs te prætermissus est in Cæpionem? ut tu illa omnia odio, inuidia, misericordia miscuisti? Neque hæc solum in defensione, sed etiam in Scauro, cæterisq; meis testibus; quorum testimonia, non refellendo, sed ad eundem impetum populi confugiendo, refutasti. Quæ cum abs te modo commemorarentur, equidem nulla præcepta desiderabam. istam enim ipsam demonstrationem defensionum tuarum abs te ipso cõmemoratam, doctrinam esse non mediocrem puto. Atqui, si ita placet, inquit Antonius, tradem etiam, quæ nos sequi in dicendo, quæq; maxime spectare solemus: docuit enim iã nos longa uita, usus q; rerum maximarum, ut, quibus rebus animi hominum mouerentur, teneremus. Equidem primum considerare soleo, postulet ne causa: nam neque paruis in rebus adhibendæ sunt hæ dicendi faces, neque ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere possimus; ne aut irrisione, aut odio digni putemur, si aut tragœdias agamus in nugis, aut conuellere adoriamur ea, quæ non possint commoueri. Nam quoniam hæc ferè maxime sunt in iudicum animis, aut quicunque illi erunt, apud quos agemus, oratione molienda, amor, odium, iracundia, inuidia, misericordia, spes, lætitia, timor, molestia; sentimus amorem conciliari, si id uelle uideare, quod sit utile ipsis, apud quos agas, defendere; si aut pro bonis uiris, aut certe pro ijs, qui illis boni atque utiles sint, laborare.

nanque hæc res amorem magis conciliat, illa uirtutis defensio charitatem: plusq́; proficit, si proponitur spes utilitatis futuræ, quàm præteriti beneficij commemoratio. Enitendum est, ut ostendas in ea re, quam defendas, aut dignitatem inesse, aut utilitatem, eumq́;, cui concilies hunc amorem, significes nihil ad utilitatem suam retulisse, ac nihil omnino fecisse causa sua. inuidetur enim commodis hominum ipsorum, studijs autem eorum cæteris commodandi fauetur. Videndumq́; hoc loco est, ne, quos ob benefacta diligi uolemus, eorum laudem atque gloriam, cui maxime inuideri solet, nimis efferre uideamur. Atque iisdem his ex locis & odium in alios struere discemus, & à nobis ac nostris dimouere: eademq́; hæc genera tractanda sunt in iracundia uel excitanda, uel sedanda. Nam si, quod ipsis, qui audiunt, perniciosum aut inutile sit, id factum augeas, odium creatur: sin quod aut in bonos uiros, aut in eos, quos quisque minime debuerit, aut in remp. tum excitatur si non tam acerbum odium, tamen aut inuidiæ, aut odij non dissimilis offensio. Item timor incutitur aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus. interior est ille proprius, sed hic quoque communis ad eandem similitudinem est perducendus. Par atque una ratio est spei, letitiæ, molestiæ. Sed haud sciam an acerrimus longe sit omnium motus inuidiæ, nec minus uiriũ opus sit in ea comprimenda, quàm in excitanda. Inuident autem homines maxime paribus aut inferioribus, cum se relictos sentiunt, illos autem dolent euolasse: sed etiam superioribus inuidetur sæpe uehementer, & eo magis, si intolerantius se iactant, &

æquabilitatem communis iuris, præstantia dignitatis aut fortunæ suæ transeunt. quæ si inflāmanda sunt, maxime dicendum est non esse uirtute parta, deinde etiam uitijs atque peccatis. tum si erunt honestiora atque grauiora, tamen non esse tanti ulla merita, quanta insolentia hominis, quantumq; fastidium. Ad sedandum autem, magno illa labore magnis periculis esse parta, nec ad suum commodum, sed ad aliorum esse collata, seseq;, si quam gloriam peperisse uideatur; tametsi ea non sit iniqua merces periculi, tamen ea nō delectari, totamq; abijcere atque deponere: omninoq; perficiendum est, (quoniam plerique sunt inuidi, maximeq; est hoc commune uitium & peruagatum: inuidetur autem præstanti florentiq; fortunæ) ut hæc opinio minuatur, & illa excellens opinione fortuna cum laboribus & miserijs permixta esse uideatur. Iam misericordia mouetur, si is, qui audit, adduci potest, ut illa: quæ de altero deplorentur, ad suas res reuocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat; ut intuens alium crebro ad se ipsum reuertatur. Ita cum singuli casus humanarum miseriarum grauiter accipiuntur, si dicuntur dolenter, tum afflicta & postrata uirtus maxime luctuosa est. & ut illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione boni uiri debet speciem tueri, lenis, ut sæpe iam dixi, atque summissa; sic hæc, quæ suscipitur ab oratore ad commutandos animos, atque omni ratione flectendos, intenta ac uehemens esse debet. Sed est quædam in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum uehemens esse uolumus, difficilis ad distinguendum similitudo. nam ex illa lenita=

te, qua conciliamur ijs, qui audiunt, ad hanc uim acerrimam, qua eosdem excitamus, influat oportet aliquid, & ex hac ui nonnunquam animi aliquid influendum est illi lenitati: neque est ulla temperatior oratio, quàm illa, in qua asperitas contentionis oratoris ipsius humanitate conditur: remissio autem lenitatis quadam grauitate & contentione firmatur. In utroque autem genere dicendi, & illo, in quo uis atque contentio quæritur, & hoc, quod ad uitam & mores accommodatur, & principia tarda sunt, & exitus tamen spissi & producti esse debent. nam neque assiliendum statim est ad illud genus orationis: (abest enim totum à causa) & homines prius ipsum illud, quod proprium sui iudicij est, audire desiderãt, nec, cum in eam rationem ingressus sis, celeriter discedendum est. non enim, sicut argumentum, simul atque positum est, arripitur, alterumq; & tertium poscitur; ita misericordiam, aut inuidiam, aut iracundiam, simul atque intuleris, possis cõmouere. argumentum enim ratio ipsa confirmat: quæ simul atque emissa est, adhærescit. illud autem genus orationis non cognitionem iudicis, sed magis perturbationem requirit: quam consequi nisi multa, & uaria, & copiosa oratione, & simili contentione actionis nemo potest. quare qui aut breuiter, aut summisse dicunt, docere iudicem possunt, commouere non possunt, in quo sunt omnia. Iam illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex ijsdem suppeditari locis. Sed argumento resistendum est, aut ijs, quæ comprobandi eius causa sumũtur, reprehendendis, aut demonstrando id, quod concludere illi uelint, non

effici ex propositis, nec esse consequens: aut, si ita non refellas, afferendum est in contrariam partem, quod sit aut grauius, aut æque graue. Illa autem, quæ aut conciliationis causa leuiter, aut permotionis uehementer aguntur, contrarijs commotionibus inferenda sunt, ut odio beneuolentia, misericordia inuidia tollatur. Suauis autem est, & uehementer sæpe utilis iocus, & facetiæ: quæ etiam si alia omnia tradi arte possunt, naturæ sunt propria certe, neque ullam artem desiderant. in quibus tu longe alijs mea sententia Cæsar excellis. quo magis mihi etiam testis esse potes, aut nullam esse artem salis, aut, si qua est, eam nos tu potissimum docebis. Ego uero, inquit Cæsar, omni de re facetius puto posse ab homine nõ inurbano, quàm de ipsis facetijs, disputari. itaque cum quosdam Græcos inscriptos libros esse uidissem de ridiculis, nonnullam in spem ueneram posse me aliquid ex istis discere, inueni autem ridicula & salsa multa Græcorum: nam & Siculi in eo genere, & Rhodij, & Byzantij, & præter cæteros Attici excellunt: sed qui eius rei rationem quandam conati sunt artemq; tradere, sic insulsi extiterũt, ut nihil aliud eorum, nisi ipsa insulsitas, rideatur. quare mihi nullo uidetur modo doctrina ista res posse tradi. Etenim cum duo genera sint facetiarum, alterum æquabiliter in omni sermone fusum, alterum peracutum, & breue: illa à ueteribus superior cauillatio, hæc altera dicacitas nominata est. leue nomen habet utraque res: quippe: leue enim est totum hoc, risum mouere. uerũtamen, ut dicis Antoni, multum in causis persæpe lepore & facetijs profici uidi. Sed cum in illo genere perpetuæ festi=

uitatis ars non desideretur; natura enim fingit homines & creat imitatores & narratores facetos, & uultu adiuuante & uoce, & ipso genere sermonis: tum uero in hoc altero dicacitatis quid habet ars loci, cum ante illud facetum dictum emissum hærere debeat, quã cogitari potuisse uideatur? Quid enim hic meus frater ab arte adiuuari potuit, cum à Philippo interrogatus quid latraret, Furem se uidere respondit? quid in omni oratione Crassus uel apud Centumuiros contra Scæuolam, uel contra accusatorem Brutum, cum pro Cn. Plancio diceret? nam id, quod tu mihi tribuis Antoni, Crasso est omnium sententia concedendum. non enim ferè quisquam reperietur, præter hunc, in utroque genere leporis excellens, & illo quod in perpetuitate sermonis, & hoc quod in celeritate atque dicto est. nã hæc perpetua contra Scæuolam Curiana defensio, tota redundauit hilaritate quadam & ioco, dicta illa breuia non habuit. parcebat enim aduersarij dignitati: in quo ipso seruabat suam: quod est hominibus facetis & dicacibus difficillimum, habere hominum rationem & temporum, & ea, quæ occurrant, cum salsissime dici possint, tenere. itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulse interpretantur. dicere enim aiunt Ennium, flammam à sapiente facilius ore in ardente opprimi, quàm bona dicta teneat, hæc scilicet bona dicta, quæ salsa sint. nam ea dicta appellantur proprio iam nomine. Sed ut in Scæuolam continuit ea Crassus; atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, causam illam disputationemq; lusit: sic in Brutum, quem oderat, & quem

dignum contumelia iudicabat, utroque genere pugnauit. quàm multa de balneis, quas nuper ille uendiderat, quàm multa de amisso patrimonio dixit? atque illa breuia, cum ille diceret se sine causa sudare, Minime mirum, inquit: modo enim existi de balneis. Innumerabilia huiuscemodi fuerunt, sed non minus illa iucunda perpetua. Cum enim Brutus duos lectores excitasset, & alter de colonia Narbonensi Crassi orationem legendam dedisset, alteri de lege Seruilia; & cum contraria inter sese de repub. capita contulisset: noster hic facetissime tres patris Bruti de iure ciuili libellos tribus legendos dedit. ex libro primo, Forte euenit ut in Priuernati essemus. Brute testificatur pater se tibi Priuernatem fundum reliquisse. Deinde in libro secundo, In Albano eramus ego & Marcus filius. Sapiens uidelicet homo cum primis nostræ ciuitatis norat hunc gurgitem; metuebat, ne, cum is nihil haberet, nihil esse ei relictum putaretur. Tum ex libro tertio, in quo finem scribendi fecit: (tot enim, ut audiui Scæuolã dicere, sunt ueri Bruti libri) In Tiburti forte assedimus ego & Marcus filius. Vbi sunt ij fundi Brute, quos tibi pater publicis commentarijs consignatos reliquit? quòd nisi puberem te, inquit, iam haberet; quartum librum composuisset, & se etiam in balneis locutum cũ filio scriptum reliquisset. Quis est igitur, qui non fateatur hoc lepore, atque his facetijs nõ minus refutatum esse Brutum, quàm illis tragœdijs, quas egit idem, cum casu in eadem causa efferretur anus Iunia? prò Dij immortales, quæ fuit illa, quanta uis, quàm inexpectata, quàm repentina? cum coniectis oculis, gestu omni

imminenti, summa grauitate & celeritate uerbórum, Brute quid sedes? quid illam anum patri nunciare uis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci uides? quid maioribus tuis? quid L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberauit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui uirtuti studere? patrimonio ne augendo? at id non est nobilitatis. sed fac esse: nihil superest: libidines totum dissipauerunt. an iuri ciuili? est paternum. sed dicet te, cum ædes uenderes, ne in rutis quidem & cæsis solium tibi paternum recepisse. an rei militari? qui unquam castra uideris. an eloquentiæ? quæ nulla est in te: & quidquid est uocis ac linguæ, omne in istum turpissimum calumniæ quæstum contulisti. Tu lucem aspicere audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in urbe, tu in ciuium esse conspectu? tu illam mortuam, tu imagines ipsas non perhorrescis? quibus non modo imitandis, sed ne collocandis quidem tibi ullum locum reliquisti. Sed hæc tragica atque diuina: faceta autem & urbana innumerabilia ex una concione meministis: nec enim concio maior unquam fuit, nec apud populum grauior oratio, quàm huius contra collegam in Censura nuper, neque lepore & festiuitate conditior. Quare tibi Antoni utrunque assentior, & multum facetias in dicendo prodesse sæpe, & eas arte nullo modo posse tradi: & illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuisse tantum, & non huius rei quoque palmam, ut cæterarum, Crasso detulisse. Tum Antonius, Ego uero ita fecissem, inquit, nisi interdum in hoc, Crasso paulum inuiderem. nam esse quamuis facetum atque salsum, non nimis est per se ipsum inui-

dendum: sed cum omnium sis uenustissimus & urbanissimus, omnium grauissimum & seuerissimum & esse, & uideri, quod isti contigit uni, id mihi uix ferendum uidebatur. Hic cum arrisisset ipse Crassus, Attamen, inquit Antonius, cum artem esse facetiarum Iuli negares, aperuisti quiddam, quod præcipiendum uideretur. haberi enim dixisti rationem oportere hominum, rei, temporis, ne quid iocus de grauitate decerperet: quod quidem in primis à Crasso obseruari solet. Sed hoc præceptum prætermittendum est facetiarum, quòd his nihil opus sit: nos autem, quo modo utamur, cum opus sit, quærimus; ut in aduersarium, & maxime si eius stultitia poterit agitari; in testem stultum, cupidũ, leuem, si facile homines audituri uidebuntur. Omnino probabiliora sunt, quæ lacessiti dicimus, quàm quæ priores. nam & ingenij celeritas maior est, quæ apparet in respondendo: & humanitatis est responsio. uideremur enim quieturi fuisse, nisi essemus lacessiti: ut in ista ipsa concione nihil ferè dictum est ab hoc, quod quidem facetius dictum uideretur, quod non prouocatus responderit. Erat autem tanta grauitas in Domitio, tanta auctoritas, ut, quod esset ab eo obiectum, lepore magis eleuandum, quàm contentione frãgendum uideretur. Tum Sulpitius, Quid igitur, inquit, patiemur Cæsarem, qui quanquam Crasso facetias concedit, tamen multo in eo studio magis ipse elaborat, non explicare totũ nobis genus hoc iocandi quale sit, & unde deducatur, præsertim cum tantam uim & utilitatem salis & urbanitatis esse fateamur? Quid si, inquit Iulius, assentior Antonio, dicenti nullam esse

artem salis? Hic cum Sulpitius reticuisset, Quasi uero, inquit Crassus, horũ ipsorũ, de quibus Antonius tandiu loquitur, ars ulla sit: obseruatio quædam est, ut ipse dixit, earũ rerũ, quæ in dicendo ualent: quæ si eloquentes facere posset, quis esset non eloquens? quis enim hæc uel non facile, uel certe aliquo modo posset ediscere? Sed ego in his præceptis hanc uim & hanc utilitatem esse arbitror, non ut ad reperiẽdum, quid dicamus, arte ducamur, sed ut ea, quæ natura, quæ studio, quæ exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus, aut praua intelligamus, cũ, quò referenda sunt, didicerimus. quare Cæsar ego quoque à te hoc peto, ut, si tibi uidetur, disputes de hoc toto iocandi genere quid sentias, ne qua forte dicendi pars, quoniam ita uoluistis, in hoc tali cœtu, atque in tam accurato sermone præterita esse uideatur. Ego uero, inquit ille, quoniam collectam à conuiua Crasse exigis, non cõmittam, ut, si defugerim, tibi causam aliquam dem recusandi: quanquam soleo sæpe mirari eorum impudẽtiam, qui agunt in scena gestũ spectante Roscio. quis enim sese cõmouere potest, cuius ille uitia non uideat? sic ego nunc Crasso audiente primũ loquar de facetijs, & docebo sus (ut aiũt) oratorem eum, quem cum Catulus nuper audisset, fœnum alios aiebat esse oportere. Tum ille, Iocabatur, inquit, Catulus, præsertim cum ita dicat ipse, ut ambrosia alendus esse uideatur. uerum te Cæsar audiamus, ut ad Antonij reliqua redeamus. Et Antonius, Perpauca quidẽ mihi restant, inquit: sed tamen defessus iam labore atque itinere disputationis, requiescã in Cæsaris sermone, quasi in aliquo peropportuno diuersorio. Atqui,

inquit Iulius,*non nimium liberale hoſpitium meum di ces : nam te in uiam , ſimul ac perpaululum guſtaris, extrudam & eijciam .* Ac ne *diutius uos demorer , de omni iſto genere quid ſentiam , perbreuiter exponam.* De *riſu quinque ſunt quæ quærantur : unum, quid ſit ; alterum , unde ſit ; tertium, ſit ne oratoris uelle riſum mouere ; quartum,quatenus ; quintum,quæ ſint genera ridiculi .* Atque *illud primum,quid ſit ipſe riſus quo pacto concitetur,ubi ſit,quo modo exiſtat,atque ita repente erumpat,ut eum cupientes tenere nequeamus,& quo modo ſimul latera, os, uenas,uultum,oculos occupet , uiderit* Democritus : *neque enim ad hunc ſermonem hoc pertinet,& ſi pertineret, neſcire me tamen id non puderet,quod ne ipſi quidem illi ſcirent, qui pollicentur .* Locus *autem & regio quaſi ridiculi (nam id proxime quæritur) turpitudine & deformitate quadam continetur . hæc enim ridentur uel ſola , uel maxime , quæ notant & deſignant turpitudinem aliquã non turpiter . Eſt autem , ut ad illud tertium ueniam , eſt plane oratoris mouere riſum : uel quòd ipſa hilaritas beneuolentiam conciliat ei , per quem excitata eſt : uel quòd admirantur omnes acumen uno ſæpe in uerbo poſitum,maxime reſpondentis, nonnunquam etiam laceſſentis:uel quòd frangit aduerſarium , quòd impedit,quòd eleuat,quòd deterret,quòd refutat : uel quòd ipſum oratorem politum eſſe hominem ſignificat, quòd eruditum, quòd urbanum : maximeq; quòd triſtitiam ac ſeueritatem mitigat, & relaxat, odioſasq; res ſæpe , quas argumentis dilui non facile eſt , ioco riſuq; diſſoluit .* Quatenus *autem ſint ridicula tractanda oratori,*

perquam

perquam diligenter uidendum est: id quod in quarto loco quærendi posueramus. nam nec insignis improbitas, & scelere iuncta, nec rursus miseria insignis agitata ridetur. facinorosos maiore quadam ui, quàm ridiculi, uulnerari uolunt: miseros illudi nolunt, nisi si se forte iactant. Parcendum est autem maxime charitati hominum; ne temere in eos dicas, qui diliguntur. Hæc igitur adhibenda est primum in iocando moderatio: itaque ea facillime luduntur, quæ neque odio magno, nec misericordia maxima digna sunt. Quamobrē materies omnis ridiculorum est in istis uitiis, quæ sunt in uita hominum neque charorum, neque calamitosorum, neque eorum, qui ob facinus ad supplicium rapiendi uidentur: eaq; belle agitata ridentur. Est etiā deformitatis & corporis uitiorum satis bella materies ad iocandum. Sed quærimus idem, quod in cæteris rebus maxime quærēdum est, quatenus. In quo non modo illud præcipitur, ne quid insulse, sed etiam si quid perridicule possis. uitandum est oratori utrunque, ne aut scurrilis iocus sit, aut mimicus. quæ cuiusmodi sint, facilius iam intelligemus, cum ad ipsa ridiculorum genera uenerimus. Duo enim sunt genera facetiarum, quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, si quando quid tanquā aliqua fabella narratur, ut olim tu Crasse in Memmium, comedisse eum lacertum Largii, cum esset cum eo Tarracinæ de amicula rixatus: salsa, attamen à te ipso ficta tota narratio. addidisti clausulam, tota Tarracina tum omnibus in parietibus inscriptas fuisse literas tria L L L, duo M M: cū quæreres id quid esset, senem tibi quendam oppidanū di-

xisse, Lacerat lacertum Largij mordax Memmius. Perspicitis, hoc genus quàm sit facetum, quàm elegans, quàm oratorium, siue habeas uere, quod narrare possis, quod tamen est mendaciunculis aspergendum, siue fingas. Est autem hæc huius generis uirtus, ut ita facta demonstres, ut mores eius, de quo narres, ut sermo, ut uultus omnes exprimantur, ut ijs, qui audiunt, tum geri illa, fieriq; uideantur. In re est item ridiculum, quod ex quadam deprauata imitatione sumi solet, ut idem Crassus, Per tuam nobilitatem, per uestram familiam. Quid aliud fuit, in quo concio rideret, nisi illa uultus & uocis imitatio? Per tuas statuas uero, cum dixit, & extento brachio paululum etiam de gestu addidit, uehementius risimus. Ex hoc genere est illa Rosciana imitatio senis, Tibi ego Antipho has sero, inqt. senium est cum audio. Atque ita est totum hoc ipso genere ridiculum, ut cautissime tractandum sit. Mimorum est enim ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscœnitas. orator surripiat oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plura, quàm uideat, præstet idé ingenuitatem & ruboré suũ uerborũ turpitudine & rerum obscœnitate uitanda. Ergo hæc duo genera sunt eius ridiculi, quod in re positum est: quæ sunt propria perpetuarum facetiarũ, in quibus describũtur hominum mores, & ita effinguntur, ut aut re narrata aliqua, quales sunt, intelligantur, aut imitatione breui iniecta in aliquo insigni ad irridendum uitio reperiantur. In dicto autem ridiculũ est id, quod uerbi aut sententiæ quodam acumine mouetur: sed ut illo superiore genere, uel narrationis, uel imitationis, uitanda est mi-

morũ ethologorum similitudo, sic in hoc scurrilis ora= tori dicacitas magnopere fugiẽda est. Qui igitur distin guemus à Crasso, à Catulo, à cæteris familiarẽ uestrũ Granium, aut Vargulam amicum meum? nõ meher= cule in mentem mihi quidem uenit: sunt enim dica= ces: Granio quidẽ nemo dicacior, hoc opinor primum, ne, quotiescunque potuerit dictum dici, necesse habea= mus dicere. Pusillus testis processit, Licet, inquit, rogare Philippus? Tum quæsitor properans, Modo breuiter. Hic ille, Non accusabis, perpusillum rogabo. Ridicule. sed sedebat iudex L. Aurifex, breuior etiam, quàm ipse testis: omnis est risus in iudicem conuersus: uisum est totum scurrile iudiciũ. Ergo hæc, quæ cadere possunt in quos nolis, quamuis sint bella, sunt tamen ipso gene re scurrilia: ut iste, qui se uult dicacem, & mehercule est, Appius, sed nonnũquam in hoc uitium scurrile de labitur. Cœnabo, inquit, apud te, huic lusco familiari meo C. Sestio: uni. n. locum esse uideo. Est hoc scur= rile: & quòd sine causa lacessiuit; & tamen id di= xit, quod in omnes luscos conueniret. Ea quia medita ta putantur esse, minus ridentur. Illud egregium Se stij, & ex tempore, Manus laua, inquit, & cœna. Tem= poris igitur ratio, & ipsius dicacitatis moderatio, & temperantia, & raritas dictorum distinguet oratorẽ à scurra: & quod nos cum causa dicimus, non ut ri= diculi uideamur, sed ut proficiamus aliquid, illi totum diem & sine causa. Quid. n. est Vargula assecutus, cũ eum candidatus A. Sempronius cum Marco suo fratre complexus esset, Puer abige muscas? Risum quæsiuit: qui est mea sententia uel tenuissimus ingenij fructus.

Tempus igitur dicendi prudentia & grauitate moderabimur: quarum utinam arté aliquam haberemus, sed domina natura est. Nunc exponamus genera ipsa summatim, quæ risum maxime moueant. Hæc igitur sit prima partitio: quod facete dicatur, id aliàs in re habere, aliàs in uerbo facetias; maxime autem homines delectari, si quando risus coniuncte re uerboq; moueatur. Sed hoc mementote, quoscunque locos attingam, unde ridicula ducantur, ex iisdem locis ferè etiã graues sententias posse duci. tantum interest, quòd grauitas honestis in rebus seuere, iocus in turpiculis, & quasi deformibus ponitur: uelut in iisdem uerbis & laudare frugi seruũ possumus, et, si est nequam, iocari. Ridiculum est illud Neronianum uetus in furace seruo, Solum esse, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec occlusum: quod idem in bono seruo dici solet, sed hoc iisdem etiam uerbis. Ex iisdem autem locis omnia nascuntur. Nam quod Sp. Caruilio grauiter claudicanti ex uulnere ob remp. accepto, & ob eam causam uerecundati in publicum prodire, mater dixit, Quin prodis mi Spuri, ut, quotiescunque gradum facies, toties tibi tuarum uirtutum ueniat in mentem: præclarum & graue est. Quod Caluino Glaucia claudicanti, Vbi est uetus illud? num claudicat? at hic clodicat. hoc ridiculum est: & utrunque ex eo, quod in claudicatione animaduerti potuit, est ductum. Quid hoc Næuio ignauius? seuere Scipio, at in male olentem, Video me à te circunueniri. subridicule Philippus. At utrunque genus cõtinet uerbi ad literam immutati similitudo. Ex ambiguo dicta, uel argutissima putan=

tur, sed nō semper in ioco, sæpe etiam in grauitate uersantur. Africano illi maiori coronam sibi in conuiuio ad caput accommodanti, cum ea sæpius rumperetur, P. Licinius Varus, Noli mirari, inquit, si non conuenit: caput enim magnum est. laudabile & honestum. At ex eodem genere est. Caluus satis est: quod dicit, parum. ne multa; nullum genus est ioci, quo nō ex eodem seuera & grauia sumantur. Atque hoc etiā animaduertendum, nō esse omnia ridicula faceta. quid enim potest tam ridiculum, quàm Sannio est? sed ore, uultu, imitādis moribus, uoce, denique corpore ridetur ipso. salsum hunc possum dicere, atque ita, non ut eiusmodi oratorem esse uelim, sed ut mimum. Quare primum genus hoc, quod risum uel maxime mouet, nō est nostrum, morosum, superstitiosum, suspiciosum, gloriosum, stultum. naturæ ridentur ipsæ, quas personas agitare solemus non sustinere. Alterum genus est imitatione admodum ridiculum, sed nobis tantum licet furtim, si quando & cursim: aliter enim minime est liberale. Tertium, oris deprauatio non digna nobis. Quartum obscœnitas, non solum non foro digna, sed uix conuiuio liberorum. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiæ reliquæ sunt, quæ aut in re, ut ante diuisi, positæ uidentur esse, aut in uerbo. nā quod, quibuscūque uerbis dixeris, facetū tamen est, re continetur: quod mutatis uerbis salem amittit, in uerbis habet leporē omnem. Ambigua sunt in primis acuta, atque in uerbo posita, nō in re: sed nō sæpe magnū risum mouent, magis ut belle & literate dicta laudātur: at illud in Titium: qui cum studiose pila luderet,

& idem signa sacra noctu frangere putaretur, gregalesq́;, cur in campum non uenisset requirerent, excusauit Vespa Terentius, quòd eum brachium fregisse diceret. Vt illud Africani, quod est apud Lucilium, Quid Decius Nuculam, an confixum uis facere, inquit? Vt tuus amicus Crasse Granius, non esse sextantis. Et si quæritis, is, qui appellatur dicax, hoc genere maxime excellit, sed risus mouent alia maiores. Ambiguum per se ipsum, probatur id quidem, ut ante dixi, uel maxime; ingeniosi enim uidetur uim uerbi in aliud, atque cæteri accipiant, posse ducere; sed admirationem magis, quàm risum mouet: nisi si quando incidit in aliud genus ridiculi. Quæ genera percurrã equidem; sed scitis esse notissimnm ridiculi genus, cũ aliud expectamus, aliud dicitur. hic nobismet ipsis noster error risum mouet: quod, si admixtum est etiam ambiguum, fit salsius: ut apud Næuium uidetur esse misericors ille, qui iudicatum duci uidet, percunctatur ita, Quanti addictus? mille nummum. Si addidisset tantummodo, Ducas licet; esset illud genus ridiculi præter expectationem: sed quia addidit, Nihil addo, ducas licet; addito ambiguo altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidem uidetur, salsissimus. Hoc tũ est uenustissimum, cum in altercatione arripitur ab aduersario uerbum, et ex eo, ut à Catulo in Philippum, in eum ipsum aliquid, qui lacessiuit, infligitur. Sed cum plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quædam subtilior; attendere & aucupari uerba oportebit: in quo, ut ea, quæ sint frigidiora, uitemus, (etenim cauendum est, ne arcessitum dictum putetur) permulta tamẽ acu-

te dicemus. Alterum genus est, quod habet paruã uerbi immutationem, quod in litera positũ Graeci uocant παρονομασίαν, ut Nobiliorẽ mobiliorẽ Cato: aut ut idẽ, cum cuidam dixisset, Eamus deãbulatum, et ille, Quid opus fuit de? Imo uero, inquit, quid opus fuit te? aut eiusdem responsio illa, Si tu et aduersus & auersus impudicus es. Etiam interpretatio nominis habet acumẽ, cum ad ridiculum conuertas, quamobrem ita quis uocetur, ut ego nuper Nummium diuisorem, ut Neoptolemum ad Troiam, sic illum in campo Martio nomẽ inuenisse. Atque hæc omnia uerbo continentur. Sæpe etiam uersus facete interponitur, uel ut est, uel paulũ immutatus, aut aliqua pars uersus, ut socius Scauro stomachanti; ex quo sunt nonnulli, qui tuam legem de ciuitate natam Crasse dicant:

Si, tacete, quid hoc clamoris est? quibus nec pater, nec mater sit,

Tanta confidentia estis? auferte istam enim superbiã.

Nam in Cælio sanè etiã ad causam utile fuit tuũ illud Antoni, cum ille à se pecuniã profectam diceret testis, & haberet filium delicatiorem, abeunte iam illo,

Sentin' senem esse tactum triginta minis?

In hoc genus coniiciuntur prouerbia: ut illud Scipionis, cum Asellus omnes prouincias stipendia merentem se peragrasse gloriaretur, Agas Asellum. & cætera. Quare ea quoque, quoniã mutatis uerbis nõ possunt retinere eandem uenustatẽ, nõ in re, sed in uerbis posita ducantur. Est etiam in uerbo positũ non insulsum genus ex eo, cũ ad uerbũ, non ad sentẽtiam rem accipe uideare. ex quo uno genere totus est tutor mimus uetus,

oppido ridiculus. Sed ab eo à mimis: tantũ genus huius ridiculi insigni aliqua & nota re notari uolo. Est autem ex hoc genere illud, quod tu Crasse nuper ei, qui te rogasset, num tibi molestus esset futurus, si ad te bene ante lucẽ uenisset: Tu uero, inquisti, molestus non eris: Iubebis igitur te, inquit, suscitari? & tu, Certe negarás te molestum futurum. Ex eodem hoc uetus illud est, quod aiunt Maluginensem illum M. Scipionem, cum ex centuria sua renunciaret Accidinum Consulẽ; præcoq; dixisset, Dic de L. Manlio: Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. Ridicule etiam illud L. Porcius Nasica Censori Catoni, cum ille, Ex tui animi sententia tu uxorẽ habes? Non hercule, inquit, ex animi tui sententia. Hæc aut frigida sunt, aut tum salsa, cum aliud est expectatum. natura enim nos (ut ante dixi) noster delectat error, ex quo cum quasi decepti sumus expectatione, ridemus. In uerbis etiam illa sunt, quæ aut ex immutata oratione ducũtur, aut ex unius uerbi translatione, aut ex inuersione uerborum. Ex immutatione, ut olim Rusca cum legem ferret annalem, dissuasor M. Seruilius, Dic mihi, inquit, M. Pinnari, num, si contra te dixero, mihi male dicturus es, ut cæteris fecisti? Vt sementem feceris, ita metes, inquit. Ex translatione autem, ut cum Scipio ille maior Corinthijs statuam pollicentibus eo loco, ubi aliorum essent Imperatorum, turmales dixit displicere. Inuertuntur autem uerba, ut Crassus apud M. Perpennam iudicem pro Aculeone cũ diceret. aderat contra Aculeonem Gratidiano L. Elius Lamia deformis, ut nostis: qui cum interpellaret odiose, Audiamus, in=

quit,pulchellũ puerũ,Crassus. Cum esset arrisum, Nó potui mihi, inquit Lamia, formam ipse fingere,ingenium potui. Tum hic,Audiamus,inquit, disertum: multo etiam arrisum est uehementius. Sunt etiam illa uenusta,ut in grauibus sententijs,sic in facetijs. Dixi enim dudum materiam aliam esse ioci,aliam seueritatis,grauium autem & iocorum unam esse rationem. Ornant igitur in primis orationem uerba relata contrarie: quod idem genus sæpe est etiam facetũ: ut Seruius ille Galba,cum iudices L. Scribonio Tribuno pl. ferret familiares suos,& dixisset Libo, Quando tandem Galba de triclinio tuo exibis? Cum tu,inquit, de cubiculo alieno. À quo genere ne illud quidem plurimum distat,Glaucia Metello,Villam in Tyburte habes,cortem in Palatio. Ac uerborum quidem genera, quæ essent faceta,dixisse me puto: rerum plura sunt, eáq; magis(ut dixi ante)ridentur,in quibus est narratio.res sanè difficilis.expriméda enim sunt, et ponenda ante oculos ea,quæ uideantur & uerisimilia, quod est proprium narrationis,& quæ sint, quod ridiculi proprium est,subturpia:cuius exemplum,ut breues simus, sit sanè illud,quod ante posui, Crassi de Memmio. Et ad hoc genus ascribamus etiam narrationes apologorum. Trahitur etiam aliquid ex historia:ut cũ Sex. Titius se Cassandram esse diceret,Multos,inquit Antonius,possum tuos Aiaces Oileos nominare. Est etiam ex similitudine,quæ aut collationẽ habet, aut tãquam imaginem: Collationem: ut ille Gallus olim testis in Pisonem,cũ innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixisset datam,idq; Scaurus tenuitate Magij redargue

ret, Erras, inquit, Scaure: ego enim Magium non conseruasse dico, sed, tanquam nudus nuces legeret, in uentrem abstulisse. Vt illud M. Cicero senex, huius uiri optimi nostri familiaris pater, nostros homines similes esse Syrorum uenalium, ut quisque optime Græce sciret, ita esse nequissimũ. Valde autem ridentur etiam imagines, quæ fere in deformitatem, aut in aliquod uitiũ corporis ducuntur cum similitudine turpioris: ut meũ illud in Helmium Manciam, Iam ostendam cuiusmodi sis: cum ille, Ostende, quæso, demõstraui digito pictum Gallum in Mariano scuto Cimbrico sub Nouis, distortum, eiecta lingua, buccis fluentibus: risus est cõmotus: nihil tam Manciæ simile uisum est. ut cum Sestio Penario mentum in dicendo intorquenti, tum ut dicere si quid uellet, si nucem fregisset. Etiam illa, quæ minuendi aut augendi causa ad incredibilẽ admirationem efferuntur, uelut tu Crasse in concione, ita sibi ipsum magnum uideri Memmium, ut in forum descendens caput ad fornicem Fabij demitteret. Ex quo genere etiam illud, quod Scipio apud Numantiam, cum stomacharetur cum C. Metello dixisse dicitur. Si quintum pareret mater eius, asinum fuisse parituram. Arguta etiam significatio est, cum parua re, & sæpe uerbo res obscura & latens illustratur: ut cum C. Fabritio P. Cornelius homo, ut existimabatur, auarus & furax, sed egregie fortis & bonus Imperator, gratias ageret, quòd se homo inimicus Cõsulem fecisset, bello præsertim magno & graui; Nihil est, quo mihi gratias agas, inquit, si malui compilari, quàm uenire. Vt Asello Africanus obijcienti lustrũ illud infelix, Noli, inquit,

mirari: is enim, qui te ex ærarijs exemit, lustrum condidit, & taurum immolauit. Tanta suspicio est, ut religione ciuitatem obstrinxisse uideatur Mūmius, quòd Asellum ignominia leuarit. Vrbana etiam dissimulatio est, cū alia dicuntur ac sentias, nō illo genere de quo ante dixi, cū contraria dicas, ut Lamiæ Crassus, sed cū toto genere orationis seuere ludas, cū aliter sentias ac loquare: ut noster Scæuola Septumuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurū repensum, roganti, ut se in Asiā præfectū duceret, Quid tibi uis, inquit, insane? tanta malorū est multitudo ciuiū, ut tibi ego hæc confirmē, si Romæ manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse uenturū. In hoc genere Fānius in annalibus suis Africanū hunc Aemilianū dicit fuisse, & eum Græco uerbo appellat εἴρωνα: sed uti ferunt, qui melius hæc norūt, Socratē opinor in hac ironia dissimulātiaq; longe lepore & humanitate omnibus præstitisse. genus est perelegās, & cum grauitate salsum, cumq; oratorijs dictionibus, tū urbanis sermonibus accómodatum. Et hercule omnia hæc, quæ à me de facetijs disputantur, non maiora forensium actionū, quàm omnium sermonū condimēta sunt. Nam quod apud Catonem est, qui multa retulit, ex quibus à me exēpli causa multa ponuntur, per mihi scitum uidetur, C. Publiciū solitū dicere, P. Mummiū cuiuis tempori hominem esse. Sic profecto res se habet, nullum ut sit uitæ tēpus, in quo non deceat leporem humanitatemq; uersari. Sed redeo ad cætera. Est huic finitimum dissimulationi, cum honesto uerbo uitiosa res appellatur: ut cum Africanus Censor tribu mouebat eū centurionem, qui

in Pauli pugna non affuerat: cum ille se custodiæ cau sa diceret in castris remãsisse, quæreretq; cur ab eo notaretur, Non amo, inquit, nimium diligentes. Acutum etiam illud est, cum ex alterius oratione aliud excipias atque ille uult: ut Salinatori Maximus, cum Tarento amisso arcem tamen Liuius retinuisset, multaq; ex ea prælia præclara fecisset, cum aliquot post annis Maximus id oppidum recepisset, rogaretq; eum Salinator, ut meminisset opera sua se Tarentum recepisse; Quid ni, inquit, meminerim? nunquam ego recepissem, nisi tu perdidisses. Sunt etiam illa subabsurda, sed eo ipso nomine sæpe ridicula, non solum mimis perapposita, sed etiam quodã modo nobis: Homo fatuus postquam rem habere cœpit, est mortuus. Quid est tibi ista mulier? uxor? similis mediusfidius. Quandiu ad aquas fuit, nunquam est mortuus. Genus hoc leuius, & ut dixi, mimicum: sed habet nonnunquam aliquid etiam apud nos loci, ut uel non stultus quasi stulte cum sale dicat aliquid: ut tibi Antoni Mancia, cum audisset te Censorem à M. Duronio de ambitu postulatum, Aliquando, inquit, tibi tuum negotium agere licebit. Valde hæc ridentur, & hercule omnia, quæ à prudentibus quasi per dissimulationem nõ intelligendi subabsurde salseq; dicuntur. Ex quo genere est etiam non uideri intelligere quod intelligas, ut Pontidius, Qualem existimas, qui in adulterio deprehenditur? tardum. Vt ego, qui in delectu Metello, cum excusationem oculorum à me non acciperet, & dixisset, Tu igitur nihil uides? Ego uero inquam à porta Esquilina uideo uillam tuã. Vt illud Nasicæ, qui cum ad poetam Ennium uenisset,

eiq; ab ostio quærenti Ennium, ancilla dixisset domi nõ esse, Nasica sensit illam domini iussu dixisse, & illum intus esse. paucis post diebus cum ad Nasicam uenisset Ennius, & eum à ianua quæreret, exclamat Nasica, se domi non esse: tum Ennius, Quid? ego non cognosco uocem, inquit, tuam? Hic Nasica, Homo es impudens: ego, cum te quærerem, ancillæ tuæ credidi te domi non esse; tu mihi non credis ipsi? Est bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipso genere, quod dixit: ut cum Q. Opimius consularis, qui adolescentulus male audisset, festiuo homini Egilio, qui uideretur mollior, nec esset, dixisset,

-Quid tu Egilia mea,
Quando ad me uenis cum tua colu & lana?
-Non pol, inquit, audeo:
Nam me ad famosas uetuit mater accedere.

Salsa sunt etiam, quæ habent suspicionem ridiculi absconditam: quo in genere est illud Siculi, qui, cum familiaris quidam quæreretur, quòd diceret uxorem suam suspendisse se de ficu, Amabo te, inquit, da mihi ex ista arbore quos seram surculos. In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo: qui cum in epilogo misericordiam se mouisse putaret, postquam assedit, rogauit hunc, uideretur ne misericordiam mouisse: ac magnam quidem, inquit: neminem enim puto esse tã durũ, cui non oratio tua miseranda uisa sit. Me quidem hercule ualde illa mouent stomachosa, & quasi submorosa ridicula, non cum à moroso dicuntur: tum enim non sal, sed natura ridetur. in quo, ut mihi uidetur, persalsum illud est apud Næuium.

Quid ploras pater? mirũ ni cantem, condẽnatus sum. Huic generi quasi contrariũ est ridiculi genus patientis ac lenti: ut cum Cato percussus esset ab eo, qui arcã ferebat, cum ille diceret, Caue: rogauit nunquid aliud ferret præter arcam. Etiam stultitiæ salsa reprehensio: ut ille Siculus, cui Prætor Scipio patronum causæ dabat hospitem suum hominem nobilem, sed admodum stultũ: Quæso, inquit, Prætor aduersario meo da istum patronum, deinde mihi neminem dederis. Mouent illa etiam, quæ coniectura explanantur longe aliter atque sunt, sed acute atque concinne: ut cum Scaurus accusaret Rutilium ambitus, cum ipse Consul esset factus, ille repulsam tulisset, & in eius tabulis ostenderet literas, A.F.P.R. idq; diceret esse, actum fide P. Rutilij: Rutilius autem, ante factum, post relatum: C. Canius eques R. cum Rufo adesset, exclamat neutrum illis literis declarari. Quid ergo, inquit Scaurus? Aemilius fecit, plectitur Rutilius. Ridentur etiam discrepantia. quid huic abest, nisi res & uirtus? Bella etiam est familiaris reprehensio quasi errantis: ut cũ obiurgauit Albutium Granius, quòd, cum eius tabulis quiddam Albutio probatum uideretur, & ualde absoluto Scæuola gauderet, neque intelligeret contra suas tabulas esse iudicatum. Huic similis est etiam admonitio in consilio dando familiaris, ut cum patrono malo, cum uocem in dicendo obtudisset, suadebat Granius, ut mulsum frigidum biberet simulac domũ redisset, Perdam, inquit, uocẽ, si id fecero. melius est, inquit, quàm reum. Bellum etiam est, cum, quid cuique sit consentaneum, dicitur: ut cum Scaurus nonnullam haberet in

uidiam ex eo quòd Phrygionis Pompeij locupletis hominis bona sine testamento possederat, sederetq́; aduocatus reo Bestiæ, cum funus quoddā duceretur, accusator C. Memmius, Vide, inquit, Scaure, mortuus rapitur, si potes esse possessor. Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quàm quod est præter expectationē: cuius innumerabilia sunt exempla, uel Appij maioris illius, qui in senatu, cum ageretur de agris publicis, & de lege Thoria, & premeretur Lucilius ab ijs, qui à pecore eius depasci agros publicos dicerent, Non est, inquit, Lucilij pecus illud, erratis (defendere Lucilium uidebatur) ego liberum puto esse: quà lubet pascitur. Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui Ti. Gracchum perculit, cum ei M. Flaccus multis probris obiectis P. Mutium iudicem tulisset, Eiero, inquit, iniquus est. cum esset admurmuratum, Ah, inquit, P.C. non ego mihi illum iniquum eiero, uerum omnibus. Ab hoc uero Crasso nihil facetius, cum læsisset testis Silus Pisonem, quòd se in eum audisse dixisset, Potest fieri, inquit, Sile, ut is, unde te audisse dicis, iratus dixerit: annuit Silus. potest etiam, ut tu non recte intellexeris: id quoque toto capite annuit, ut se Crasso daret. potest etiam fieri, inquit, ut omnino, quod te audisse dicis, nunquam audieris: hoc ita præter expectationem accidit, ut testem omnium risus obrueret. Huius generis est plenus Næuius, & iocus est familiaris,

Sapiens si algebis, tremes. & alia permulta.

Sæpe etiā facete cōcedas aduersario id ipsum, quod tibi ille detrahit, ut C. Lælius, cum ei quidam malo

genere natus diceret indignum esse suis maioribus, At hercule, inquit, tu tuis dignus. Sæpe etiam sententiose ridicula dicuntur: ut M. Cincius, quo die legem de donis & muneribus tulit, cum C. Cento prodijsset, & satis contumeliose, quid fers Cinciole, quæsisset: Vt emas, inquit, Cai, si uti uelis. Sæpe etiam salse, quæ fieri non possunt, optantur: ut M. Lepidus, cum cæteris in campo exercentibus in herba ipse recubuisset; Vellem hoc esset, inquit, laborare. Salsum est etiam quærentibus, & quasi percõtantibus lente respondere quod nollent: ut Censor Lepidus, cum M. Antistio Pyrgensi equum ademisset, amiciq; cum uociferarentur, & quærerent quid ille patri suo responderet, cur adéptum sibi equũ diceret, cum optimus colonus, parcissimus, modestissimus, frugalissimus esset, Me istorum, inquit, nihil credere. Colliguntur à Græcis alia nonnulla, execrationes, admirationes, minationes. Sed hæc ipsa nimis mihi uideor multa in genera descripsisse. nam illa, quæ uerbi ratione, & ui cõtinentur, certa ferè ac definita sunt, quæ plerũque, ut ante dixi, laudari magis, quàm rideri solent: hæc autem, quæ sunt in re, & in ipsa sententia, partibus sunt innumerabilia, generibus pauca. Expectationibus enim decipiendis, & naturis aliorum irridendis, ipsorum ridicule indicandis, & similitudine turpioris, & dissimulatione, & subabsurda dicendo, & stulta reprehendendo, risus mouentur. itaque imbuendus est is, qui iocose uult dicere, quasi natura quadam apta ad hæc genera & moribus; ut ad cuiusque modi genus ridiculi uultus etiam accommodetur: qui quidem quo seuerior est & tristior, ut in

te Crasse,

te Crasse, hoc illa, quæ dicuntur, salsiora uideri solent. Sed iam tu Antoni, qui in hoc diuersorio sermonis mei libenter acquieturum te esse dixisti, tanquam in Pontinum diuerteris, neque amœnum, neque salubrem locum, censeo ut satis diu te putes requiesse, & iter reliquum conficere pergas: Ego uero atque hilare quidē à te acceptus, inquit: et cum doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad iocandum. Non enim uereor, nequis me in isto genere leuiorem iam putet, quoniam quidem tu Fabritios mihi auctores, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protulisti. Sed habetis ea, quæ uoluistis ex me audire, de quibus quidem accuratius dicendum & cogitandum fuit: nam cætera faciliora sunt, atque ex ijs, quæ iam dicta sunt, reliqua nascuntur omnia. Ego enim cum ad causam sum aggressus, atque omnia cogitādo, quoad facere potui, persecutus, cum & argumenta causæ, & eos locos, quibus animi iudicum conciliantur, & illos, quibus permouentur, uidi atque cognoui: tum constituo quid habeat quæque causa boni, quid mali. Nulla enim ferè res potest in dicendi disceptationem aut cōtrouersiam uocari, quæ nō habeat utrunque: sed quantum habeat, id refert. Mea autem ratio in dicendo hæc esse solet, ut, boni quod habeat, id amplectar, exornem, exaggerem, ibi cōmorer, ibi habitem, ibi hæream: à malo autem uitioq; causæ ita recedam, non ut id me defugere appareat, sed ut totum bono illo ornando & augendo dissimulatum obruatur. Et si causa est in argumentis, firmissima quæque maxime tueor, siue plura sunt, siue aliquod unū. Sin autē in conciliatione, aut in permotione causa est,

ad eam me potissimum partem, quæ maxime commouere animos hominum potest, confero. Summa denique huius generis hæc est, ut si in refellẽdo aduersario firmior esse oratio, quàm in confirmandis nostris rebus potest, omnia in illum conferam tela: sin nostra facilius probari, quàm illa redargui possunt, abducere animos à contraria defensione, & ad nostram conor traducere. Duo denique illa, quæ facillima uidentur, quoniam, quæ difficiliora sunt, non possum, mihi pro meo iure sumo. Vnum, ut molesto, aut difficili argumẽto, aut loco nonnunquã omnino nihil respondeã, quod forsitan aliquis iure irriserit. Quis enim est, qui id facere non possit? sed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate disputo, confiteorq; me, si quæ premat res uehementius, ita cedere solere, ut non modo non abiecto, sed ne reiecto quidem scuto fugere uidear, sed adhibere quandam in dicendo speciem atque pompam, & pugnæ similem fugam; consistere uero in meo præsidio, sic ut non fugiendi hostis, sed capiendi loci causa cessisse uidear. Alterũ est illud, quod ego oratori maxime cauendum & prouidendũ puto, quodq; me solicitare summe solet. non tam ut prosim causis, elaborare soleo, quàm ut ne quid obsim: nó quin enitendum sit in utroque: sed tamen multo est turpius oratori, nocuisse uideri causæ, quàm non profuisse. Sed quid hoc loco uos inter uos Catule? an hæc, ut sunt contemnenda, contemnitis? Minime *inquit ille: sed* Cæsar *de isto ipso quiddam uelle dicere uidebatur.* Me *uero lubente, inquit* Antonius, *dixerit, siue refellendí causa, siue quærendi.* Tum Iulius, Ego

mehercule, inquit, Antoni semper is fui, qui de te oratore sic prædicarem, unum te in dicendo mihi uideri tectissimum, propriumq; hoc esse laudis tuæ, nihil à te unquam esse dictum, quod obesset ei, pro quo diceres: idq; memoria teneo, cum mihi sermo cũ hoc ipso Crasso multis audientibus esset de te institutus, Crassusq; plurimis uerbis eloquentiam laudaret tuam, dixisse me, cum cæteris tuis laudibus hanc esse uel maximam, quòd non solum, quod opus esset, diceres, sed etiam, quod non opus esset, non diceres: tum illum mihi respondere memini; cætera in te summe esse laudanda, illud uero improbi esse hominis, & perfidiosi, dicere quod alienum esset, & noceret ei, pro quo quisque diceret; quare non sibi eum disertum, qui id non faceret, uideri, sed improbum, qui faceret. Nunc, si tibi uidetur Antoni, demonstres uelim, quare tu hoc ita magnum putes, nihil in causa mali facere, ut nihil tibi in oratore maius esse uideatur. Dicam equidem Cæsar, inquit, quid intelligam: sed & tu, & uos omnes hoc, inquit, mementote, non me de perfecti oratoris diuinitate quadam loqui, sed de exercitationis & consuetudinis meæ mediocritate. Crassi quidem responsum excellentis cuiusdam est ingenij ac singularis, cui quidem portẽti simile esse uisum est, posse aliquẽ inueniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obessetq; ei quẽ defenderet. Facit. n. de se coniecturam: cuius tanta uis ingenij est, ut neminem nisi consulto putet, quod cõtra se ipsum sit, dicere: sed ego non de præstanti quadam et eximia, sed propè de uulgari et cõmuni prudẽtia disputo. Vt apud Græcos fertur incredibili quadam

magnitudine consilij atque ingenij Atheniẽsis ille fuisse Themistocles, ad quem quidam doctus homo, atque in primis eruditus accessisse dicitur, eiq́; artem memoriæ, quæ tum primũ proferebatur, pollicitum esse se traditurum: cũ ille quæsisset, quidnam illa ars efficere posset, dixisse illum doctorem, ut omnia meminisset: & ei Themistoclem respondisse, gratius sibi illum esse facturũ, si se obliuisci quæ uellet, quàm si meminisse docuisset. Vides ne quæ uis in homine acerrimi ingenij, quàm potens, & quanta mens fuerit? qui ita responderit, ut intelligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset infusum, unquam effluere potuisse: cum quidem ei fuerit optabilius obliuisci posse potius, quod meminisse nollet, q̃, quod semel audisset uidisset ue, meminisse. Sed neque propter hoc Themistoclis respõsum memoriæ nobis opera danda nõ est, neque illa mea cautio & timiditas in causis propter præstantem prudẽtiam Crassi negligenda est. Vterque enim istorum non mihi attulit aliquam, sed suam significauit facultatem. Etenim permulta sunt in causis, in omni parte orationis circunspicienda, ne quid offendas, ne quò irruas. Sæpe aliquis testis aut non lædit, aut minus lædit, nisi lacessatur: orat reus, urgent aduocati, ut inuehamur, ut male dicamus, denique ut interrogemus: non moueor, non obtempero, nõ satisfacio, neque tamen ullam assequor laudẽ. Homines enim imperiti facilius, quod stulte dixeris, reprehendere, quàm, quod sapienter tacueris, laudare possunt. Hic quantum fit mali, si iratum, si non stultum, si non leuem testem læseris: habet enim & uoluntatem nocendi in iracundia, &

uim in ingenio, & pondus in uita: nec, si hoc Crassus non committit, ideo non multi, & sæpe committunt: quo quidem mihi uideri turpius nihil solet, quàm cum ex oratoris dicto aliquo, aut responso, aut rogatu, sermo ille sequitur, Occidit ille aduersariū ne? immo uero aiunt se, & eum quem defendit. Hoc Crassus non putat nisi perfidia accidere posse: ego autem sæpissime uideo in causis aliquid mali facere homines minime malos. Quid illud, quod supra dixi, solere me cedere, &, ut planius dicam, fugere ea, quæ ualde causam meam premerent? cum id non faciunt alij, uersanturq; in hostium castris, ac sua præsidia dimittunt, mediocriter ne causis nocent? cum aut aduersariorum adiumenta confirmant, aut ea, quæ sanare nequeunt, exulcerāt? Quid, cum personarum, quas defendunt, rationem nō habent? si quæ sunt in his inuidiosa, non mitigant extenuando, sed laudando & efferendo inuidiosiora faciunt, quantum est in eo tandem mali? Quid, si in homines charos, iudicibusq; iucundos sine ulla præmunitione orationis acerbius, & contumeliosius inuehare, non ne abs te iudices abalienes? Quid? si quæ uitia, aut incommoda sunt in aliquo iudice uno, aut pluribus: ea tu in aduersarijs exprobrando non intelligas te in iudices inuehi, mediocre peccatum est? Quid? si cum pro altero dicas, litem tuam facias, aut læsus efferare iracundia, causam relinquas, nihil ne noceas? In quo ego non quo libenter male audiam, sed quia ego causam non libenter relinquo, nimium patiens & lentus existimor: ut cum te ipsum Sulpiti obiurgabam, quòd ministratorem peteres non aduersarium. Ex quo

etiam illud assequor, ut si quis mihi male dicat, petulãs aut planè insanus esse uideatur. In ipsis autem argumẽtis si quid posuerimus aut apte falsum, aut ei, quod dixeris, dicturus ue sis contrarium, aut genere ipso remotum ab usu iudiciorum ac foro, nihil ne noceas? Quid multa? omnis cura mea solet in hoc uersari semper (dicam enim sæpius) si possim, ut boni aliquid efficiam dicendo: sin id minus, ut certe ne quid mali. Itaque nunc illuc redeo Catule, in quo tu me paulo ante laudabas, ad ordinẽ, collocationemq; rerum ac locorũ. Cuius ratio est duplex: altera, quã affert natura causarum: altera, quæ oratorũ iudicio & prudentia comparatur. Nam ut aliquid ante rem dicamus, deinde ut rem exponamus, post ut eam probemus nostris præsidijs confirmandis, contrarijs refutandis, deinde ut concludamus, atque ita peroremus, hoc dicendi genus natura ipsa præscribit. Vt uero statuamus ea, quæ probandi, docendi, persuadendi causa dicenda sunt, quemadmodum componamus, id est uel maxime proprium oratoris prudentiæ. Multa enim occurrunt argumenta, multa quæ in dicendo profutura uideantur: sed eorũ partim ita leuia sunt ut contemnenda sint, partim etiã si quid habent adiumenti, sunt nonnunquam eiusmodi, ut insit in ijs aliquid uitij; neque tanti sit illud quod prodesse uideatur, ut cum aliquo malo coniungatur. Quæ autem sunt utilia atque firma, si ea tamen (ut sæpe fit) ualde multa sunt, ea, quæ ex ijs aut leuissima sunt, aut alijs grauioribus consimilia, secerni arbitror oportere, atque ex oratione remoueri. Equidẽ cum colligo argumenta causarum, nõ tam ea numerare soleo

quàm expendere. Et quoniam, quod sæpe iam dixi, tribus rebus omnes ad nostram sententiã perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permouendo, una ex tribus his rebus res præ nobis est fereda, ut nihil aliud nisi docere uelle uideamur: reliquæ duæ sicuti sanguis in corporibus, sic illæ in perpetuis orationibus fusæ esse debẽt. Nam & principia, & cæteræ partes orationis, quibus paulo post pauca dicemus, habere hanc uim magnopere debent, ut ad eorum mentes, apud quos agetur, mouendas permanare possint. Sed his partibus orationis, quæ etsi nihil docent argumentando, persuadendo tamen & commouendo proficiunt plurimum, quanquam maxime proprius est locus & in exordiendo, & in perorando: digredi tamen ab eo, quod proposueris atque agas, permouendorum animorũ causa, sæpe utile est. Itaque uel narratione exposita sæpe datur ad commouendos animos digrediendi locus, uel argumentis nostris confirmatis, uel contrarijs refutatis, uel utroque loco, uel omnibus, si habet eam causa dignitatem atque copiam, recte id fieri potest: eæq; causæ sunt ad agendum, & ad ornandum grauissimæ atque plenissimæ, quæ plurimos exitus dant ad eiusmodi digressionem, ut ijs locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum, qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur. Atque etiam in illo reprehendo eos, qui, quæ minime firma sunt, ea prima collocant. In quo illos quoque errare arbitror; qui si quando, id quod mihi nunquam placuit, plureis adhibent patronos, ut in quoque eorum minimum putant esse, ita eum primum uolunt dicere. res enim hoc

postulat, ut eorum expectationi, qui audiunt, quamcelerrime occurratur: cui si initio satisfactum non sit, multo plus sit in reliqua causa laborandum. male enim se res habet, quæ non statim, ut dici cœpta est, melior fieri uidetur. Ergo ut in oratore optimus quisque, sic & in oratione firmissimum quidque sit primum: dum illud tamen in utroque teneatur, ut ea, quæ excellant, seruentur etiam ad perorãdum: si quæ erunt mediocria (nam uitiosis nusquam esse oportet locum) in mediam turbam atque in gregem conijciantur. Hisce omnibus rebus consideratis, tum denique id, quod primum est dicendum, postremo soleo cogitare, quo utar exordio. Nam si quando id primum inuenire uolui, nullum mihi occurrit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut uulgare atque commune. Principia autem dicendi semper cum accurata & acuta & instructa sententijs, apta uerbis, tum uero causarum propria esse debent. Prima est enim quasi cognitio & commendatio orationis in principio, quæ continuo eum, qui audit, permulcere atque allicere debet. In quo admirari soleo non equidem istos, qui nullam huic rei operam dederunt: sed hominem in primis disertum atque eruditum Philippum, qui ita solet ad dicendum surgere, ut quod primũ uerbum habiturus sit, nesciat: & ait idem, cum brachium concalefecerit, tum se solere pugnare: neque attendit eos ipsos, unde hoc simile ducat, illas primas hastas ita iactare leniter, ut & uenustati uel maxime seruiant, & reliquis uiribus suis consulant. Neque est dubium quin exordium dicendi uehemens, & pugnax nõ sæpe esse debeat: sed

si in ipso illo gladiatorio uitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressum multa fiunt, quæ nō ad uulnus, sed ad speciem ualere uideantur: quanto hoc magis in oratione expectandum est, in qua non uis potius, sed delectatio postulatur? Nihil est denique in natura rerū omnium, quod se uniuersum profundat, & quod totum repente euolet: sic omnia quæ fiunt, quæq; aguntur acerrime, leuioribus principijs natura ipsa prætexuit. Hæc autem in dicendo nō extrinsecus alicunde quærenda, sed ex ipsis uisceribus causæ sumenda sunt. idcirco tota causa pertentata, atque perspecta, locis omnibus inuentis atque instructis, considerandum est quo principio sit utendum. sic enim facile reperietur. sumentur enim ex ijs rebus, quæ erunt uberrimæ, uel in argumentis, uel in ijs partibus, ad quas dixi digredi sæpe oportere. ita & momenti aliquid afferent, cū erunt penè ex intima defensione deprompta; & apparebit ea non modo non esse communia, nec in alias causas posse transferri, sed penitus ex ea causa, quæ tum agatur, defluxisse. Omne autem principium aut rei totius, quæ agetur, significationē habere debebit, aut aditū ad causam & munitionem, aut quoddā ornamentum & dignitatem. Sed oportet, ut ædibus ac templis uestibula & aditus, sic causis principia proportione rerū præponere. Itaque in paruis atque in frequētibus causis ab ipsa re est exordiri sæpe cōmodius. Sed cum erit utendum principio, quod plerunque erit; aut ex reo, aut ex aduersario, aut ex re, aut ex eis, apud quos agitur, sententias duci licebit. Ex reo (reos appello, quorum res est) quæ significent uirum bonum,

quæ liberalem, quæ calamitosum, quæ misericordia dignum, quæ ualeant contra falsam criminationem. Ex aduersario, iisdem ex locis ferè cõtraria. Ex re, si crudelis, si infanda, si præter opinionẽ, si immerito, si misera, si ingrata, si indigna, si noua, si quæ restitui sanariq; non possit. Ex ijs autem, apud quos agetur, ut beneuolos, beneq; existimantes efficiamus, quod agẽdo efficitur melius quàm rogando. est id quidem in totã orationem cõfundendum, nec minime in extremam, sed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. nam & attentum, monent Græci, ut principio faciamus iudicem, & docilem: quæ sunt utilia, sed non principij magis propria quàm reliquarum partium: faciliora etiam in principijs, quòd & attenti tum maxime sunt, cum omnia expectãt, & dociles magis initijs esse possunt. Illustriora enim sunt, quæ in principijs, quàm quæ in medijs causis dicũtur, aut arguendo, aut refellendo. Maxima autem copia principiorum ad iudicem aut alliciendum, aut incitandum, ex ijs locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos inerunt in causa: quos tamen totos in principio explicari non oportebit, sed tantum impelli primo iudicem leuiter, ut iam inclinato reliqua incumbat oratio. Cõnexum autem ita sit principium consequenti orationi, ut non tã quam citharœdi proœmium affictum aliquod, sed cohærens cum omni corpore membrum esse uideatur. Nã nonnulli cum illud meditati ediderunt, sic ad reliqua transeunt, ut audientiam sibi fieri uelle uideantur. Atque eiusmodi illa prolusio debet esse, nõ ut Samnitum, qui uibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando

nihil utuntur; sed ut ipsis sententijs, quibus prolusẽrũt, uel pugnare possint. Narrare uero rem ꝙ breuiter iubent: si breuitas appellãda est, cum uerbum nullum redundet; breuis est L. Crassi oratio. sin tum est breuitas, cum tantum uerborum est, quantum necesse est: aliquãdo id opus est, sed sæpe obest uel maxime in narrando, non solum ꝙ obscuritatem affert, sed etiam ꝙ eam uirtutem, quæ narrationis est maxima, ut iucũda, et ad persuadendũ accõmodata sit, tollit: uidelicet illa,

Nam is postquam excessit ex ephebis,

quàm longa est narratio? mores adolescẽtis ipsius & seruilis percontatio, mors Chrysidis, uultus & forma, et lamentatio sororis: reliqua peruarie iucundéq; narrantur. quòd si hanc breuitatem quæsisset,

Effertur, imus, ad sepulcrum uenimus;

In ignem posita est, – in his ferè decem uersiculis totum conficere potuisset: quanquam hoc ipsum, Effertur, imus, cõcisum est, ita ut non breuitati seruitum sit, sed magis uenustati. Quòd si nihil fuisset, nisi, In ignẽ posita est, tamen res tota cognosci facile potuisset. Sed & festiuitatem habet narratio distincta personis et interpuncta sermonibus: et est probabilius quod gestum esse dicas, cũ quẽadmodum actũ sit, exponas: et multe apertius ad intelligendum est, si sic constituitur aliquando, ac non ista breuitate percurritur. Apertam enim narrationem tam esse oportet, quàm cætera; sed hoc magis in hoc elaborandum est, quòd & difficilius est, non esse obscurum in re narranda, quàm aut in principio; aut in argumento, aut in purgando, aut perorando; & maiore periculo hæc pars orationis ob-

ſcura eſt quàm cæteræ: uel quia ſi quo alio in loco eſt dictum quid obſcurius, tãtum id perit, quod ita dictũ eſt; narratio obſcura totam obcæcat orationem: uel quòd alia poſſit, ſemel ſi obſcurius dixeris, dicere alio loco planius; narrationis unus eſt in cauſa locus. Erit autem perſpicua narratio, ſi uerbis uſitatis, ſi ordine temporum conſeruato, ſi non interrupte narrabitur. Sed quando utendum ſit, aut non ſit narratione, id eſt conſilij: neque enim, ſi nota res eſt, nec ſi dubium ſit quid geſtum ſit, narrari oportet, nec ſi aduerſarius narrauit, niſi ſi refellemus: ac ſi quando erit narrandum, ne illa, quæ ſuſpicionem & crimen efficient, contráq; nos erunt, acriter perſequamur, &, quidquid poterit, detrahamus: ne illud, quod Craſſus, ſi quando fiat, perfidia non ſtultitia fieri putat, ut cauſæ noceamus, accidat: nam ad ſummam totius cauſæ pertinet, caute an contra demonſtrata res ſit, quòd omnis orationis reliquæ fons eſt narratio. Sequitur ut cauſa ponatur: in quo uidendum eſt, quid in controuerſiam ueniat. Tunc ſuggerenda ſunt firmamenta cauſæ coniuncte & infirmandis contrarijs & tuis confirmãdis. nanque una in cauſis ratio quædam eſt eius orationis, quæ ad probandam argumentationem ualet: ea autem & confirmationem et reprehenſionem quærit: ſed quia neque reprehendi, quæ contra dicuntur, poſſunt, niſi tua confirmes; neque hæc confirmari, niſi illa reprehendas; idcirco hæc & natura, & utilitate, & tractatione coniuncta ſunt. Omnia autem concludenda plerunque rebus augendis, uel inflammando iudice, uel mitigando: omniáq; cum ſuperioribus orationis locis,

tum maxime extremo, ad mentes iudicum quammaxime permouendas, & ad utilitatem nostram uocandas, conferenda sunt. Neque sanè iam causa uidetur esse, *cur secernamus ea præcepta, quæ de suasionibus tradẽda sunt, aut laudationibus: sunt enim pleraque communia, sed tamen suadere aliquid aut dissuadere, grauissimæ mihi uidetur esse personæ.* Nam & *sapientis est, consilium explicare suum de maximis rebus, & honesti, & diserti, ut mente prouidere, auctoritate probare, oratione persuadere possit.* Atque *hæc in senatu minore apparatu agenda sunt.* Sapiens *enim est consilium, multisq́; alijs dicendi relinquendus locus, uitanda etiam ingenij ostentationis suspicio.* Concio *capit omnem uim orationis, & grauitatem uarietatemq́; desiderat.* Ergo *in suadendo nihil est optabilius, quàm dignitas: nam qui utilitatem putat, non quid maxime uelit suasor, sed quid interdum magis sequatur, uidet.* Nemo *est enim, præsertim in clara ciuitate, quin putet expetendam maxime dignitatem: sed uincit utilitas plerunque, cum subest ille timor, ea neglecta, ne dignitatem quidem posse retineri.* Controuersia *autem inter hominũ sententias, aut in illo est, utrum sit utilius: aut etiam cum id conuenit, certatur utrum honestati potius, an utilitati consulendum sit.* Quæ *quia pugnare sæpe inter se uidentur, qui utilitatem defendet, enumerabit commoda pacis, opum, potẽtiæ, pecuniæ, uectigalium, præsidij, militum, utilitates cæterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemq́; incõmoda contrariorum.* Qui *ad dignitatem impellet, maiorum exempla, quæ erunt uel cum periculo gloriosa, colliget,*

posteritatis immortalem memoriam augebit, utilitatẽ ex laude nasci defendet, semperq; eam cum dignitate esse coniunctam. Sed quid fieri possit, aut non possit, quidq; etiam sit necesse aut non sit, in utraque re maxime est quærendum. Inciditur enim omnis iam deliberatio, si intelligitur non posse fieri, aut si necessitas affertur, & qui id docuit non uidentibus alijs, is plurimum uidit. Ad consilium autem de rep. dandum caput est, nosse rempub. ad dicendum uero probabiliter, nosse mores ciuitatis, qui quia crebro mutantur, genus quoque orationis est sæpe mutandum. & quanquam una ferè uis est eloquentiæ, tamen quia summa dignitas est populi, grauissima causa reipub. maximi motus multitudinis, genus quoque dicendi grandius quoddã & illustrius esse adhibendum uidetur, maximaq; pars orationis admouenda est ad animorum motus, nonnũquam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua, aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos: sæpe etiam à temeritate, iracundia, spe, iniuria, inuidia, crudelitate reuocandos. Fit autem, ut quia maxima quasi oratori scena uideatur concio, natura ipsa ad ornatius dicendi genus excitetur. Habet enim multitudo uim quandam talem, ut quemadmodum tibicen sine tibijs canere, sic orator sine multitudine audiente eloquens esse nõ possit. Et cũ sint populares multi uarijq; lapsus, uitanda est acclamatio aduersa populi, quæ aut oratiõis peccato aliquo excitatur, si aspere, si arroganter, si turpiter, si sordide, si quoquo animi uitio dictũ esse aliquid uideatur, aut hominum offensione uel inuidia, quæ aut iusta

est, aut ex criminatione atque fama, aut res si displi- cet, aut si est in aliquo motu suæ cupiditatis, aut me- tus multitudo: hisq; quatuor causis totidem medicinæ opponuntur. Tum obiurgatio, si est auctoritas, tũ ad- monitio quasi lenior obiurgatio, tũ promissio si audie- rint probaturos, tũ deprecatio, quod est infirmũ, sed nõ nunquam utile. Nullo autem loco plus facetiæ pro- sunt, & celeritas, & breue aliquod dictum nec sine di gnitate & cum lepore. Nihil enim tam facile, quàm multitudo à tristitia & sæpe acerbitate, commode ac breuiter, & acute, & hilare dicto deducitur. Exposui ferè, ut potui, uobis, in utroque genere causarum quæ sequi solerem, quæ fugere, quæ spectare, qua o- mnino in causis ratione uersari. Nec illud tertium laudationum genus est difficile: quod ego initio quasi à præceptis nostris secreuerã: sed & quia multa sunt orationum genera, & grauiora, & maioris copiæ, de quibus nemo ferè præciperet, & quòd nos laudatio- nibus non ita multum uti soleremus, totum hunc se- gregabam locum. Ipsi enim Græci legendi. qui magis aut delectationis, aut hominis alicuius ornandi, quàm utilitatis huius forensis causa laudationes scriptitaue- runt: quorum sunt libri, quibus Themistocles, Ari- stides, Agesilaus, Epaminondas, Philippus, Alexan- der, aliíq; laudantur. Nostræ laudationes, quibus in foro utimur, aut testimonij breuitatem habent nu- dam atque inornatam, aut scribuntur ad funebrem concionem, quæ ad orationis laudem minime accom- modata est. Sed tamen, quoniam est utendum aliquan do, nonnunquam etiam scribendum uelut Q. Tube-

roni Africanum auunculum laudanti scripsit C. Læ=lius: uel ut nosmet ipsi ornandi causa Græcorum mo=re, si quos uelimus, laudare possimus: sit à nobis quo=que tractatus hic locus. Perspicuum est igitur alia esse in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, uires, opes, diuitiæ, cæteraq; quæ fortuna det aut ex=trinsecus, aut corpori, non habet in se ueram laudem, quæ deberi uirtuti uni putatur: sed tamen, quod ipsa uir=tus in earum rerum usu ac moderatione maxime cer=nitur, tractanda etiam in laudationibus hæc sunt na=turæ & fortunæ bona, in quibus est summa laus non extulisse se in potestate, non fuisse insolentem in pecu=nia, non se prætulisse alijs propter abundantiam fortu næ, ut opes & copiæ non superbiæ uideantur ac libidi=ni, sed bonitati ac moderationi facultatem & mate=riam dedisse. Virtus autem, quæ est per se ipsa lauda=bilis, & sine qua nihil laudari potest, tamen habet plu res partes, quarũ alia est alia ad laudationem aptior. Sunt enim aliæ uirtutes, quæ uidentur in moribus ho minum, & quadam comitate ac benificentia positæ: aliæ, quæ in ingenij aliqua facultate aut animi magni tudine ac robore. nam clementia, iustitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, iucunda est auditu in laudationibus. omnes enim hæ uirtutes non tam ipsis, qui eas in se habent, quàm generi hominum fructuosæ putantur: sapientia & magnitudo animi, qua omnes res humanæ tenues & pro nihilo putãtur, & in excogitando uis quædam ingenij, & ipsa elo=quentia admirationis habet non minus, iucunditatis minus. ipsos enim magis uidetur, quos laudamus, quã

illos,apud quos laudamus,ornare ac tueri: ſed tamen in laudando iungenda ſunt etiam hæc genera uirtutũ. ferunt enim aures hominum,cum illa,quæ iucunda,et grata,tũ etiam illa,quæ mirabilia ſunt, in uirtute laudari. Et quoniam ſingularum uirtutum ſunt certa quædam officia ac munera,& ſua cuique uirtuti laus propria debetur: erit explicandum in laude iuſtitiæ, quid cum fide,quid cum æquabilitate,quid cum eiuſmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit.itemq; in cæteris res geſtæ ad cuiuſque uirtutis genus & uim et nomen accommodabuntur. gratiſſima autem laus eorum factorum habetur, quæ ſuſcepta uidentur à uiris fortibus ſine emolumento ac præmio:quæ uero etiã cum labore & periculo ipſorum,hæc habent uberrimã copiam ad laudandum, quòd & dici ornatiſſime poſſunt,& audiri facillime. ea enim denique uirtus eſſe uidetur præſtantis uiri,quæ eſt fructuoſa alijs,ipſi autem laborioſa,aut periculoſa,aut certe gratuita. Magna etiam illa laus & admirabilis uideri ſolet, tuliſſe caſus ſapienter aduerſos,non fractum eſſe fortuna, retinuiſſe in rebus aſperis dignitatem.Neque tamen illa non ornant, habiti honores, decreta uirtutis præmia, res geſtæ iudicijs hominum comprobatæ: in quibus etiam felicitatem ipſam deorum immortalium iudicio tribui,laudationis eſt. Sumendæ autem res erunt aut magnitudine præſtabiles,aut nouitate primæ,aut genere ipſo ſingulares: neque enim paruæ,neque uſitatæ, neque uulgares,admiratione aut omnino laude dignæ uideri ſolent. Eſt etiam cum cæteris præſtantibus uiris comparatio in laudatione præclara. De quo genere li-

bitum est mihi paulo plura, quàm ostenderam, dicere, non tam propter usum forensem, qui est à me in omni hoc sermone tractatus, quàm ut hoc uideretis, si laudationes essent in oratoris officio, quod nemo negat, oratori uirtutum omnium cognitionem, sine qua laudatio effici non possit, esse necessariam. Iam uituperandi præcepta contrarijs ex uitijs sumenda esse perspicuum est. simul est illud ante oculos, nec bonum uirum proprie & copiose laudari, sine uirtutum, nec improbum notari ac uituperari, sine uitiorũ cognitione, satis insigniter atque aspere posse. Atque his locis & laudandi & uituperandi sæpe nobis est utendum in omni genere causarum. Habetis de inueniendis rebus disponendisq; quid sentiam: adiungam etiam de memoria, ut labore Crassum leuẽ, neque ei quidquam aliud, de quo disserat, relinquã, nisi ea, quibus hæc exornentur. Perge uero, inquit Crassus: libenter enim te cognitum iam artificem, aliquandoq; euolutum illis integumẽtis dissimulationis tuæ, nudatumq; perspicio: & ꝗ mihi nihil, aut quòd non multum relinquis, percommode facis, estq; mihi gratum. Iam istuc quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua potestate. si enim uere agere uolueris, omnia tibi relinquo: sin dissimulare, tu quemadmodum his satisfacias, uideris. Sed ut ad rem redeam, non sum tanto ego, inquit, ingenio, quanto Themistocles fuit, ut obliuionis artem quàm memoriæ malim: gratiamq; habeo Simonidi illi Chio, quem primum ferunt artem memoriæ protulisse. Dicunt enim, cum cœnaret Cranone in Thessalia Simonides apud Scopam fortunatũ hominem, & nobilem,

ceciniſſetq; id carmen, quod in eum ſcripſiſſet, in quo multa ornandi cauſa poetarũ more in Caſtorem ſcripta & Pollucem fuiſſent, nimis illum ſordide Simonidi dixiſſe, ſe dimidium eius ei, quod pactus eſſet pro illo carmine, daturum: reliquum à ſuis Tyndaridis, quos æque laudaſſet, peteret, ſi ei uideretur. Paulo poſt eſſe ferunt nunciatum Simonidi, ut prodiret, iuuenes ſtare ad ianuam duos quoſdam, qui eũ magnopere euocarent: ſurrexiſſe illum ipſum, prodiſſe, uidiſſe neminem: hoc interim ſpatio conclaue illud, ubi epularetur Scopas, concidiſſe, ea ruina ipſum oppreſſum cum ſuis interiſſe: quos cum humare uellent ſui, neque poſſent obtritos internoſcere ullo modo, Simonides dicitur ex eo, quòd meminiſſet, quo eorum loco quiſq; cubuiſſet, demonſtrator uniuſcuiuſque ſepeliẽdi fuiſſe. Hac tum re admonitus inueniſſe fertur, ordinem eſſe maxime, qui memoriæ lumen afferret: itaque ijs, qui hanc partem ingenij exercerent, locos eſſe capiendos, et ea, quæ memoria tenere uellent, effingenda animo, atque in his locis collocanda: ſic fore, ut ordinem rerum locorum ordo conſeruaret, res autem ipſas rerum effigies notaret, atque, ut locis pro cera, ſimulacris pro literis uteremur. Qui ſit autem oratori memoriæ fructus, quanta utilitas, quanta uis, quid me attinet dicere? tenere, quæ didiceris in accipienda cauſa; quæ ipſe cogitaris; omnes fixas eſſe in animo ſententias, omnem deſcriptum uerborum apparatum; ita audire uel eum unde dicas, uel eum cui reſpondendum ſit, ut illi non infundere in aures tuas orationem, ſed in animo uideantur inſcribere. itaque ſoli qui

memoria uigent, sciunt quid, & quatenus, & quo modo dicturi sint, quid respõderint, quid supersit: iidemq; multa ex aliis causis aliquando à se acta, multa ab aliis audita meminerunt. Quare confiteor equidem huius boni naturam esse principem, sicut earum rerũ, de quibus ante locutus sum, omnium: sed hæc ars tota dicendi, siue artis imago quædam & similitudo est, habet hanc uim, non ut totum aliquid, cuius in ingeniis nostris pars nulla sit, pariat & procreet; uerum ut ea, quæ sunt orta iam in nobis & procreata, educet atque confirmet. Veruntamen neque tam acri memoria ferè quisquam est, ut, non dispositis notatisq; rebus, ordinem uerborum aut sententiarum complectatur: neque uero tam hebeti, ut nihil hac consuetudine et exercitatione adiuuetur. Vidit enim hoc prudenter siue Simonides, siue alius quis inuenit, ea maxime animis effingi nostris, quæ essent à sensu tradita atque impressa: acerrimum autem ex omnibus nostris sensibus esse sensum uidendi: quare facillime animo teneri posse ea, quæ perciperentur auribus aut cogitatione, si etiam oculorum commendatione animis traderẽtur, ut res cæcas & ab aspectus iudicio remotas confirmatio quædã & imago & figura ita notaret, ut ea, quæ cogitando complecti uix possemus, intuendo quasi teneremus. His autem formis atque corporibus, sicut omnibus, quæ sub aspectum ueniunt, sede opus est: etenim corpus intelligi sine loco non poeest. quare, ne in re nota & peruulgata multus & insolens sim, locis est utendum multis, illustribus, explicatis, modicis interuallis, imaginibus autem agentibus, acribus, insignitis,

quæ occurrere celeriterq; percutere animum poſſint. Quam facultatem & exercitatio dabit, ex qua conſuetudo gignitur, ſimilium uerborum conſeruata & immutata caſibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, et unius uerbi imagine totius ſententiæ informatio, pictoris cuiuſdam ſummi ratione & modo, formarum uarietate locos diſtinguentis. Sed uerborum memoria, quæ minus eſt nobis neceſſaria, maiore imaginum uarietate diſtinguitur. Multa enim ſunt uerba, quæ quaſi articuli connectunt membra orationis, quæ formari ſimilitudine nulla poſſunt: eorum fingendæ nobis ſunt imagines, quibus ſemper utamur. Rerum memoria propria eſt oratoris: eam ſingulis perſonis bene poſitis notare poſſumus, ut ſentẽtias imaginibus, ordinem locis comprehendamus. Neque uerũ eſt, quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriam imaginum pondere, & obſcurari etiam id, quod per ſe natura tenere potuiſſet. Vidi enim ego ſummos homines, & diuina prope memoria, Athenis Carneadem, in Aſia, quem uiuere hodie aiunt, Sceptium Metrodorum, quorum uterque, tanquam literis in cera, ſic ſe aiebat imaginibus in ijs locis, quos haberet, quæ meminiſſe uellet, perſcribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoria eſt, ſi eſt ulla naturalis, ſed certe, ſi latet, euocanda eſt. Habetis ſermonem bene longum hominis utinam non impudentis, illud quidem certe non nimis uerecundi: qui quidem cum te Catule, tum etiam L. Craſſo audiente de dicẽdi rõne tam multa dixerim. nam iſtorũ ætas minus me fortaſſe mouere debuit: ſed mihi ignoſcetis profecto, ſi modo, quæ cauſa me ad hãc

insolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis. Nos uero, inquit Catulus, (etenim pro me hoc, & pro meo fratre respõdeo) non modo tibi ignoscimus, sed te diligimus, magnamq; tibi habemus gratiam: & cum humanitatem & facilitatem agnoscimus tuam, tum admiramur istam scientiam & copiam. Equidẽ etiam hoc me assecutum puto, q magno sum leuatus errore, & illa admiratione liberatus, q multis cum alijs semper admirari solebam, unde esset illa tanta tua in causis diuinitas: nec enim te ista attigisse arbitrabar, quæ diligentissime cognosse, & undique collegisse, usuq; doctum partim correxisse uideo, partim comprobasse. Neque eo minus eloquentiam tuam, & multo magis uirtutem & diligentiam admiror, & simul gaudeo iudicium animi mei comprobari, quod semper statui, neminem sapientiæ laudem & eloquẽtiæ sine summo studio & labore & doctrina consequi posse. Sed tamẽ quidnam est id, quod dixisti, fore ut tibi ignosceremus, si cognossemus, quæ te causa in sermonem impulisset? Quæ est enim alia causa, nisi quod nobis, & horum adolescentium studio, qui te attentissime audierunt, morem gerere uoluisti? Tum ille, Adimere, inquit, omnem recusationem Crasso uolui, quẽ ego paulo sciebam uel pudẽtius uel inuitius (nolo enim dicere de tam suaui homine fastidiosius) ad hoc genus sermonis accedere. Quid enim poterit dicere? Consularem se esse hominem & Censorium? eadem nostra causa est. An ætatem afferet? triennio minor est. An se nescire? quæ ego sero, quæ cursim arripui, quæ subsiciuis operis (ut aiunt) iste à puero summo studio,

summis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit: etenim me dicētem qui audierit, nemo unquam tam sui despiciēs fuit, quin speraret aut melius, aut eodem modo se posse dicere: Crasso dicente nemo tam arrogans, qui similiter se unquam dicturum esse confideret. Quamobrem ne frustra hi tales uiri uenerint, te aliquando Crasse audiamus. Tum ille, Vt *ita ista esse cōcedi, inquit, Antoni, quæ sunt lōge secus, quid mihi tu tādem hodie, aut cuiquam homini, quod dici possit, reliquisti?* Dicam *enim uere, amicissimi homines, quod sentio: sæpe ego doctos homines, quid dico sæpe? imo nonnunquam: sæpe enim qui potui, qui puer in forum uenerim, neque inde unquam diutius quàm* Quæstor *abfuerim? sed tamen audiui, ut heri dicebam, &* Athenis *cum essem, doctissimos uiros, & in* Asia *istum ipsum* Sceptium Metrodorum, *cum de his ipsis rebus disputaret: neque uero mihi quisquam copiosius unquam uisus est, neque subtilius in hoc genere dicendi, quàm iste hodie, esse uersatus: quod si esset aliter, & aliquid intelligerem ab Antonio prætermissum, non essem tam inurbanus ac penè inhumanus, ut in eo grauarer, quod uos cupere sentirem.* Tum Sulpitius, *An ergo, inquit, oblitus es* Crasse, Antonium *ita partitum esse tecum, ut ipse instrumentum oratoris exponeret, tibi eius distinctionem atque ornatum relinqueret?* Hic ille, Primum *quis* Antonio *permisit, inquit, ut & partes faceret, & utram uellet prior ipse sumeret? deinde, si ego recte intellexi, cum ualde libenter audirem, mihi coniuncte est uisus de utraque re dicere.* Ille ue-

ro,inquit Cotta,ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem,ex qua eloquentia nomen ipsum inuenit. Verba igitur,inquit Crassus,mihi reliquit Antonius,rem ipse sumpsit. Tum Cæsar,Si,quod diffilius est,id tibi reliquit:est nobis, inquit, causa,cur te audire cupiamus: sin quod facilius,tibi causa non est, cur recuses.Et Catulus,Quid quod dixisti,inquit,Crasse, si hic hodie apud te maneremus, te more nobis esse gesturum , nihil ne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens,Possem tibi,inquit, Crasse cõcedere, sed uide ne quid Catulus attulerit religionis. opus hoc censorium est: id autem cõmittere , uide quàm sit homini turpe censorio. Agite uero, ille inquit,ut uultis: sed nunc quidem,quoniam id temporis est, surgendum censeo,& requiescendum: post meridiem, si ita uobis est commodum, loquemur aliquid: nisi forte in crastinum differre mauultis. Omnes se uel statim,uel,si ipse post meridiem mallet, quamprimum tamen audire uelle dixerunt.

M. TVLLII CICERONIS DE ORATORE LIBER III.

1 INSTITVENTI mihi Quinte frater eum sermonem referre, & mādare huic tertio libro, quem post Antonij disputationē Crassus habuisset, acerba sanè recordatio ueterem animi curam molestiamq; renouauit. nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa uirtus L. Crassi morte extincta subita est, uix diebus decem post eum diem, qui hoc & superiore libro continetur. ut enim Romam rediјt extremo Scenicorum ludorum die, uehementer commotus ea oratione, quæ ferebatur habita esse in concione à Philippo, quem dixisse cōstabat, uidendum sibi aliud esse consilium, illo senatu se remp. gerere non posse: manè Idibus Septembris & ille, & senatus frequens uocatū Drusi in curiā uenit. ibi cum Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad senatum de illo ipso, quòd Consul in eum ordinem tam grauiter in concione esset inuectus. hic, ut sæpe inter homines sapientissimos constare uidi, quanquam hoc Crasso, cum aliquid accuratius dixisset, semper ferè contigisset, ut nunquam dixisse melius putaretur: tamen omnium consensu sic esse tum iudicatum, cæteros à Crasso semper omnes, illo autem die etiam ipsum à sese superatum. deplorauit enim casum atque orbitatem senatus, cuius ordinis à Consule, qui quasi pa-

renis bonus aut tutor fidelis esse deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis: neque uero esse mirandum, si, cum suis consilijs remp. profligasset, consilium senatus à rep. repudiaret. hic cum homini & uehementi, & diserto, & in primis forti ad resistẽdum Philippo quasi quasdam uerborum faces admouisset, non tulit ille, & grauiter exarsit, pignoribusq; ablatis Crassum instituit coercere. quo quidẽ ipso in loco multa à Crasso diuinitus dicta efferebantur, cum sibi illum Cõsulem esse negaret, cui senator ipse non esset. An tu, cum omnem auctoritatem uniuersi ordinis pro pignore putaris, eamq; in conspectu populi R. concideris, me his pignoribus existimas posse terreri? non tibi illa sunt cedenda, si Crassum uis coercere: hæc tibi est excidenda lingua; qua uel euulsa spiritu ipso libidinem tuã libertas mea refutabit. Permulta tum uehemẽtissima contentione animi, ingenij, uirium ab eo dicta esse constabat; sententiamq; eã, quam senatus frequens secutus est ornatissimis & grauissimis uerbis, ut populo R. satisfieret, nunquam senatus neque consilium reip. nec fidem defuisse, ab eo dictam; & eundem, id quod in auctoritatibus perscriptis extat, scribendo affuisse. Illa tanquam cygnea fuit diuini hominis uox & oratio, quam quasi expectantes post eius interitum ueniebamus in curiã, ut uestigium illud ipsum, in quo ille postremũ institisset, contueremur. nanque tum latus ei dicenti condoluisse, sudoremq; multum consecutum esse audiebamus: ex quo cum cohorruisset, cum febri domum redijt, dieq; septimo est lateris dolore consumptus.

O fallacem hominum spem, fragilemq; fortunam, & inanes nostras contentiones, quæ in medio spatio sæpe franguntur & corruunt, & ante in ipso cursu obruuntur, quàm portum conspicere potuerunt. nam quã diu Crassi fuit ambitionis labore uita districta, tã diu priuatis magis officijs & ingenij laude floruit, q̃ fructu amplitudinis aut reip. dignitate. qui autem ei annus primus ab honorũ perfunctione aditũ omnium concessu ad summam auctoritatem dabat, is eius omnem spem, atque omnia uitæ consilia morte peruertit. fuit hoc luctuosum suis, acerbum patriæ, graue bonis omnibus: sed ij tamen remp. casus secuti sunt, ut mihi non erepta L. Crasso à dijs immortalibus uita, sed donata mors esse uideatur. non uidit flagrantem bello Italiam, non ardentem inuidia senatum, non sceleris nefarij principes ciuitatis reos, non luctum filiæ, non exilium generi, non acerbissimam C. Marij fugam, nõ illam post reditum eius cædem omnium crudelissimã, non denique in omni genere deformatam eam ciuitatem, in qua ipse florentissima multum omnibus gloria præstitisset. Sed quoniam attigi cogitatione uim uarietatemq; fortunæ, non uagabitur oratio mea longius, atque eis ipsis definietur uiris, qui hoc sermone, quem referre cœpimus, continetur. quis enim non iure beatam L. Crassi mortem illam, quæ est à multis sæpe defleta, dixerit, cum horum ipsorum sit, qui tum cum illo postremum ferè collocuti sunt, euētum recordatus? tenemus enim memoria, Q. Catulum, uirum omni laude præstantem, cũ sibi non incolumem fortunam, sed exilium & fugam deprecaretur, esse coactũ

ut uita se ipse priuaret. iam M. Antonij in ijs ipsis rostris, in quibus ille remp. constantissime Consul defenderat, quæq; Censor imperatorijs manubijs ornarat, positum caput illud fuit, à quo erant multorum ciuium capita seruata. neque uero longe ab eo C. Iulij caput hospitis Hetrusci scelere proditum cum L. Iulij fratris capite iacuit: ut ille, qui hæc non uidit, & uixisse cum rep. pariter, et cum illa simul extinctus esse uideatur. neque enim propinquum suum maximi animi uirum P. Crassum suapte interfectũ manu, neque collegæ sui Pontificis maximi sanguine simulacrum Vestæ respersum esse uidit: cui, mœrori (qua mẽte ille in patriam fuit) etiã C. Carbonis inimicissimi hominis eodem illo die mors nefaria fuisset. non uidit eorum ipsorum, qui tum adolescentes Crasso se dicarãt, horribiles miserosq; casus. ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per inuidiam Tribunatu, nõ multis ab eo tempore mensibus eiectus est è ciuitate. Sulpitius autem, qui in eadem inuidiæ flamma fuisset, quibuscũ priuatus coniũctissime uixerat, hos in Tribunatu spoliare instituit omni dignitate: cui quidem ad summam gloriam eloquentiæ florescenti, ferro erepta uita est, & pœna temeritati non sine magno reip. malo cõstituta. Ego uero te Crasse, cum uitæ flore, tum mortis opportunitate, diuino cõsilio & ortum, & extinctum esse arbitror. nã tibi aut pro uirtute animi constantiaq; tua ciuilis ferri subeũda fuit crudelitas, aut, si qua te fortuna ab atrocitate mortis uendicasset, eadem esse te funerum patriæ spectatorem coegisset: neque solum tibi improborum do=

minatus, sed etiam propter admixtam ciuium cædem bonorum, uictoria mœrori fuisset. Mihi quidem Quinte frater & eorum casus, de quibus ante dixi, & ea, quæ nosmet ipsi ob amorem in remp. incredibilem & singularem pertulimus, ac sensimus, cogitanti, sententia sæpe tua uera ac sapiens uideri solet, qui propter tot, tátos, tamq; præcipites casus clarissimorũ hominũ, atque optimorum uirorum, me semper ab omni contétione ac dimicatione reuocasti. sed quoniam hæc iam neque in integro nobis esse possunt, & summi labores nostri magna compensati gloria mitigantur: pergamus ad ea solatia, quæ non modo sedatis molestijs iucũda, sed etiam hærentibus salutaria nobis esse possunt; sermonemq; L. Crassi reliquum ac penè postremũ memoriæ prodamus; atque ei, etsi nequaquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio meritam gratiam debitamq; referamus. neque enim quisquam nostrum, cum libros Platonis mirabiliter scriptos legit, in quibus ferè Socrates exprimitur, non, quanquam illa scripta sunt diuinitus, tamẽ maius quiddam de illo, de quo scripta sunt, suspicatur. quod item nos postulamus, nõ à te quidem, qui nobis summa omnia tribuis, sed à cæteris, qui hæc in manus sumẽt, ut maius quiddam de L. Crasso, quàm quãtum à nobis exprimetur, suspicentur. nos enim, qui ipsi sermoni non interfuissemus, & quibus C. Cotta tantummodo locos ac sententias huius disputationis tradidisset, quo in genere orationis utrunque oratorem cognoueramus, id ipsum sumus in eorum sermone adumbrare conati. quòd si quis erit, qui ductus opinione uulgi, aut Antonium ie-

iuniorem, aut Crassum fuisse pleniorem putet, quàm quo modo à nobis uterque inductus est; is erit ex ijs, qui aut illos non audierit, aut iudicare non possit. nã fuit uterque, ut exposui antea, cum studio, atque ingenio, & doctrina præstans omnibus, tum in suo genere perfectus; ut neque in Antonio deesset hic ornatus orationis, neque in Crasso redundaret. Vt igitur ante meridiem discesserunt, paululumq; requierunt, in primis hoc à se Cotta animaduersum esse dicebat, omne illud tempus meridianum Crassum in acerrima atque attentissima cogitatione posuisse, seseq;, qui uultum eius, cum ei dicendum esset, obtutumq; oculorum in cogitando prope nosset, atque in maximis causis sæpe uidisset, cum dedita opera quiescentibus alijs in eam exedram uenisset, in qua Crassus lectulo posito recubuisset, cumq; eum in cogitatione defixum esse sensisset, statim recessisse, atque in eo silentio duas horas ferè esse consumptas: deinde cum omnes inclinato iam in postmeridianum tempus die uenissent ad Crassum, Quid est Crasse, inquit Iulius, imus ne sessum? etsi admonitum uenimus te, non flagitatum. Tum Crassus, An me tam impudentem esse existimatis, ut uobis hoc præsertim munus putem diutius posse debere? Quinam igitur, inquit, ille locus? an in media sylua placet? Est enim is maxime & opacus & frigidus. Sanè, inquit Crassus: etenim est in eo loco sedes huic nostro non inopportuna sermoni. Cum placuisset idem cæteris in syluam uenitur, & ibi magna cum audiendi expectatione considitur. Tum Crassus, Cum auctoritas atque amicitia uestra, tum

Antonij facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea causa libertatem recusandi: quanquam in partienda disputatione nostra, cum sibi de ijs, quæ dici ab oratore oporteret, sumeret, mihi autem relinqueret ut explicarem quemadmodum illa ornari oporteret, ea diuisit, quæ seiuncta esse non possunt. Nam cum omnis ex re atque uerbis constet oratio, neque uerba sedem habere possunt si rem subtraxeris, neque res lumen si uerba semoueris. Ac mihi quidem ueteres illi maius quiddam animos complexi, plus multo etiam ui disse uidentur, quàm quantum nostrorum ingeniorum acies intueri potest: qui omnia hæc, quæ supra & subter, unum esse, & una ui, atque una consensione naturæ constricta esse dixerunt. nullum est enim genus rerum, quod aut auulsum à cæteris per se ipsum constare, aut quo cætera si careant, uim suam atque æternitatem conseruare possint. Sed hæc maior esse ratio uidetur, quàm ut hominum possit sensu aut cogitatione comprehendi. est etiam illa Platonis uera, & tibi Catule certe non inaudita uox, Omnem doctrinam harum ingenuarum & humanarum artium uno quodam societatis uinculo contineri. ubi enim perspecta uis est rationis eius, qua causæ rerum atque exitus cognoscuntur, mirus quidam omnium quasi cōsensus doctrinarum concentusq; reperitur. Sed si hoc quoque uidetur esse altius, quàm ut id nos humi strati suspicere possimus, illud certe tamen, quod amplexi sumus, quod profitemur, quod suscepimus, nosse & tenere debemus. Vna est enim, quod & ego hesterna die dixi, & aliquot locis antemeridiano sermone signifi-

cauit Antonius, eloquentia, quascunque in oras dispu=tationis regionesue delata est. Nam siue de cœli natu=ra loquitur, siue de terræ, siue de diuina ui, siue de hu mana, siue ex inferiore loco, siue ex æquo, siue ex su=periore, siue ut impellat homines, siue ut doceat, siue ut deterreat, siue ut concitet, siue ut reflectat, siue ut incendat, siue ut leniat, siue ad paucos, siue ad mul=tos, siue inter alienos, siue cum suis, siue secum, riuis est deducta oratio, non fontibus: & quocũque ingre=ditur, eodem est instructu ornatuq; comitata. Sed quo niam oppressi iam sumus opinionibus nõ modo uulgi, uerum etiam hominum leuiter eruditorum, qui, quæ cõplecti tota nequeunt, hæc facilius diuulsa & quasi discerpta contrectant; & qui, tanquã ab animo cor=pus, sic à sententijs uerba seiungunt; quorũ sine inte=ritu fieri neutrum potest: non suscipiam oratione mea plus quàm mihi imponitur: tantum significabo breui, neque uerborum ornatum inueniri posse non partitis expressisq; sententijs, neque esse ullam sententiam illu strem sine luce uerborum. Sed prius quàm illa conor attingere, quibus orationem ornari atque illuminari putem, proponam breuiter quid sentiam de uniuerso genere dicẽdi. Natura nulla est (ut mihi uidetur) quæ nõ habeat in suo genere res complures dissimiles inter se, quæ tamen consimili laude dignentur. Nam & au=ribus multa percipimus, quæ etsi nos uocibus delectãt, tamẽ ita sunt uaria sæpe, ut id, quod proximũ audias, iucundissimum esse uideatur: et oculis colligũtur penè innumerabiles uoluptates, quæ nos ita capiunt, ut unũ sensum dissimili genere delectent, & reliquos sen=

sus

ſus uoluptates oblectẽt diſpares, ut ſit difficile iudiciũ excellentis maxime ſuauitatis. At hoc idem, quod eſt in naturis rerum, transferri poteſt etiam ad artes. Vna fingendi eſt ars, in qua præſtantes fuerunt Myro, Polycletus, Lyſippus, qui omnes inter ſe diſſimiles fuerunt, ſed ita tamẽ, ut neminẽ ſui uelis eſſe diſſimilẽ. Vna eſt ars ratioq; picturæ, diſſimillimiq; tamẽ inter ſe Zeuſis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quiſquam eſt, cui quidquam in arte ſua deeſſe uideatur. Et ſi hoc in his quaſi mutis artibus eſt mirandum, & tamen uerum: quanto admirabilius in oratione atque in lingua, quæ cum in iiſdem ſententiis uerbisq; uerſetur, ſummas habet diſſimilitudines, non ſic, ut alij uituperandi ſint, ſed ut ij, quos conſtet eſſe laudandos, in diſpari tamẽ genere laudentur. Atque id primum in poetis cerni licet, quibus eſt proxima cognatio cũ oratoribus, quàm ſint inter ſeſe Ennius, Pacuuius, Acciusq; diſſimiles: quàm apud Græcos Aeſchylus, Sophocles, Euripides, quanquã omnibus par penè laus in diſſimili ſcribẽdi genere tribuatur. Aſpicite nunc eos homines atque intuemini, quorum de facultate quærimus, quid interſit inter oratorum ſtudia atque naturas. ſuauitatem Iſocrates, ſubtilitatem Lyſias, acumẽ Hyperides, ſonitum Aeſchines, uim Demoſthenes habuit: quis eorum non egregius? tamen quis cuiuſquam, niſi ſui ſimilis? Grauitatem Africanus, lenitatem Lælius, aſperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo & canorum. quis horum non princeps temporibus illis fuit? & ſuo tamen quiſque in genere princeps. Sed quid ego uetera conquiram, cum mihi liceat uti præſentibus exẽplis atque

uiuis? Quid iucūdius auribus nostris unquam accidit huius oratione Catuli? quæ est pura sic, ut Latine loqui penè solus uideatur: sic autem grauis, ut in singulari dignitate omnis tamen adsit humanitas ac lepos. Quid multa? istum audiens equidem sic iudicare soleo, quidquid aut addideris, aut mutaueris, aut detraxeris, uitiosius & deterius futurum. Quid noster hic Cæsar? non ne nouam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit propè singulare? Quis unquam res præter hūc tragicas penè comice, tristes remisse, seueras hilare, forenses scenica propè uenustate tractauit, atque ita, ut neque iocus magnitudine rerum excluderetur, nec grauitas facetijs minueretur? Ecce præsentes duo propè æquales Sulpitius & Cotta. quid tam inter se dissimile? quid tam in suo genere præstans? limatus alter & subtilis, rē explicās proprijs aptisq; uerbis, hæret in causa semper: & quid iudici probandum sit, cum acutissime uidit, omissis cæteris argumētis in eo mētem orationemq; defigit. Sulpitius autem fortissimo quodā animi impetu, plenissima & maxima uoce, summa cōtentione corporis, & dignitate motus, uerborum quoque ea grauitate et copia est, ut unus ad dicēdum instructissimus à natura esse uideatur. Ad nosmet ipsos iam reuertor: (quoniā sic fuimus semper comparati, ut hominū sermonibus quasi in aliquod contentionis iudicium uocaremur) quid tam dissimile, quàm ego in dicēdo, & Antonius? cum ille is sit orator, ut nihil eo possit esse præstantius; ego autem, quanquam memet mei pœnitet, cū hoc maxime tamen in comparatione coniūgar. Videtis ne ge-

nus hoc quod sit Antonij? forte, uehemens, cõmotum in agẽdo, præmunitum, et ex omni parte causæ septũ, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re cõmorans, honeste cedens, acriter insequens, terrens, supplicans, summa orationis uarietate, nulla nostrarũ aurium satietate. Nos autem, quicũque in dicendo sumus, (quoniã esse aliquo in numero nobis uidemur) certe tamẽ ab huius multum genere distamus: quod quale sit, non est meum dicere; propterea quòd minime sibi quisque notus est, & difficillime de se quisque sentit: sed tamen dissimilitudo intelligi potest & ex motus mei mediocritate, & ex eo, quòd quibus uestigijs primũ institi, in ijs ferè soleo perorare; & quòd aliquanto me maior in uerbis, & in sententijs eligẽdis, quàm eum labor & cura torquet, uerentem, ne, si paulo obsoletior fuerit oratio, non digna expectatione & silentio fuisse uideatur. Quòd si in nobis, qui adsumus, tantæ dissimilitudines, tam certæ res cuiusque propriæ, & in ea uarietate ferè meliùs à deteriore facultate magis, quàm genere distinguitur, atque omne laudatur, quod in suo genere perfectum est: quid censetis, si omnes, qui ubique sunt aut fuerunt oratores, amplecti uoluerimus, num ne fore, ut quot oratores, totidem penè reperiantur genera dicendi? Ex qua mea disputatione forsitã occurrat illud, si penè innumerabiles sint quasi formæ figuræq; dicendi, specie dispares, genere laudabiles, non posse ea, quæ inter se discrepãt, ijsdem præceptis atque in una institutione formari. Quod non est ita, diligentissimeq; hoc est eis, qui instituũt aliquos atque erudiunt, uidendũ, quò sua quenque natura maxime fer.

re uideatur. Etenim uidemus ex eodẽ quaſi ludo ſummorum in ſuo cuiuſque genere artificum & magiſtrorum exiſſe diſcipulos diſſimiles inter ſe, attamen laudandos, cum ad cuiuſque naturam inſtitutio doctoris accommodaretur. Cuius eſt uel maxime inſigne illud exemplum (ut cæteras artes omittamus) quod dicebat Iſocrates doctor ſingularis, ſe calcaribus in Ephoro, contra autẽ in Theopompo frænis uti ſolere: alterũ enim exultantem uerborum audacia reprimebat, alterũ cunctantem & quaſi uerecundantem incitabat. Neque eos ſimiles effecit inter ſe, ſed tantũ alteri affinxit, de altero limauit, ut id conformaret in utroq;, quod utriuſque natura pateretur. Hæc eo mihi prædicenda fuerunt, ut ſi non omnia, quæ proponerentur à me ad omnium ueſtrum ſtudium, & ad genus id, quod quiſq; ueſtrum in dicendo probaret, adhæreſcerẽt, id à me genus exprimi ſentiretis, quod maxime mihi ipſi probaretur. Ergo hæc & agenda ſunt ab oratore, quæ explicauit Antonius, & dicenda quodam modo. Quinã igitur dicendi eſt modus melior (nam de actione poſt uidero) quàm ut Latine, ut plane, ut ornate, ut ad id, quodcunque agetur, apte, congruenterq; dicamus? Atque eorum quidem, quæ duo prima dixi, rationem nõ arbitror expectari à me puri dilucidiq; ſermonis: neq; enim conamur docere eũ dicere, qui loqui neſciat; nec ſperare, qui Latine non poſſit, hunc ornate eſſe dicturum; neque uero qui nõ dicat quod intelligamus, hũc poſſe, quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, quæ cognitionem habent facilem, uſum neceſſarium: nam alterum traditur literis doctrinaq; puerili: alte=

rum adhibetur ob eam causam, ut intelligatur, quid quisque dicat: quod uidemus ita esse necessarium, ut tamen eo minus nihil esse possit. Sed omnis loquendi elegantia, quanquam expolitur scientia literarum, tamen augetur legendis oratoribus & poetis: sunt enim illi ueteres, qui ornare nondum poterant ea quæ dicebant, omnes propè præclare locuti: quorum sermone assuefacti qui erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui nisi Latine. Neque tamen erit utẽdum uerbis ijs, quibus iam consuetudo nostra non utitur, nisi quandò ornandi causa parce, quod ostendam, sed usitatis ita poterit uti lectissimis, ut utatur is, q in ueteribus erit scriptis studiose & multum uolutatus. Atque ut Latine loquamur, non solum uidendum est, ut & uerba efferamus ea, quæ nemo iure reprehendat: & ea sic & casibus, & temporibus, & genere, & numero conseruemus, ut ne quid perturbatũ ac discrepãs, aut præposterum sit, sed etiam lingua, & spiritus, & uocis sonus est ipse moderãdus. Nolo exprimi literas putidius, nolo obscurari negligentius: nolo uerba exiliter exanimata exire, nolo inflata & quasi anhelata grauius. nam de uoce non ea dico, quæ sunt actionis, sed hoc, quod mihi cum sermone quasi coniunctum uidetur. sunt enim certa uitia, quæ nemo est quin effugere cupiat, mollis uox, ut muliebris, aut quasi extra modum absona atque absurda. est autem uitium quod nõnulli de industria consectantur. Rustica uox & agrestis quosdam delectat, quo magis antiquitatẽ, si ita sonet, eorum sermo retinere uideatur, ut tuus Catule sodalis L. Cotta gaudere mihi uidetur grauitate linguæ. so-

noq; uocis agresti,& illud quod loquitur, priscum uisum iri putat, si plane fuerit rusticanum. Me autem tuus sonus & suauitas ista delectat, omitto uerborũ, quanquam est caput, uerum id affert ratio, docent literæ, cõfirmat consuetudo & legendi & loquendi: sed hanc dico suauitatem, quæ exit ex ore, quæ quidẽ ut apud Græcos Atticorum, sic in Latino sermone huius est urbis maxime propria. Athenis iandiu doctrina ipsorum Atheniensium interijt, domicilium tantum in illa urbe remanet studiorum, quibus uacant ciues, peregrini fruuntur, capti quodam modo nomine urbis & auctoritate: tamen eruditissimos homines Asiaticos quiuis Atheniensis indoctus, non uerbis, sed sono uocis, nec tam bene quàm suauiter loquendo facile superabit. Nostri minus student literis quàm Latini, tamẽ ex istis, quos nostis, urbanis, in quibus minimum est literarum, nemo est quin literatissimum togatorum omniũ Q. Valerium Soranum lenitate uocis atque ipso oris pressu & sono facile uincat. Quare cum sit quædam certa uox Romani generis urbisq; propria, in qua nihil offendi, nihil displicere, nihil animaduerti possit, nihil sonare aut olere peregrinum, hanc sequamur: neque solum rusticam asperitatem, sed etiam peregrinã insolentiam fugere discamus. Equidem cum audio socrum meam Læliam (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conseruant, quòd multorũ sermonis expertes, ea tenent semper quæ prima didicerunt) sed eam sic audio, ut Plautum mihi aut Næuium uidear audire: sono ipso uocis ita recto & simplici est, ut nihil ostentationis aut imitationis afferre uideatur:

ex quo sic locutum esse eius patrem iudico, sic maiores, non aspere, ut ille quem dixi, non uaste, non rustice, non hiulce, sed presse, & æquabiliter, & leniter. Quare Cotta noster, cuius tu illa lata Sulpiti non nunquam imitaris, ut iotam literam tollas, & e plenissimum dicas, non mihi oratores antiquos, sed messores uidetur imitari. Hic cum arrisisset ipse Sulpitius, Sic agam uobiscum, inquit Crassus, ut, quoniam me loqui uoluistis, aliquid de uestris uitijs audiatis. Vtinam quidem, inquit ille: id enim ipsum uolumus, idq; si feceris, multa (ut arbitror) hic hodie uitia ponemus. At enim non sine meo periculo, Crassus inquit, possum Sulpiti te reprehendere, quoniam Antonius mihi te simillimum dixit sibi uideri. Tum ille, Tum cum monuit idem, ut ea, quæ in quoque maxima essent, imitaremur. ex quo uereor, ne nihil sim tui nisi supplosionem pedis imitatus, & pauca quædam uerba, & aliquem si forte motum. Ergo ista, inquit Crassus, quæ habes à me, non reprehendo, ne me ipsum irrideam: sunt autem mea multo & plura & maiora quàm dicis: quæ autem sunt aut tua planè, aut imitatione ex aliquo expressa, de ijs te, si qui me forte locus admonuerit, commonebo. Prætereamus igitur præcepta Latine loquendi, quæ puerilis doctrina tradit, & subtilior cognitio ac ratio literarum alit, aut consuetudo sermonis quotidiani ac domestici, libri confirmant, & lectio ueterum oratorum & poetarum. Neque uero in illo altero diutius cõmoremur, ut disputemus qbus rebus assequi possimus, ut ea, quæ dicamus, intelligantur, Latine scilicet dicen=

do uerbis usitatis ac proprie demonstrātibus eā quæ si gnificari ac declarari uolemus, sine ambiguo uerbo aut sermone, non nimis longa continuatione uerborū, non ualde productis ijs, quæ similitudinis causa ex alijs rebus transferuntur, non discerptis sententijs, non præpo steris temporibus, non confusis personis, nō perturbato ordine. quid multa? tam facilis est tota res, ut mihi permirum sæpe uideatur, cum difficilius intelligatur quid patronus uelit dicere, quàm si ipse ille, qui patronum adhibet, de re sua diceret. Isti enim, qui ad nos causas deferunt, ita nos plerunque ipsi docent, ut non desideres planius dici. Easdem res autem simulac Fusius, aut uester æqualis Pomponius agere cœpit, non æque, quid dicant, nisi admodum attendi, intelligo: ita cōfusa est, oratio, ita perturbata, nihil ut sit primū, nihil ut secundum: tantaq; insolentia ac turba uerborum, ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem & tenebras afferat, atque ut quodam modo ipsi sibi in dicendo obstrepere uideantur. Verum si placet, quoniam hæc satis spero, uobis quidem certe maioribus natu, molesta & putida uideri, ad reliqua aliquanto odiosiora pergamus. Atqui uides, inquit Antonius, quàm alias res agamus, quàm te inuiti audiamus, qui adduci possumus, de me enim conijcio, relictis ut rebus omnibus te sectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de ieiunis plena, de peruulgatis noua quædam est oratio tua. Faciles enim, inquit, Antoni partes eæ fuerūt duæ, quas modo pcucurri, uel potius penè præterij, Latine loquendi, planeq; dicendi: reliquæ sunt magnæ, implicatæ, uariæ, gra=

ues, quibus omnis admiratio ingenij, omnis laus eloquẽtiæ continetur. Nemo enim unquam est oratorem, quòd Latine loqueretur, admiratus: si est aliter, irrident: neque eum oratorem tantũmodo, sed hominem non putant. nemo extulit eum uerbis, qui ita dixisset, ut, qui adessent, intelligerent quid diceret, sed contempsit eum qui minus id facere potuisset. In quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem deum, ut ita dicam, inter homines putant? qui distincte, qui explicate, qui abundanter, qui illuminate & rebus & uerbis dicunt, & in ipsa oratione quasi quendam numerum uersumq; cõficiunt, id est quod dico ornate. Qui idem ita moderantur, ut rerum, ut personarum dignitates ferũt, ij sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum & congruens nominem: qui ita dicerent, eos negauit adhuc se uidisse Antonius, & ijs hoc nomen dixit eloquentiæ solis esse tribuẽdum. Quare omnes istos me auctore deridete, atque contemnite, qui se horum, qui nunc ita appellantur, rhetorum præceptis omnem oratorũ uim complexos esse arbitrãtur, neque adhuc, quam personam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. Verum enim oratori, quæ sunt in hominum uita, quandoquidem in ea uersatur orator, atque ea est ei subiecta materies, omnia quæsita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. Est enim eloquentia una quædam de summis uirtutibus, quanquam sunt omnes uirtutes æquales & pares, sed tamen est species alia magis alia formosa & illustris, sicut hæc uis, quæ scientiam complexa rerum, sensa

mentis et consilia sic uerbis explicat, ut eos, qui audiūt, quocunque incubuerit, possit impellere: quæ quo maior est uis, hoc est magis probitate iungenda summaq́; prudentia: quarum uirtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed furentibus quædam arma dederimus. Hanc inquam cogitandi pronunciandiq́; rationem, uimq́; dicendi ueteres Græci sapientiam nominabant: hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones, atque ab hac similitudine Coruncanij nostri, Fabricij, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortasse docti, sed impetu mentis simili & uoluntate. Eadem autem alij prudentia, sed consilio ad uitæ studia dispari, quietem atque otium secuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, à regendis ciuitatibus totos se ad cognitionem rerum trāstulerunt, quæ uita propter tranquillitatem, & propter ipsius scientiæ suauitatem, qua nihil est hominibus iucundius, plures, quàm utile fuit rebus publicis, delectauit. Itaque ut ei studio se excellentissimis ingenijs homines dediderunt, ex ea summa facultate uacui ac liberi temporis, multo plura, quàm erat necesse, doctissimi homines, otio nimio, & ingenijs uberrimis affluentes, curanda sibi esse ac quærenda & inuestiganda duxerunt. Nam uetus quidem illa doctrina eadem uidetur & recte faciendi & bene dicendi magistra: neque deiiuncti doctores, sed ijdem erant uiuendi præceptores atque dicendi: ut ille apud Homerum Phœnix, qui se à Peleo patre Achilli iuueni comitem esse datum dicit ad bellum, ut illum efficeret oratorem uerborum actoremq́; rerum. Sed ut homines la=

bore assiduo & quotidiano assueti, cum tempestatis causa opere prohibentur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras conferunt, aut etiam nouum sibi ipsi aliquem excogitant in otio ludum: sic illi à negotiis publicis, tanquam ab opere, aut temporibus exclusi, aut uoluntate sua feriati, totos se alij ad poetas, alij ad geometras, alij ad musicos contulerunt, alij etiam, ut dialectici, nouum sibi ipsi studium ludumq; pepererunt, atque in iis artibus, quæ repertæ sunt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur atque uirtutem, omne tempus atque ætates suas consumpserũt. Sed quòd erant quidam, iiq; multi, qui aut in republica propter ancipitem, quæ non potest esse seiuncta, faciendi dicendiq; sapientiam florerent, ut Themistocles, ut Pericles, ut Theramenes, aut qui minus ipsi in rep. uersarentur, sed ut huius tamen eiusdem sapientiæ doctores essent, ut Gorgias, Thrasymachus, Isocrates: inuenti sunt, qui cum ipsi doctrina & ingeniis abundarent, à re autem ciuili, & à negotiis animi quodam iudicio abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent atque contemnerent: quorũ princeps Socrates, is, qui omnium eruditorum testimonio, totiusq; iudicio Græciæ cum prudentia, & acumine, & uenustate, & subtilitate, tum uero eloquentia, uarietate, copia, quam se cunque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps, iis, qui hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentnr uno, quòd omnis rerum optimarum cognitio, atque in iis exercitatio philosophia nominaretur, hoc commune nomen eripuit,

sapienterq; sentiendi et ornate dicendi scientiam re cohærentes, disputationibus suis separauit: cuius ingeniũ uariosq; sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, cum ipse literam Socrates nullam reliquisset. Hinc dissidium illud extitit quasi linguæ atque cordis, absurdum sanè et inutile & reprehendendum, ut alij nos sapere, alij dicere docerent. Nam cum essent plures orti ferè à Socrate, quòd ex illius uarijs & diuersis, & in omnem partem diffusis disputationibus alius aliud apprehenderat, proseminatæ sunt quasi familiæ dissentientes inter se, & multum disiunctæ, & dispares, cum tamen omnes se philosophi Socraticos et dici uellent, & esse arbitrarentur. Ac primo ab ipso Platone Aristoteles & Xenocrates, quorum alter Peripateticorum, alter Academiæ nomen obtinuit: deinde ab Antisthene, qui patientiam & duritiam in Socratico sermone maxime adamarat, Cynici primum, dein de Stoici: tum ab Aristippo, quem illæ magis uoluptariæ disputationes delectarant, Cyrenaica philosophia manauit: quam ille & eius posteri simpliciter defenderant, ij, qui nunc uoluptate omnia metiuntur, dum uerecundius id agunt, nec dignitati satisfaciunt, quam non aspernantur, nec uoluptatem tuentur, quam amplexari uolunt. Fuerunt etiam alia genera philosophorum, qui se omnes ferè Socraticos esse dicebant, Eretricorum, Herilliorũ, Megaricorũ, Pyrrhoneorum: sed ea horum ui et disputationibus sunt iandiu fracta & extincta. Ex illis autem, quæ remanent, ea philosophia, quæ suscepit patrocinium uoluptatis, etsi cui uera uideatur, procul abest tamen ab eo uiro, quem quæ=

rimus, & quem auctorem publici consilij, & regendæ ciuitatis ducem, & sententiæ atque eloquentiæ principem in senatu, in populo, in causis publicis esse uolumus: nec ulla tamen ei philosophiæ fiet iniuria à nobis: non enim repelletur inde, quò aggredi cupiet, sed in hortulis quiescet suis, ubi uult, ubi etiã recubãs molliter et delicate, nos auocat à rostris, à iudicijs, à curia, fortasse sapienter, ac præsertim à rep. Verum ego non quæro nũc, quæ sit philosophia uerissima, sed quæ oratori coniuncta maxime. Quare istos sine ulla contumelia dimittamus, sunt enim & boni uiri, &, quoniã sibi ita uidentur, beati: tantumq; eos admoneamus, ut illud, etiam si est uerissimum, tacitum tamen tãquam mysterium teneant, quòd negant uersari in rep. esse sapientis. Nam si hoc nobis atque optimo cuique persuaserint, non poterunt ipsi esse, id quod maxime cupiũt, otiosi. Stoicos autem, quos minime improbo, dimitto tamen, nec eos iratos uereor, quoniam omnino irasci nesciunt: atque hanc ijs habeo gratiam, quòd soli ex omnibus eloquentiam uirtutem ac sapientiam esse dixerunt: sed utrunque est in his, quod ab hoc, quem instruimus, oratorem ualde abhorreat: uel quòd omnes, qui sapientes non sint, seruos, latrones, hostes, insanos esse dicunt, neque tamen quenquam esse sapientem. ualde autem est absurdum, ei cõcionem, aut senatum, aut ullum cœtum hominum committere, cui nemo illorum, qui adsint, sanus, nemo ciuis, nemo liber esse uideatur. Accedit quòd orationis etiam genus habent fortasse subtile, & certe acutum, sed, ut in oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab auribus uulgi, obscurum,

inane, ieiunium, attamen eiuſmodi, quo uti ad uulgus nullo modo poſſis. alia enim & bona & mala uidentur Stoicis, *& cæteris ciuibus, uel potius gentibus: alia uis honoris, ignominiæ, præmij, ſupplicij: uere an ſecus, nihil ad hoc tempus: ſed ea ſi ſequamur, nullã unquã rem dicendo expedire poſſimus.* Reliqui *ſunt* Peripatetici *&* Academici, *quanquam* Academicorum *nomen eſt unum, ſententiæ duæ. nam* Speuſippus Platonis *ſororis filius, &* Xenocrates, *qui* Platonem *audierat, & qui* Xenocratem Polemo, *&* Crantor, *nihil ab* Ariſtotele, *qui unà audierat* Platonem, *magnopere diſſenſit, copia fortaſſe & uarietate dicendi pares nõ fuerunt.* Arceſilas *primũ, qui* Polemonẽ *audierat, ex uarijs* Platonis *libris, ſermonibusq;* Socraticis *hoc maxime arripuit, nihil eſſe certi, quod aut ſenſibus, aut animo percipi poſſit: quem ferunt eximio quodam uſum lepore dicendi, aſpernatum eſſe omne animi ſenſusq; iudiciũ, primumq; inſtituiſſe (quanquam id fuit* Socraticũ *maxime) non quid ipſe ſentiret oſtendere, ſed contra id, quod quiſque ſe ſentire dixiſſet, diſputare.* Hinc *hæc recentior* Academia *emanauit, in qua extitit diuina quadam celeritate ingenij dicẽdiq; copia* Carneades: *cuius ego etſi multos auditores cognoui* Athenis, *tamen auctores certiſſimos laudare poſſum, & ſocerum meum* Scæuolam, *qui eum* Romæ *audiuit adoleſcens, &* Q. Metellum L.F. *familiarem meũ, clariſſimum uirum, qui illum à ſe adoleſcente* Athenis, *iam affectum ſenectute, multos dies auditum eſſe dicebat.* Hæc *autem, ut ex* Apennino *fluminum, ſic ex communi ſapientium iugo ſunt doctrinarum facta diuortia, ut philo*

sophi tanquam in superum mare Ionium defluerent, Græcum quiddam, & portuosum; oratores autem in inferum hoc Thuscum, & Barbarum, scopulosum, atque infestum laberentur, in quo etiam ipse Vlysses errasset. Quare si hac eloquentia, atque hoc oratore contenti sumus, qui sciat aut negare oportere quod arguare, aut, si id non possis, tum ostendere quod is fecerit, qui insimuletur, aut recte factum, aut alterius culpa, aut iniuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, aut necessario, aut non eo nomine usurpandum quo arguatur, aut nó ita agi, ut debuerit ac licuerit; & si satis esse putatis, ea, quæ isti scriptores artis docent, discere; quæ multo tamen ornatius, quàm ab illis dicuntur, & uberius explicauit Antonius: sed si his contenti estis, atque ijs etiam, quæ dici uoluistis à me, ex ingenti quodam oratoré, immensóq; campo in exiguum sanè gyrum compellitis. Sin ueterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter scriptorum multitudiné est, Demosthenem sequi uultis, & si illam præclaram, & eximiam speciem oratoris perfecti, & pulchritudinem adamastis: aut uobis hæc Carneadia, aut illa Aristotelia uis comprehendenda est. Nanque (ut ante dixi) ueteres illi usque ad Socratem omne omnium rerum, quæ ad mores hominum, quæ ad uitam, quæ ad uirtuté, quæ ad remp. pertinebant, cognitionem & scientiam cum dicendi ratione iungebant: postea dissociati (ut exposui) à Socrate, diserti à doctis, & deinceps à Socraticis item omnibus, philosophi eloquentiá despexerunt, oratores sapientiam: neque quidquam

ex alterius parte tetigerũt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur, ex quo promiscue haurirent, si manere in pristina communione uoluissent. Sed ut Pontifices ueteres propter sacrificiorum multitudinem tres uiros epulones esse uoluerũt, cum essent ipsi à Numa, ut etiam illud ludorum epulare sacrificium facerent, instituti: sic Socratici à se causarum actores à cõmuni philosophiæ nomine separauerunt, cũ ueteres dicendi & intelligendi mirificam societatem esse uoluissent. Quæ cum ita sint, paululum equidem de me deprecabor, & petam à uobis, ut ea, quæ dicam, non de memet ipso, sed de oratore dicere putetis. Egò enim sum is qui cum summo studio patris in pueritia doctus essem, & in forum ingenij tantum quantum ipse sentio, non tantum quantum ipse forsitã uobis uidear, detulissem, non possũm dicere me hæc, quæ nunc complector, perinde, ut dicam discenda esse, didicisse; quippe qui omniũ maturrime ad publicas causas accesserim, annosq; natus unum & uiginti nobilissimũ hominem & eloquentissimum in iudicium uocarim, cui disciplina fuerit forum, magister usus, & leges, & instituta populi R. mosq; maiorum. Paulum, sitiens istarum artium, de quibus loquor, gustaui Quæstor in Asia, cum essem æqualem ferè meũ ex Academia rhetorem nactus Metrodorum illum, de cuius memoria cõmemorauit Antonius: & inde decedens, Athenis: ubi ego diutius essem moratus, nisi Atheniensibus, quòd mysteria non referrent, ad quæ biduo serius ueneram, succensuissem. Quare hoc, quòd complector tantam scientiã uimq; doctrinæ, non modo non pro me, sed contra me

est

est potius: non enim, quid ego, sed quid orator possit, disputo, atque hos omnes, qui artes rhetoricas exponũt, perridiculos. Scribunt enim *de litium genere, & de principijs, & de narrationibus: illa uis autem eloquẽtiæ tãta est, ut omnium rerum, uirtutum, officiorum, omnisq; naturæ, quæ mores hominũ, quæ animos, quæ uitam continet, originẽ, uim, mutationesq; teneat; eadẽ mores, leges, iura describat, remp. regat, omnia, quæ ad quancũque rem pertineant, ornate copioseq; dicat.* In *quo genere nos quidem uersamur tantũ, quantum possumus, quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum usu ualemus: neque tamen istis, qui in una philosophia quasi tabernaculum uitæ suæ collocarũt, multum sanè in disputatione cõcedimus.* Quid *enim meus familiaris* C. Velleius *afferre potest, quãobrem uoluptas sit summum bonum, quod ego nõ copiosius possim uel tutari, si uelim, uel refellere ex illis locis, quos exposuit* Antonius, *hac dicẽdi exercitatione, in qua* Velleius *est rudis, unusquisque nostrum uersatus?* Quid *est, quod aut* Sex. Pompeius, *aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum* Panætio *uixit,* M. Visellius, *de uirtute homines* Stoici *possint dicere, qua in disputatione ego his debeam, aut uestrum quisquam concedere? non est philosophia similis artium reliquarum. nam quid faciet in geometria, qui non didicerit? quin in musicis? aut taceat oportebit, aut ne sanus quidem iudicetur.* Hæc *uero, quæ sunt in philosophia, ingenijs eruuntur ad id, quod in quoque uerisimile est, eliciendum acutis atque acribus, eaq; exercitata oratione poliuntur.* Hic *hic noster uulgaris ora-*

tor, si minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipsa exercitatione communi, istos quidem nostros uerberabit, neque se ab ijs contemni ac despici sinet. Sin aliquis extiterit aliquãdo, qui Aristotelis more de omnibus rebus in utranque sententiam possit dicere, & in omni causa duas contrarias orationes praeceptis illius cognitis explicare, aut hoc Arcesilae modo et Carneadis cõtra omne, quod propositum sit, disserat, quiq; ad eam rationem adiungat hunc rhetoricum usum, moremq;, exercitationemq; dicendi: is sit uerus, is perfectus, is solus orator. Nam neque sine forensibus neruis satis uehemẽs & grauis, nec sine uarietate doctrinae satis politus, & sapiens esse orator potest. Quare Coracem istum uestrum patiamur nos quidem pullos suos excludere in nido, qui euolent clamatores odiosi ac molesti, Pamphilumq; nescio quem sinamus in insulis tantam rem tanquam pueriles delicias aliquas depingere: nosq; ipsi hac tam exigua disputatione hesterni & hodierni diei totum oratoris munus explicemus, dummodo illa res tanta sit, ut omnibus philosophorum libris, quos nemo oratorum istorum unquam attigit, comprehensa esse uideatur. Tum Catulus, Haudquaquam hercle, inquit, Crasse mirandum est, esse in te tantam dicendi uel uim, uel suauitatem, uel copiam: quem quidem antea natura rebar ita dicere, ut mihi non solum orator summus, sed etiam sapientissimus homo uiderere: nunc intelligo illa te semper etiam potiora duxisse, quae ad sapientiam spectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxisse: sed tamen cum omneis gradus aetatis

recordor tuæ, cumq; uitam tuam ac ſtadia conſidero; neque, quo tempore iſta didiceris, uideo, nec magnopere te iſtis ſtudijs, hominibus, libris intelligo deditū: neq; tamē poſſum ſtatuere, utrum magis mirer, te illa, quæ mihi perſuades maxima eſſe adiumēta, potuiſſe in tuis tantis occupationibus perdiſcere, an, ſi non potueris, poſſe iſto modo dicere. Hic Craſſus, Hoc tibi, inquit, Catule primum perſuadeas uelim, me non multo ſecus facere, cum de oratore diſputem, ac facerem, ſi eſſet mihi de hiſtrione dicēdum: negarem enim poſſe eum ſatisfacere in geſtu, niſi palæſtram, niſi ſaltare didiciſſet: neque, ea cum dicerem, me eſſe hiſtrionem neceſſe eſſet, ſed fortaſſe non ſtultum alieni artificij exiſtimatorem. Similiter nunc de oratore, ueſtro impulſu loquor, ſummo ſcilicet. Semper enim, quacunque de arte, aut facultate quæritur, de abſoluta & perfecta quæri ſolet. Quare ſi iam me uultis eſſe oratorem, ſi etiam ſat bonum, ſi bonum denique, non repugnabo: (quid enim nunc ſim ineptus? ita me exiſtimari ſcio) quod ſi ita eſt, ſummus tamen certe non ſum. neque enim apud homines res eſt ulla difficilior, neque maior, neque quæ plura adiumenta doctrinæ deſideret. Attamen, quoniam de oratore nobis diſputandum eſt, de ſummo oratore dicam neceſſe eſt. Vis enim & natura rei, niſi perfecta ante oculos ponitur, qualis & quanta ſit, intelligi non poteſt. Me autem Catule fateor neque hodie in iſtis libris, & cum iſtis hominibus uiuere: nec uero, id quod tu recte commeminiſti, ullū unquam habuiſſe ſepoſitū tempus ad diſcendum, ac tantum tribuiſſe doctrinæ tēpo-

*

ris, quantum mihi puerilis ætas, forenses feriæ concesserint. At si quæris Catule, de doctrina ista quid ego sentiam: non tantum ingenioso homini, & ei, qui forum, qui curiam, qui causas, qui remp. spectet, opus esse arbitror temporis, quantum sibi ij sumpserunt, quos discentes uita defecit. omnes enim artes aliter ab ijs tractantur, qui eas ad usum transferunt; aliter ab ijs, qui ipsarum artium tractatu delectati, nihil in uita sunt aliud acturi. Magister hic Samnitium summa iam senectute est, & quotidie commentatur: nihil

* enim curat aliud, atque uelocius puer addidicerat. sed quòd erat aptus ad illud, totumq; cognorat, fuit, ut est apud Lucilium,

Quamuis bonus ipse
Samnis, in ludo ac rudibus cuiuis satis asper.

sed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cantabat: erat enim scenicus. quid faceret aliud? At Numerius Furius noster familiaris, cum est cõmodum, cantat: est enim paterfamilias, est Eques Romanus, puer didicit, quod discendum. Eadem ratio est harum artium maximarum: dies & noctes uirum summa uirtute & prudentia uidebamus philosopho cum operam daret Q. Tuberonem: at eius auunculum uix intelligeres id agere, cum ageret tamẽ, Africanum. Ista dicuntur facile, si & tantum sumas, quantum opus sit, & habeas qui docere fideliter possit, & scias etiam ipse discere. Sed si tota uita nihil uelis aliud agere, ipsa tractatio & quæstio quotidie ex se gignit aliquid, quod cum desidiosa delectatione uestiges: ita fit, ut agitatione rerum sit infinita cognitio,

facilis usus doctrinam confirmet, mediocris opera tribuatur, memoria studiumq; permaneat. libet autem semper discere, ut si uelim ego talis optime ludere, aut pilæ studio tenear, etiam fortasse si assequi nō possim: at alij quia præclare faciunt, uehementius, quàm causa postulat, delectantur, ut Titius pila, Brulla talis. Quare nihil est, quòd quisquam magnitudinem artiū ex eo, quòd senes discunt, pertimescat: nanque aut senes ad eas accesserunt, aut usque ad senectutem in studijs detinentur, aut sunt tardissimi. Res quidem se mea sentētia sic habet, ut nisi quod quisque cito potuerit, nunquam omninò possit perdiscere. Iam iam, inquit Catulus, intelligo Crasse quid dicas, & hercule assentior: satis uideo tibi, homini ad perdiscēdum acerrimo, ad ea cognoscenda, quæ dicis, fuisse temporis. Pergis ne, inquit Crassus, me, quæ dicam, de me non de re putare dicere? Sed iam si placet ad instituta redeamus. Mihi uero, Catulus inquit, placet. Tum Crassus, Quorsum igitur hæc spectat, inquit, tam longe, & tam alte repetita oratio? hæ duæ partes, quæ mihi supersunt, illustrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ, quarum altera dici postulat ornate, altera apte, hanc habent uim, ut sit quammaxime iucunda, quammaxime in sensus eorum, qui audiunt, influat, & quamplurimis sit rebus instructa. Instrumentum autem hoc forense, litigiosum, acre, tractum ex uulgi opinionibus, exiguum sanè atque mendicum est: illud rursus ipsum, quod tradunt isti, qui profitentur se dicēdi magistros, non multo est maius, quàm illud uulgare ac forense. Apparatu nobis opus est, & rebus exqui-

ſitis undique, & collectis, arceſſitis, comportatis, ut tibi Cæſar faciendũ eſt ad annum, ut ego in Aedilitate laboraui, quòd quotidianis & uernaculis rebus ſatisfacere me poſſe huic populo non putabam. Verborũ eligendorum, & collocandorum, & concludendorum facilis eſt uel ratio, uel ſine ratione ipſa exercitatio. Rerũ eſt ſylua magna, quam cum Græci iam non tenerent, ob eamq; cauſam iuuentus noſtra dediſceret penè diſcẽdo, etiam Latini, ſi dijs placet, hoc biennio magiſtri dicendi extiterunt, quos ego Cenſor edicto meo ſuſtuleram, non quo (ut neſcio quos dicere aiebant) acui ingenia adoleſcentium nollem, ſed contra ingenia obtũdi nolui; corroborari impudentiam: nam apud Græcos, cuicuimodi eſſent, uidebam tamen eſſe, præter hãc exercitationem linguæ, doctrinam aliquam, & humanitatem dignam ſcientia: hos uero nouos magiſtros nihil intelligebam poſſe docere, niſi ut auderent: quod etiam cum bonis rebus coniunctum, per ſe ipſum eſt magnopere fugiendum. hoc cum unum traderetur, & cum impudentiæ ludus eſſet, putaui eſſe Cenſoris, ne longius id ſerperet, prouidere. quanquam nõ hæc ita ſtatuo atque decerno, ut deſperem Latine ea, de quibus diſputauimus, tradi ac perpoliri: patitur enim & lingua noſtra, & natura rerum, ueterem illam, excellentemq; prudẽtiam Græcorũ ad noſtrum uſum, moremq; transferri: ſed hominibus opus eſt eruditis, qui adhuc in hoc quidẽ genere noſtri nulli fuerũt: ſin quando extiterint, etiam Græcis erunt anteponendi. Ornatur igitur oratio genere primum, & quaſi colore quodam, & ſucco ſuo: nam ut grauis, ut ſua-

uis, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut sensus, ut dolores habeat, quantum opus sit, non est singulorum articulorum, in toto spectantur hæc corpore. Vt porrò conspersa sit quasi uerborum sententiarumq; floribus, id non debet esse fusum æquabiliter per omnem orationem, sed ita distinctum, ut sint quasi in ornatu disposita quædam insignia & lumina. Genus igitur dicendi est eligendum, quod maxime teneat eos, qui audiant, & quod non solum delectet, sed etiam sine satietate delectet. (non enim à me iam expectari puto, ut moneam, ut caueatis, ne exilis, ne inculta sit uestra oratio, ne uulgaris, ne obsoleta: aliud quiddam maius & ingenia me hortantur uestra, & ætates) difficile enim dictu est, quænam causa sit, cur ea, quæ maxime sensus nostros impellunt, uoluptate, & specie prima acerrime commouent, ab ijs celerrime fastidio quodam & satietate abalienemur. Quanto colorum pulchritudine, et uarietate floridiora sunt in picturis nouis pleraque, quàm in ueteribus? quæ tamen etiam si primo aspectu nos ceperunt, diutius non delectant, cum ijdem nos in antiquis tabulis illo ipso horrido obsoletoq; teneamur. Quanto molliores sunt, & delicatiores in cantu flexiones, & falsæ uoculæ, quàm certæ & seueræ? quibus tamen non modo austeri, sed, si sæpius fiunt, multitudo ipsa reclamat. Licet hoc uidere in reliquis sensibus, unguentis minus diu nos delectari summa & acerrima suauitate cōditis, quàm his moderatis; & magis laudari quod terram, quàm quod crocum olere uideatur: in ipso tactu esse modū et mol-

litudinis & leuitatis. Quin etiam gustatus, qui est sensus ex omnibus maxime uoluptarius, quiq; dulcitudine præter cæteros sensus cõmouetur, quàm cito id, quod ualde dulce est, aspernatur ac respuit? quis potione
* uti, aut cibo dulci dutius potest? Quàm utroque in genere ea, quæ leuiter sensum uoluptate moueant, facillime fugiant satietatem: sic omnibus in rebus uoluptatibus maximis fastidium finitimum est. Quo hoc minus in oratione miremur, in qua uel ex poetis, uel ex oratoribus possumus iudicare, concinnam, distinctam, ornatam, festiuam, sine intermissione, sine reprehensione, sine uarietate, quãuis claris sit coloribus picta uel poesis, uel oratio, non posse in delectatione esse diuturna. atque eo citius in oratoris, aut in poetæ cincinnis ac fuco offenditur, quòd sensus in nimia uoluptate natura, non mente satiantur: in scriptis & in dictis, non aurium solum, sed animi iudicio etiam magis, infucata uitia noscuntur. Quare, bene & præclare, quamuis nobis sæpe dicatur: belle & festiue, nimium sæpe uolo. quanquam illa ipsa exclamatio, Non potest melius, sit uelim crebra, sed habeat tamen illa in dicendo admiratio ac summa laus umbram aliquam & recessum, quo magis id, quod erit illuminatũ, extare atque eminere uideatur. Nunquam agit hunc uersum Roscius eo gestu, quo potest,

Nã sapiẽs uirtuti honorẽ præmiũ, haud prædam petit:

sed abijcit prorsus, ut in proximo,

Sed quid uideo? ferro septus possidet sedes sacras,

Incidat, aspiciat, admiretur, stupescat. Quid ille alter? Quid petam præsidij? Quàm leniter, quàm remisse,

quàm non actuose? instat enim,
O pater, ò patria, ò Priami domus.
In quo tanta commoueri actio non posset, si esset consumpta superiore motu & exhausta. Neque id actores prius uiderunt, quàm ipsi poetæ, quàm denique illi etiam, qui fecerunt modos, à quibus utrisque summittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, uariatur, distinguitur. Ita sit nobis igitur ornatus & suauis orator, nec tamen potest aliter esse, ut suauitatem habeat austeram & solidam, non dulcem atque decoctam. nam ipsa ad ornandum præcepta, quæ dãtur, eiusmodi sunt, ut ea quamuis uitiosissimus orator explicare possit. Quare, ut ante dixi, primum sylua rerum ac sententiarum comparanda est, qua de parte dixit Antonius: hæc formanda filo ipso & genere orationis, illuminanda uerbis, narianda sententijs. Summa autem laus eloquentiæ est, amplificare rem ornando: quod ualet non solũ ad augendum aliquid & tollendum altius dicendo, sed etiam ad extenuandũ atque abijciendum. Id desideratur omnibus ijs in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, uel cum explanamus aliquid, uel cum conciliamus animos, uel cum concitamus. Sed in hoc, quod postremum dixi, amplificatio potest plurimum, eaq; una laus oratoris est, & propria maxime. Etiam maior est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius, (primo reijciebat) laudandi & uituperandi. Nihil est enim ad exaggerandam & amplificandam orationem accommodatius, quàm utrunque horũ cumulatissime facere posse. Consequentur etiam illi loci,

qui quanquam proprij causarum, & inhærentes in eorum neruis esse debent, tamen quia de uniuersa retractari solent, communes à ueteribus nominati sunt: quorum partim habent uitiorũ et peccatorum acrẽ quandam cum amplificatione incusationem, aut querelam, contra quam dici nihil solet, nec potest, ut in depeculatorem, in proditorem, in parricidam, quibus uti confirmatis criminibus oportet: aliter enim ieiuni sunt atque inanes. Alij autem habent deprecationem aut miserationem: alij uero ancipites disputationes, in quibus de uniuerso genere in utranque partem disseri copiose licet. Quæ exercitatio nunc propria duarum philosophiarum, de quibus ante dixi, putatur: apud antiquos erat eorum, à quibus omnis de rebus forensibus dicẽdi ratio & copia petebatur. De uirtute enim, de officio, de æquo & bono, de dignitate, honore, ignominia, præmio, pœna, similibusq; de rebus in utranque partẽ dicendi, omnino & uim & artem habere debemus: sed quoniam de nostra: possessione depulsi in paruo & eo litigioso prædiolo relicti sumus, & aliorum patroni nostra tenere tueriq; non potuimus: ab ijs, quod indignissimum est, qui in nostrum patrimonium irruperunt, quod opus est nobis, mutuemur. Dicunt igitur nunc quidem illi, qui ex particula parua urbis, ac loci nomẽ habent, & Peripatetici philosophi, aut Academici nominantur, olim autem propter eximiam rerum maximarum scientiam à Græcis Politici philosophi appellati uniuersarum rerum publicarũ nomine uocabantur, omnem ciuilem orationem in horum alterutro genere uersari, aut definita controuersia certis temporibus ac

reis, hoc modo, placeat ne à Carthaginiensibus captiuos nostros redditis suis recuperari: aut infinite de uniuerso genere quærentis, quid omnino de captiuo statuendum, ac sentiendum sit: atque horum superius illud genus causam, aut controuersiam appellant, eamq; tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt: hæc autem altera quæstio infinita & quasi proposita, consultatio nominatur. atque hactenus loquuntur. Etiam hac instituendo diuisione utuntur, sed ita, non ut iure aut iudicio, ut denique recuperare amissam possessionem, sed ut ex iure ciuili surculo defringendo usurpare uideantur. Nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque id ipsum lacinia. Nunc enim apud Philonem, quem in Academia maxime uigere audio, etiam harum iam causarum cognitio exercitatioq; celebratur. Alterum uero tantummodo in prima arte tradenda nominant, & oratoris esse dicunt: sed neque uim, neque naturam eius, nec partes, nec genera proponunt: ut præteriri omnino fuerit satius, quàm attentatum deseri. nunc enim inopia reticere intelliguntur, tum iudicio uiderentur. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua quæri & disceptari potest, siue in infinitis consultationibus disceptatur, siue in ijs causis, quæ in ciuili, atque in forensi disceptatione uersantur: neque est ulla, quæ non aut ad cognoscendi, aut ad agendi uim rationemq; referatur. nam aut ipsa cognitio rei scientiaq; perquiritur, ut, Virtus suam ne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur: aut agendi

consilium exquiritur, ut Sit ne sapienti capessenda res publica. Cognitionis autem tres modi, coniectura, definitio, et, ut ita dicam, consecutio. Nam quid in re sit, coniectura quæritur, ut illud, Sit ne in humano genere sapientia. Quam autem uim quæque res habeat, definitio explicat, ut si quæratur, quid sit sapientia. Consecutio autem tractatur, cum, quid quãque rem sequatur, inquiritur, ut illud, Sit ne aliquando mentiri boni uiri. Redeunt rursus ad coniecturam, eamq; in quatuor genera dispertiunt: nam, aut quid sit, quæritur, hoc modo: Natura ne sit ius inter homines, an opinionibus: aut quæ sit origo cuiusque rei, ut quod sit initiũ legum aut rerum publicarum: aut causa & ratio, ut si quæratur, cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant: aut de immutatione, ut si disputetur, num interire uirtus in homine, aut nũ in uitium possit conuerti. Definitionis autem sunt disceptationes, ut cum quæritur, quid in communi mente quasi impressum sit: ut si disseratur, id ne sit ius, quod maximæ parti sit utile: aut cũ, quid cuiusque sit proprium, exquiritur, ut ornate dicere proprium ne sit oratoris, an id etiam aliquis præterea possit: aut cum res distribuitur in partes, ut si quæratur, quot sint genera rerum expetendarum, ut sint ne tria, corporis, animi, externarumq; rerum: aut cum, quæ forma & quasi naturalis nota cuiusque sit, describitur, ut si quæratur auari species, seditiosi, gloriosi. Consecutionis autem duo prima quæstionum genera ponuntur. nam aut simplex est disceptatio, ut si disseratur, expetenda ne sit gloria: aut ex comparatione, laus an diuitiæ magis expeten=

dæ ſint. Simplicium autem ſunt tres modi, de expetendis fugiendis'ue rebus, ut expetẽdi ne honores ſint, num fugienda paupertas: de æquo aut iniquo, æquum ne ſit ulciſci iniurias etiam propinquorum: de honeſto aut turpi, ut hoc, ſit ne honeſtũ gloriæ cauſa mortem obire. Comparationis autem duo ſunt modi: unus, cum, idem ne ſit, an aliquid interſit, quæritur: ut metuere & uereri, ut rex & tyrannus, ut aſſentator & amicus: alter, cum, quid præſtet aliud alij, quæritur: ut illud, optimi ne cuiuſque ſapientes, an populari laude ducantur. Atque eæ quidem diſceptationes, quæ ad cognitionem referũtur, ſic ferè à doctiſſimis hominibus deſcribuntur. Quæ uero referuntur ad agendum, aut in officij diſceptatione uerſantur, quo in genere quid rectum faciendumq; ſit quæritur, cui loco omnis uirtutum & uitiorum eſt ſylua ſubiecta: aut in animorum aliqua permotione aut gignenda, aut ſedãda tollenda'ue tractantur. huic generi ſubiectæ ſunt cohortationes, obiurgationes, cõſolationes, miſerationes, omniſq; ad omnem animi motum & impulſio, et, ſi ita res feret, mitigatio. Explicatis igitur his generibus ac modis diſceptationum omnium, nihil ſanè ad rem pertinet, ſi qua in re diſcrepauit ab Antonij diuiſione noſtra partitio: eadem enim ſunt membra in utriſque diſputationibus, ſed paulo ſecus à me, atq; ab illo, partita ac diſtributa. Nunc ad reliqua progrediar, meq; ad meum munus penſumq; reuocabo. Nam ex illis locis, quos expoſuit Antonius, omnia ſunt ad quæque genera quæſtionum argumenta ſumenda: ſed alijs generibus alij loci magis erunt apti: de quo, non tã quia

longum est, quàm quia perspicuum, dici nihil est necesse. Ornatissimæ sunt igitur orationes eæ, quæ latissime uagantur, & à priuata ac singulari cõtrouersia se ad uniuersi generis uim explicandam conferunt & conuertunt, ut ij, qui audiant, natura & genere & uniuersa re cognita, de singulis reis & criminibus & litibus statuere possint. Hanc ad consuetudinem exercitationis nos adolescentes est cohortatus Antonius, atque à minutis angustisq; concertationibus ad omnem uim uarietatemq; disserendi traducendos putauit. Quare non est paucorum libellorum hoc munus, ut ij, qui scripserunt de dicendi ratione, arbitrati sunt, neque Tusculani atque huius ambulationis antemeridianæ, aut nostræ pomeridianæ sessionis. Non enim solum acuẽda nobis neque procudenda lingua est, sed onerandum complendumq; pectus maximarũ rerum & plurimarum suauitate, copia, uarietate. Nostra est enim (si modo nos oratores sumus, si in ciuium disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus publicis adhibendi auctores & principes sumus) nostra est, inquã, omnis ista prudẽtiæ doctrinæq; possessio, in quã homines quasi caducam atque uacuam abundãtes otio nobis occupatis inuolauerunt, atque etiam aut irridentes oratorem, ut ille in Gorgia Socrates, cauillantur, aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eosq; rhetoricos inscribunt: quasi non illa sint propria rhetorum, quæ ab ijsdem de iustitia, de officio, de ciuitatibus instituendis & regendis, de omni uiuẽdi, denique etiam de naturæ ratione dicuntur. Quæ quoniam iam aliunde non possumus, sumenda sunt nobis ab ijs

ipſis, à quibus expilati ſumus, dummodo illa ad hanc
ciuilem ſcientiam, quò pertinent, & quam intuētur,
transferamus, neque (ut ante dixi) omnem tera-
mus in his diſcendis rebus ætatem, ſed cum fontes ui-
derimus, quos niſi qui celeriter cognorit, nunquam co-
gnoſcet omnino, tum, quotieſcunque opus erit, ex ijs
tantum, quantum res petet, hauriemus. Nam ne-
que tam eſt acris acies in naturis hominum & inge-
nijs, ut res tantas quiſquam niſi monſtratas poſſit ui-
dere, neque tanta tamen in rebus obſcuritas, ut eas
nō penitus acri uir ingenio cernat, ſi modo aſpexerit.
In hoc igitur tanto, tamq; immenſo campo cum liceat
oratori uagari libere, atque, ubicunque conſtiterit, con
ſiſtere in ſuo, facile ſuppeditat omnis apparatus orna-
tusq; dicendi. Rerum enim copia uerborum copiam
gignit: & ſi eſt honeſtas in rebus ipſis, de quibus di-
citur, exiſtit ex rei natura quidam ſplendor in uerbis.
ſit modo is, qui dicet aut ſcribet, inſtitutus liberaliter
educatione doctrinaq; puerili, & flagret ſtudio, & à
natura adiuuetur, & in uniuerſorum generum infi-
nitis diſceptationibus exercitatus, ornatiſſimos ſcripto
res oratoresq; ad cognoſcendum imitandumq; cogno-
rit: næ ille haud ſanè, quemadmodum uerba ſtruat
& illuminet, à magiſtris iſtis requiret. Ita facile
in rerum abundantia ad orationis ornamenta ſine
duce, natura ipſa, ſi modo eſt exercitata, labetur.
Hic Catulus, Dij immortales, inquit, quantam rerum
uarietatem, quantam uim, quantam copiam Craſſe cō
plexus es, quantisq; ex anguſtijs oratorem educere au-
ſus es, & in maiorum ſuorum regno collocare. Nāque

illos ueteres doctores auctoresq; dicendi nullum genus disputationis à se alienũ putasse accepimus, semperq; esse in omni orationis ratione uersatos. ex quibus Heleus Hippias, cũ Olympiam uenisset, maxima illa quinquennali celebritate ludorum, gloriatus est cuncta penè audiente Græcia, nihil esse ulla in arte rerum omnium, quod ipse nesciret: nec solũ has artes, quibus liberales doctrinæ atque ingenuæ continerentur, geometriam, musicam, literarum cognitionem & poetarum, atque illa, quæ de naturis rerum, quæ de hominũ moribus, quæ de rebuspublicis dicerentur; sed annulum quem haberet, pallium quo amictus, soccos quibus indutus esset, se sua manu confecisse. scilicet nimis hic quidem est progressus, sed èx eo ipso est coniectura facilis, quantum sibi illi ipsi oratores de præclarissimis artibus appetierint, qui ne sordidiores quidẽ repudiarint. Quid de Prodico Cio, quid de Thrasymacho Chalcedonio, de Protagora Abderita loquar? quorum unusquisque plurimũ temporibus illis etiam de natura rerum & disseruit, & scripsit. Ipse ille Leontinus Gorgias, quo patrono (ut Plato uoluit) philosopho succubuit orator, qui aut nõ est uictus unquã à Socrate, neque sermo ille Platonis uerus est: aut, si est uictus, eloquẽtior uidelicet fuit, et disertior Socrates, et, ut tu appellas, copiosior et melior orator. Sed hic in illo ipso Platonis libro de omni re, quæcunque in disceptationem quæstionemq; uocaretur, se copiosissime dicturum esse profitetur: isq; princeps ex omnibus ausus est in conuentu poscere, qua de re quisque uellet audire: cui tãtus honos habitus est à Græcia, soli ut ex omnibus

Delphis non inaurata statua, sed aurea statueretur. Atque ij, quos nominaui, multiq; præterea summi dicendi doctores uno tempore fuerũt, ex quibus intelligi potest, ita se rem habere, ut tu Crasse dicis, oratorisq; nomen apud antiquos in Græcia maiore quadam uel copia, uel gloria floruisse. Quo quidem magis dubito, tibi ne plus laudis, an Græcis uituperationis esse tribuẽdum statuam: cum tu in alia lingua ac moribus natus, occupatissima in ciuitate uel priuatorum negotijs penè omnibus, uel orbis terræ procuratione, ac summi imperij gubernatione districtus, tantam uim rerum cognitionemq; comprehenderis, eamq; omnem cum eius, qui consilio & oratione in ciuitate ualeat, scientia atque exercitatione sociaris; illi nati in literis, ardẽtesq; his studijs, otio uero diffluentes, non modo nihil acquisierint, sed ne relictum quidem, & traditum, & suũ conseruauerint. Tum Crassus, Non in hac, inquit, una Catule re, sed in alijs etiam compluribus, distributione partium ac separatione magnitudines sunt artiũ diminutæ. An tu existimas, cũ esset Hippocrates ille Cous, fuisse tũ alios medicos qui morbis, alios qui uulneribus, alios qui oculis mederentur? non geometriam Euclide aut Archimede, num musicam Damone aut Aristoxeno; num ipsas literas Aristophane aut Callimacho tractante tam discerptas fuisse, ut nemo genus uniuersum complecteretur, atque ut alius aliam sibi partem, in qua elaboraret, seponeret? Equidem sæpe hoc audiui de patre & de socero meo, nostros quoque homines, qui excellere sapientiæ gloria uellent, omnia, quæ quidem tum hæc ciuitas nosset, solitos esse comple

cti. Meminerant illi Sex. Aelium, M. uero Manlium nos etiam uidimus transuerso ambulantem foro: quod erat insigne, eum, qui id faceret, facere ciuibus omnibus consilij sui copiam: ad quos olim & ita ambulantes, & in solio sedentes domi sic adibatur, non solū ut de iure ciuili ad eos, uerum etiam de filia collocāda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio aut negotio referretur. Hæc fuit P. Crassi illius ueteris, hæc T. Coruncani, hæc proaui generi mei Scipionis prudentissimi hominis sapientia, qui omnes pontifices maximi fuerunt, ut ad eos de omnibus diuinis atque humanis rebus referretur: ijdemq; & in senatu, & apud populum, & in causis amicorū, & domi, & militiæ consilium suum fidemq; præstabant. Quid enim M. Catoni præter hanc politissimam doctrinam transmarinam atque aduentitiam defuit? nū quia ius ciuile didicerat, causas non dicebat? aut quia poterat dicere, iuris scientiam negligebat? at utroque in genere & laborauit, & præstitit. num propter hanc ex priuatorum negotijs collectam gratiam tardior in rep. capessenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior senator, idem facilè optimus Imperator: denique nihil in hac ciuitate tēporibus istis sciri disci'ue potuit, quod ille non cum inuestigarit & scierit, tum etiam conscripserit. Nunc contra plerique ad honores adipiscendos, & ad rempublicam gerendam nudi ueniunt atque inermes, nulla cognitione rerum, nulla scientia ornati. Sin aliquis excellit unus è multis, effert se, si unum aliquid affert, ut bellicam uirtutem, aut usum aliquem militarem, quæ sanè nunc

quidem obsoleuerunt: aut iuris scientiam, ne eius quidem uniuersi: nam pontificium, quod est coniunctum, nemo discit: aut eloquentiam, quam in clamore & in uerborum cursu positam putant: omnium uero bonarum artium, denique uirtutum ipsarum societatem cognationemq; non norunt. Sed ut ad Græcos referam orationem (quibus carere in hoc quidem sermonis genere non possumus: nam ut uirtutis à nostris, sic doctrinæ sunt ab illis exempla petenda) septem fuisse dicuntur uno tempore, qui sapientes & haberentur et uocarentur: hi omnes præter Milesium Thalem ciuitatibus suis præfuerunt. Quis doctior iisdem illis temporibus, aut cuius eloquentia literis instructior fuisse traditur, quàm Pisistrati? qui primus Homeri libros confusos antea, sic disposuisse dicitur ut nunc habemus. Non fuit ille quidem ciuibus suis utilis, sed ita eloquentia floruit, ut literis doctrinaq; præstaret. Quid Pericles? de cuius dicendi copia sic accepimus, ut cum contra uoluntatem Atheniensium loqueretur pro salute patriæ, seuerius tamẽ id ipsum, quod ille cõtra populares homines diceret, populare omnibus & iucundum uideretur: cuius in labris ueteres comici, etiam cum illi maledicerent, (quod tum Athenis fieri licebat) leporem habitasse dixerunt: tantamq; in eo uim fuisse, ut in eorum mentibus, qui audissent, quasi aculeos quosdam relinqueret. At hunc non declamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat, sed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, uir summus in maximarum rerum scientia. Itaque hic doctrina, consilio, eloquentia excellens, quadraginta

annos præfuit Athenis,& urbanis eodem tempore & bellicis rebus. Quid Critias? quid Alcibiades? ciuitatibus suis quidem non boni, sed certe docti atque eloquentes, non ne Socraticis erant disputationibus eruditi? Quis Dionem Syracusium doctrinis omnibus expoliuit? non Plato? atque eum idem ille non linguæ solum, uerum etiam animi ac uirtutis magister, ad liberandam patriam impulit, instruxit, armauit. Alijs ne igitur artibus hunc Dionem instituit Plato? alijs Isocrates clarissimum uirũ Timotheum Cononis præstantissimi Imperatoris filium, summum ipsum Imperatorem hominemq; doctissimum? aut alijs Pythagoreus ille Lysias Thebanum Epaminondã, haud scio an summum uirum unum omnis Græciæ? aut Xenophon Agesilaum? aut Philolaum Archytas Tarentinus? aut ipse Pythagoras totam illam ueterem Italiæ Græciam, quæ quondam magna uocitata est? Equidem non arbitror. Sic enim uideo unam quandam omnium rerũ, quæ essent homine erudito dignæ, atque eo, qui in rep. uellet excellere, fuisse doctrinam: quam qui accepissent, si ijdem ingenio ad pronũciandum ualuissent, & se ad dicendum quoque non repugnante natura dedissent, eloquentia præstitisse. Itaque ipse Aristoteles, cum florere Isocratem nobilitate discipulorũ uideret, quòd ipse suas disputationes à causis forensibus et ciuilibus ad inanem sermonis elegantiam transtulisset, mutauit repente totam formam propè disciplinæ suæ, uersumq; quendam Philoctetæ paulo secus dixit. ille enim turpe sibi ait esse tacere cum Barbaris: hic autem, cũ Isocratem pateretur dicere. itaque ornauit & illu=

strauit doctrinam illam omnem: rerumq; cognitionem cum orationis exercitatione coniunxit. Neque uero hoc fugit sapientissimum regem Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem accierit, à quo eodem ille et agendi acciperet præcepta, & eloquẽdi. Nunc siue quẽ uolet eum philosophum, qui copiam nobis rerũ orationisq; tradat, per me appellet oratorem licet: siue hunc oratorem, quem ego dico sapientiam iunctã habere eloquentiæ, philosophum appellare malit, non impediam: dũmodo hoc constet, neque infantiam eius, qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat; neque inscitiam illius, cui res non suppetit, uerba non desint, esse laudandam: quorum si alterum sit optandum, malim quidem indisertam prudẽtiam, quàm stultitiam loquacem. Sin quærimus, quid unum excellat ex omnibus: docto oratori palma danda est: quem si patiuntur eundem esse philosophum, sublata controuersia est: sin eos disiungent, hoc erunt inferiores, quòd in oratore perfecto inest illorum omnis sciẽtia, in philosophorũ autem cognitione non continuo inest eloquentia: quæ quãuis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquem cumulũ illorum artibus afferre uideatur. Hæc cum Crassus dixisset, parumper & ipse conticuit, & cæteris silentium fuit. Tum Cotta, Equidem, inquit, Crasse non possum queri, quòd mihi uideare aliud quiddã, & nõ id, quod susceperis, disputasse: plus enim aliquãto attulisti, quàm tibi erat tributum à nobis ac denunciatum. sed certe hæ partes fuerunt tuæ, de illustranda oratione ut diceres: & eras ipse iam ingressus, atque in quatuor partes omnem orationis laudem descripseras: cumq; de dua-

bus primis nobis quidem satis, sed, ut ipse dicebas, celeriter exigueq; dixisses, duas tibi reliquas feceras, quéadmodum primum ornate, deinde etiam apte diceremus: quò cum ingressus esses, repente te quasi quidam æstus ingenij tui procul à terra abripuit, atque in altum à conspectu penè omnium abstraxit, omnemq; rerum scientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidisti, (neque enim fuit tam exigui temporis) sed apud hos quid profeceris, nescio: me quidem in Academiam totum compulisti: in qua uelim sit illud, quod sæpe posuisti, ut non necesse sit cõsumere ætatem, atque ut possit is illa omnia cernere, qui tantum modo aspexerit: sed etiã si est aliquanto spissius, aut si ego sum tardior, profecto nunquam cõquiescam, neque defatigabor ante, quàm illorum ancipites uias rationesq; & pro omnibus, & contra omnia disputandi percepero. Tũ Cæsar, Vnum, inquit, me ex tuo sermone maxime Crasse commouit, quòd eum negasti, qui non cito quid didicisset, unquam omnino posse perdiscere: ut mihi non sit difficile periclitari, & aut statim percipere ista, quæ tu uerbis ad cœlum extulisti: aut si non potuerim, tempus non perdere, cum tamen his nostris possim esse contentus. Hic Sulpitius, Ego uero, inquit, Crasse neque Aristotelem istum, neque Carneadem, nec philosophorum quenquam desidero, uel me licet existimes desperare posse ista perdiscere, uel id, quod facio, contemnere: mihi rerum forensium & communium uulgaris hæc cognitio satis magna est ad eam, quam specto, eloquentiam: ex qua ipsa tamen permulta nescio, quæ tum denique, cum causa aliqua, quæ à me di=

cenda est, desiderat, quæro. Quamobrem nisi forte es iam defessus, & si tibi non graues sumus, refer ad illa te, quæ ad ipsius orationis laudem splendoremq; pertinent: quæ ego ex te audire uolui, non ut desperarem me eloquentiam consequi posse, sed ut aliquid addiscerem. Tum Crassus, Peruulgatas res requiris, inquit, & tibi non incognitas Sulpiti. quis enim de isto genere non docuit, non instituit, non etiam scriptum reliquit? sed geram morem, et ea duntaxat, quæ mihi nota sunt, breuiter exponam tibi: censebo tamen ad eos, qui au=ctores & inuentores sunt harum sanè minutarum rerum, reuertendum. Omnis igitur oratio conficitur ex uerbis. quorum primum nobis ratio simpliciter ui=denda est, deinde coniunctè. Nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis uerbis est: alius qui ex continuatis coniunctisq; constat. Ergo utemur uer=bis aut ijs, quæ propria sunt, & certa quasi uocabula rerum, penè unà nata cum rebus ipsis: aut ijs, quæ transferuntur, & quasi alieno in loco collocantur: aut ijs, quæ nouamus & facimus ipsi. In proprijs est igitur uerbis illa laus oratoris, ut abiecta atque obso=leta fugiat, lectis atque illustribus utatur, in quibus plenum quiddam & sonans inesse uideatur. Sed in hoc uerborum genere propriorum delectus est quidam habendus, atque is aurium quodam iudicio ponde=randus, in quo consuetudo etiam bene loquendi ualet plurimum. Etiam hoc, quod uulgo de oratoribus ab imperitis dici solet; bonis is uerbis, aut aliquis non bonis utitur, non arte aliqua perpenditur, sed quodam quasi naturali sensu iudicatur: in quo

non magna laus est uitare uitium, (quanquam id est magnum) uerum hoc quasi solum quoddã atque fundamentum est, uerborum usus & copia bonorum. Sed quid ipse ædificet orator, & in quo adiungat artẽ, id esse à nobis quærendum atque explicandum uidetur. Tria sunt igitur in uerbo simplici, quæ orator afferat ad illustrandam atque exornandã orationem, aut inusitatum uerbum, aut nouatum, aut translatum. Inusitata sunt prisca ferè ac uetusta, & ab usu quotidiani sermonis iandiu intermissa, quæ sunt poetarũ licentiæ liberiora, quàm nostræ: sed tamen raro habet etiã in oratione poeticum aliquod uerbum dignitatem. neque enim illud fugerim dicere, ut Cælius, qua tempestate Pœnus in Italiam uenit: nec prolem aut sobolem, aut effari aut nuncupari: aut, ut tu soles Catule, non rebar aut opinabar: & alia multa, quibus loco positis grandior atque antiquior oratio sæpe uideri solet. Nouantur autem uerba, quæ ab eo, qui dicit, ipso gignuntur ac fiunt: uel coniungendis uerbis, ut hæc,

Tũ pauor sapientiam mihi oẽm ex animo expectorat.

Num non uis huius me uersutiloquas malitias.

uidetis enim & uersutiloquas, & expectorat ex coniunctione facta esse uerba, non nata. Vel sæpe sine coniunctione uerba nouantur, ut ille sensus disertus in

* *digenitalis, ut,*

Baccarum ubertate incuruescere.

Tertius ille modus transferendi uerbi late patet, quem necessitas genuit inopia coacta & angustijs, post autem delectatio iucunditasq; celebrauit. nam ut uestis frigoris depellendi causa reperta primo, post adhiberi

cœpta est ad ornatum etiam corporis & dignitatem: sic uerbi translatio instituta est inopiæ causa, frequentata delectationis. nam gemmare uites, luxuriem esse in herbis, lætas segetes, etiam rustici dicunt. quod enim declarari uix uerbo proprio potest, id translato cũ est dictũ, illustrat id, quod intelligi uolumus, eius rei, quã alieno uerbo posuimus, similitudo. Ergo hæ translationes quasi mutuationes sunt, cum, quod non habeas, aliunde sumas. Illæ paulo audaciores, quæ nõ inopiam indicãt, sed orationi splendoris aliquid accersunt. quarum ego quid uobis aut inueniẽdi rationem, aut genera ponam? Similitudinis est ad uerbum unum cõtracta breuitas: quod uerbum in alieno loco tanquam in suo positum, si agnoscitur, delectat: si simile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quæ aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia:

-Inhorrescit mare,
Tenebræ conduplicantur, noctisq; & nimbum occæcat nigror,
Flãma inter nubes coruscat, cœlum tonitru contremit,
Grando mista imbri largifluo subita præcipitans cadit,
Vndique omnes uenti erumpũt, sæui existũt turbines,
Feruet æstu pelagus.

Omnia ferè, quo essent clariora, translatis per similitudinem uerbis dicta sunt. Aut quò significetur magis res tota, siue facti alicuius, siue consilij, ut ille, qui occultantem consulto, ne id, quod ageretur, intelligi posset, duobus translatis uerbis similitudine ipsa indicat,

Quandoquidem iste circunuestit dictis, sepit sedulo.

Nonnunquam etiam breuitas translatione conficitur,

ut illud, Si telum manu fugit. Imprudentia teli emisſi breuius proprijs uerbis exponi non potuit, quàm eſt uno ſignificato translato. Atque hoc in genere perſæpe mihi admirandum uidetur, quid ſit, q omnes tranſlatis & alienis magis delectātur uerbis, quàm proprijs & ſuis. Nam ſi res ſuum nomen & proprium uocabulum non habet, ut pes in naui, ut nexum, quod per libram agitur, ut in uxore diuortium, neceſſitas cogit, quod non habeas, aliunde ſumere: ſed in ſuorum uerborū maxima copia, tamen homines aliena multo magis, ſi ſunt ratione translata, delectant. Id accidere credo, uel quòd ingenij ſpecimen eſt quoddam tranſilire ante pedes poſita, & alia lōge repetita ſumere: uel quòd is qui audit, aliò ducitur cogitatione, neque tamē aberrat, quæ maxima eſt delectatio: uel quòd ſingulis uerbis res, ac totum ſimile conficitur: uel quòd omnis trāslatio, quæ quidē ſumpta ratione eſt, ad ſenſus ipſos admouetur, maxime oculorū, qui eſt ſenſus acerrimus. Nō & odor urbanitatis, & mollitudo humanitatis, & murmur maris, et dulcedo orationis, ſunt ducta à cæteris ſenſibus. Illa uero oculorū multo acriora, quæ ponūt penè in cōſpectu animi, quæ cernere et uidere nō poſſimus. Nihil eſt enim in rerū natura, cuius nos nō in alijs rebus poſſimus uti uocabulo et nomine: unde enim ſimile duci poteſt, (poteſt aūt ex omnibus) indidem uerbū unū, quod ſimilitudinē cōtinet, trāslatū, lumē affert oratiōi. Quo in genere primū fugiēda eſt diſſimilitudo,

Cœli ingentes fornices.

Quāuis ſphærā in ſcenam (ut dicitur) attulerit Ennius, tamen in ſphæra fornicis ſimilitudo nō poteſt ineſſe.

Viue Vlysses dum licet:
Oculis postremum lumen radiatum rape.
Non dixit cape, non pete: haberet enim moram sperantis diutius esse sese uicturum: sed rape: hoc uerbum est ad id aptatum, quod ante dixerat, dum licet. Deinde uidendum est, ne longe simile sit ductum, Syrtim patrimonij, scopulum libentius dixerim: Charybdim bonorum, uoraginem potius: facilius enim ad ea, quæ uisa, quàm ad illa, quæ audita sunt, mentis oculi feruntur. Et quoniam hæc uel summa laus est uerbi transferendi, ut sensum feriat id, quod translatum sit, fugienda est omnis turpitudo earũ rerum, ad quas eorum animos, qui audiunt, trahet similitudo. Nolo morte dici Africani castratam esse remp. nolo stercus curiæ dici Glauciam: quamuis sit simile, tamen est in utroque deformis cogitatio similitudinis. Nolo esse aut maius, quàm res postulet, Tempestas comessationis: aut minus, comessatio tempestatis. Nolo esse uerbũ angustius id quod translatum sit, quàm illud proprium ac suũ.
Quidnam est obsecro, quòd te adiri abnutas?
Melius esset, uetas, prohibes, absterres: quoniam ille dixerat,
Illico istic,
Ne contagio mea bonis, umbra'ue obsit.
Atque etiam si uereare, ne paulo durior translatio esse uideatur, mollienda est præposito sæpe uerbo: ut si olim M. Catone mortuo pupillum senatũ quis relictũ diceret, paulo durius: sin, ut ita dicam, pupillum: aliquanto mitius est. etenim uerecũda debet esse translatio, ut deducta esse in alienum locum, non irruisse,

atque ut precario, non ui, uenisse uideatur. Modus autem nullus est florentior in singulis uerbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Nam illud, quod ex hoc genere profluit, non est in uno uerbo translato, sed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum sit:
-Neque me patior
Iterum ad unum scopulum, & telum classem Achiuũ offendere. Atque illud,
Erras, erras: nam exultantem te, & præsidentem tibi
Repriment ualidæ legum habenæ, atque imperij insistent iugo:
Sũpta re simili, uerba eius rei propria deinceps in rem aliam, ut dixi, transferuntur. Est hoc magnum ornamẽtum orationis, in quo obscuritas fugienda est. Etenim ex hoc genere fiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. nõ est autem in uerbo modus hic, sed in oratione, id est in cõtinuatione uerborum. Ne illa quidem traductio atque immutatio in uerbo quandam fabricationem habet, sed in oratione,
Africa terribili tremit horrida terra tumultu.
Pro Afris est sumpta Africa. neque factũ uerbũ est, ut,
-Mare saxifragis undis: neque translatum, ut,
Mollitur mare: sed ornandi causa proprium proprio commutatum,
Desine Roma tuos hostes,-
Testes sunt campi magni.-
Grauis est modus in ornatu orationis, & sæpe sumendus, ex quo genere hæc sunt, Martem belli esse communem, Cererem pro frugibus, Liberum appellare pro ui=

no, Neptunum pro mari, curiam pro senatu, campum pro comitijs, togam pro pace, arma ac tela pro bello. Quo item in genere & uirtutes, & uitia pro ipsis, in quibus illa sunt, appellantur, luxuries quam in domū irrupit, & quò auaritia penetrauit, aut fides ualuit, iustitia confecit. Videtis profectò genus hoc totum, cum inflexo commutatoq; uerbo res eadem enunciatur, ornatius: cui sunt finitima illa minus ornata, sed tamen non ignoranda, cum intelligi uolumus aliquid aut ex parte totum, ut pro ædificijs, cum parietes, aut tecta dicimus: aut ex toto partem, ut cum unam turmam, equitatum populi R. dicimus: aut ex uno plures,

At Romanus homo, tamen, etsi res bene gesta est,
Corde suo trepidat.-

aut cum ex pluribus intelligitur unum,

Nos sumu' Romani, qui fuimus Rutuli.

aut quocunque modo non ut dictum est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est. Abutimur sæpe etiam uerbo non tam eleganter, quàm in transferendo, sed etiam si licentius, tamen interdum non impudenter: ut cum grandem orationem pro magna, minutum animum pro paruo dicimus. Verum illa uidetis ne esse nō uerbi, sed orationis, quæ ex pluribus, ut exposui, translationibus connexa sunt? hæc autem, quæ aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda ac dicerentur, sunt translata quodam modo. Ita fit, ut omnis singulorum uerborum uirtus atque laus tribus existat ex rebus, si aut uetustum uerbum sit, quod tamen cōsuetudo ferre possit: aut factum uel coniunctione, uel nouitate, in quo item est auribus consuetudiniq; parcendum: aut

translatum, quod maxime tanquam stellis quibusdam notat & illuminat orationem. Sequitur continuatio uerborum, quæ duas res maxime, collocationē primū, deinde modum quendam formamq; desiderat. Collocationis est componere & struere uerba sic, ut ne'ue asper eorum cōcursus, ne'ue hiulcus sit, sed quodā modo coagmentatus & leuis. In quo lepide soceri mei persona lusit is, qui elegātissime id facere potuit, Lucilius,

Quàm Lepide lexeis compostæ, ut tesserulæ omnes

Arte pauimento, atque emblemate uermiculato.

Quæ cum dixisset in Albutium illudens, ne à me quidem abstinuit,

Crassum habeo generum, ne rhetoricotero' tu sis.

Quid ergo iste Crassus, quoniam eius abuteris nomine, quid efficit? idem illud scilicet, ut ille uoluit, & ego uellem, melius aliquanto, quàm Albutius: uerum in me quidem lusit ille, ut solet. Sed est tamen collocatio conseruanda uerborum, de qua loquor, quæ iunctam orationem efficit, quæ cohærētem, quæ lenem, quæ æquabiliter fluētem: id assequemini, si uerba extrema cum consequētibus primis ita iungetis, ut ne'ue aspere concurrant, ne'ue uastius diducantur. Hanc diligentiam subsequitur modus etiam, & forma uerborum, quod iam uereor ne huic Catulo uideatur esse puerile. Versus. n. ueteres illi in hac soluta oratione propemodum, hoc est numeros quosdam nobis esse adhibendos putauerunt: interspirationis enim, non defatigationis nostræ, neque librariorum notis, sed uerborum & sententiarum modo interpūctas clausulas in orationibus esse uoluerunt: idq; princeps Isocrates instituisse fer=

tur, ut inconditam antiquorum dicendi cõsuetudinem delectationis atque aurium causa (quẽadmodum scribit discipulus eius Naucrates) numeris astringeret. Nanque hæc duo musici, qui erant quondam ijdem poetæ, machinati ad uoluptatem sunt, uersum atque cantum, ut & uerborum numero, & uocum modo delectatione uincerent aurium satietatem. Hæc igitur duo, uocis dico moderationem & uerborum conclusionem, quoad orationis seueritas pati possit, à poetica ad eloquentiam traducenda duxerunt. In quo illud est uel maximum, quòd uersus in oratione si efficitur coniunctione uerborum, uitium est: & tamen eam coniũctionem, sicuti uersum, numerose cadere & quadrare et perfici uolumus. neque est ex multis res una, quæ magis oratorem ab imperito dicendi ignaroq; distinguat, quàm quòd ille rudis incõdite fundit, quantum potest, & id, quod dicit, spiritu, non arte determinat: orator autem sic illigat sententiam uerbis, ut eam numero quodam complectatur, & astricto, & soluto. nam cum uinxit modis, & forma, relaxat, & liberat immutatione ordinis: ut uerba neque alligata sint, quasi certa aliqua lege uersus; neque ita soluta, ut uagentur. Quonam igitur modo tantum munus insistemus, ut arbitremur nos hanc uim numerose dicendi consequi posse? Non est res tã difficilis, quàm necessaria: nihil est.n.tam tenerum, neque tã flexibile, neque quod tam facile sequatur, quocunque ducas, q̃ oratio. ex hac uersus, ex eadem dispares numeri conficiuntur: ex hac hæc etiã soluta uarijs modis, multorumq; generum oratio. non.n. sunt alia sermonis, alia contentionis

uerba: neque ex alio genere ad usum quotidianum, alio ad scenam pompamq; sumuntur: sed ea nos cum iacentia sustulimus è medio, sicut mollissimam ceram ad nostrum arbitrium formamus & fingimus. itaque tum graues sumus, tum subtiles, tum medium quiddã tenemus: sic institutum nostram sententiam sequitur orationis genus, idq; ad omnem rationem, & aurium uoluptatem, & animorum motum mutatur & uertitur. Sed ut in plerisque rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata, sic in oratione, ut ea, quæ maximam utilitatem in se continerent, eadem haberent plurimũ uel dignitatis, uel sæpe etiã uenustatis. Incolumitatis ac salutis omnium causa uidemus hũc statum esse huius totius mũdi atque naturæ, rotundum ut cœlũ, terráq; ut media sit, eáq; sua ui nutúq; teneatur: sol ut circumferatur, ut accedat ad brumale signum, & inde sensim ascendat in diuersam partem: ut luna accessu & recessu suo solis lumen accipiat: ut eadem spatia quinque stellæ dispares motu cursúq; conficiant. hæc tantã habent uim, ut paulum immutata cohærere nõ possint; tantã pulchritudinem, ut nulla species ne excogitari quidem possit ornatior. Referte nunc animũ ad hominum uel etiam cæterarum animantium formam & figuram: nullam partem corporis sine aliqua necessitate affictam, totámq; formam quasi perfectam reperietis arte, non casu. Quid in arboribus, in quibus non trũcus, non rami, non folia sunt denique, nisi ad suam retinendam conseruandámq; naturam? nusquam tamen est ulla pars, nisi uenusta. Linquamus naturam, artesq; uideamus. quid tam in nauigio

necessarium, quàm latera, quàm carinæ, quàm proræ, quàm puppis, quàm antemnæ, quàm uela, quàm mali; quàm reliqua? quæ tamen hanc habent in specie uenustatem, ut non solum salutis, sed etiam uoluptatis causa inuenta esse uideantur. Columnæ & templa & porticus sustinēt, tamen habēt nō plus utilitatis, quàm dignitatis. Capitolij fastigium illud, & cæterarum ædium, non uenustas, sed necessitas ipsa fabricata est. Nam cum esset habita ratio, quemadmodum ex utraque parte tecti aqua delaberetur, utilitatē templi, fastigij dignitas consecuta est: ut etiam si in cœlo Capitolium statueretur, ubi imber esse non posset, nullā sine fastigio dignitatem habiturū fuisse uideatur. Hoc in omnibus item partibus orationis euenit, ut utilitatē ac propè necessitatem suauitas quædam & lepos consequatur. Clausulas enim atque interpuncta uerborum, animæ interclusio atque angustiæ spiritus attulerunt. Id inuentum est ita suaue, ut si cui sit infinitus spiritus datus, tamen eum perpetuare uerba nolimus: id enim auribus nostris gratum est inuentum, quod hominum lateribus non tolerabile solum, sed etiam facile esse possit. Longissima est igitur complexio uerborum, quæ uolui uno spiritu potèst. sed hic naturæ modus est, artis alius: nam cum sint numeri plures, iambum & trochæum frequentē segregat ab oratore Aristoteles Catule uester, qui natura tamen incurrunt ipsi in orationem sermonemq; nostrum, sed sunt insignes percussiones eorum numerorum & minuti pedes. Quare primum ad heroum nos dactyli & anapæsti & spondei pedem inuitat, in quo impune pro-

gredi licet duos duntaxat pedes, aut paulo plus, ne plane in uersum, aut similitudinem uersuum incidamus. Aliæ sunt geminæ, quibus hi tres heroi pedes in principia continuandorū uerborum satis decore cadunt. Probatur autem ab eodem illo maxime pæan, qui est duplex. Nam aut à longa oritur, quam tres breues consequuntur, ut hæc uerba, desinite, incipite, comprimite: aut à breuibus deinceps tribus extrema producta atque longa: sicut illa sunt, domuerant, sonipedes. Atque illi philosopho ordiri placet à superiore pæane, posteriore finire. est autem pæan hic posterior non syllabarum numero, sed aurium mensura, quod est acrius iudicium & certius, par ferè cretico, qui est ex longa & breui & longa: ut,

Quid petam præsidi, aut exequar? quo ue nunc.

À quo numero exorsus est Fannius, Si Quirites minas illius: Hunc ille clausulis aptiorem putat, quas uult longa plerunque syllaba terminari. Neque uero hæc tam acrem curā diligētiamq; desiderant, quàm est illa poetarum, quos necessitas cogit, & ipsi numeri ac modi, sic uerba uersu includere, ut nihil sit nè spiritu quidem minimo breuius aut longius, quàm necesse est. Liberior est oratio, & planè, ut dicitur, sic & est uere soluta, non ut fugiat tamen aut erret, sed ut sine uinculis sibi ipsa moderetur. Nanque ego illud assentior Theophrasto, qui putat orationem, quæ quidem sit polita, atque facta quodam modo, non astricte, sed remissius numerosam esse oportere. Etenim sicut ille suspicatur ex illis modis, quibus hic usitatus uersus efficitur, post anapæstus procerior quidā numerus efflo=

ruit, inde ille licentior et diuitior fluxit dithyrambus, cuius membra & pedes, ut ait idem, sunt in omni locupleti oratione diffusa. Et si numerosum est id in omnibus sonis atque uocibus, quod habet quasdam impressiones, & quod metiri possumus interuallis aequalibus: recte genus hoc numerorum, dummodo ne continuum sit, in orationis laude ponetur. nam si rudis & indocta putanda est illa sine interuallis loquacitas perennis & profluens: quid est aliud causae cur repudietur, nisi quòd hominum aures uocem natura modulantur ipsa? quod fieri, nisi inest numerus in uoce, non potest. Numerus autem in continuatione nullus est: distinctio & aequalium & saepe uariorum interuallorum percussio numerum cóficit: quem in cadentibus guttis, quòd interuallis distinguũtur, notare possumus, in amni praecipitante non possumus. Quòd si continuatio uerborum haec soluta multo est aptior atque iucundior, si est articulis membrisq; distincta, q̃ si continuata ac producta: uerba illa modificata esse debebunt: quae si in extremo breuiora sunt, infringitur ille quasi uerborum ambitus: sic enim has orationis conuersiones Graeci nominant. Quare aut paria esse debent posteriora superioribus, extrema primis, aut, quod etiam est melius & iucundius, longiora. Atque haec quidem ab ijs philosophis, quos tu maxime diligis Catule, dicta sunt: quod eo saepius testificor, ut auctoribus laudandis ineptiarum crimen effugiam. Quarũ tãdem, inquit Catulus? aut quid disputatione ista afferri potest elegãtius, aut omnino di-

ci subtilius? At enim uereor, inquit Crassus, ne hæc aut difficiliora istis ad persequendum esse uideantur, aut, quia non traduntur in uulgari ista disciplina, nos ea maiora ac difficiliora uideri uelle uideamur. Tum Catulus, Erras, inquit, Crasse, si aut me, aut horum quenquam putas à te hæc opera quotidiana & perua gata expectare: ista, quæ dicis, dici uolumus, neque tam dici, quàm isto dici modo: neque tibi hoc pro me solum, sed pro his omnibus sine ulla dubitatione respõdeo. Ego uero, inquit Antonius, inueni tandem quem negarẽ in eo, quem scripsi, libello me inuenisse eloquẽtem: sed eo te ne laudandi quidem causa interpellaui, ne quid de hoc tam exiguo sermonis tui tẽpore uerbo uno meo diminueretur. Hanc igitur, Crassus inquit, ad legem cum exercitatione, tum stylo, qui & alia & hoc maxime ornat ac limat, formãda uobis oratio est. Neque tamen hoc tanti laboris est, quanti uidetur, nec sunt hæc rhythmicorum ac musicorum acerrima norma dirigenda: & efficiendum est illud modo uobis, ne fluat oratio, ne uagetur, ne insistat interius, ne excurrat longius, ut membris distinguatur, ut conuersiones habeat absolutas. Neque semper utendum est perpetuitate, et quasi conuersione uerborum, sed sæpe capienda membris minutioribus oratio est, quæ tamen ipsa membra sunt numeris uincieda. Neque uos pæã, aut herous ille cõturbet. ipsi occurrẽt orationi, ipsi inquam se offerent & respondebunt nõ uocati: consuetudo modo illa sit scribendi atque dicendi, ut sententiæ uerbis finiantur, eorumq; uerborum iunctio nascatur à proceris numeris ac liberis, maxime heroo &

pæane priore aut cretico, sed uarie distincteq; cõfidat. Notatur enim maxime similitudo in conquiescendo: et si primi & postremi illi pedes sunt hac ratione seruati, medij possunt latere, modo ne circuitus ipse uerborum sit aut breuior, quàm aures expectẽt; aut lõgior, quàm uires atque anima patiatur. Clausulas autem diligentius etiã seruandas esse arbitror, quàm superiora, quòd in his maxime perfectio, atque absolutio iudicatur. nã uersus æque prima, & media, & extrema pars attenditur; qui debilitatur, in quacunque sit parte titubatũ: in oratione autem prima pauci cernunt, postrema plerique, quæ quoniam apparent & intelliguntur, uariã da sunt, ne aut animorum iudicijs repudientur, aut aurium satietate. Duo enim aut tres sunt ferè extremi seruandi & notandi pedes, si modo non breuiora & præcisa erunt superiora, quos aut chorios, aut heroos, aut alternos esse oportebit, aut in pæane illo posteriore, quem Aristoteles probat, aut ei pari cretico. Horum uicissitudines efficient, ut neque ij satietur, qui audiẽt, fastidio similitudinis, nec nos id, quod faciemus, operà dedita facere uideamur. Quòd si Antipater ille Sidonius, ille quẽ tu probe Catule meministi, solitus est uersus hexametros aliosq; uarijs modis atque numeris fundere ex tempore; tantũmq; hominis ingeniosi ac memoris ualuit exercitatio, ut cum se mente ac uolũtate coniecisset in uerbum, uerba sequerentur: quanto id facilius in oratione, exercitatione, & consuetudine adhibita consequemur? Illud autem ne quis admiretur, quonam modo hæc uulgus imperitorum in audiendo notet: cum in omni genere, tum in hoc ipso

magna quædam est uis, incredibilisq; naturæ. Omnes enim tacito quodam sensu sine ulla arte, aut ratione, quæ sint in artibus, ac rationibus recta ac praua, diiudicant: idq; cum faciunt in picturis & in signis & in alijs operibus, ad quorum intelligentiam à natura minus habent instrumenti, tum multo ostēdunt magis in uerborum, numerorum, uocumq; iudicio, quòd ea sunt in cōmunibus infixa sensibus, neque earum rerū quenquam funditus natura uoluit esse expertem. Itaque non solum uerbis arte positis mouentur omnes, uerum etiam numeris ac uocibus. Quotus enim quisque est, qui teneat artem numerorum ac modorum? At in his si paulum modo offensum est, ut aut contractione breuius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid, hoc non idem fit in uocibus? ut à multitudine & populo non modo cateruæ atque conuentus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes eijciantur? Mirabile est, cum plurimum in faciendo intersit inter doctum & rudem, quàm non multum differat in iudicando. Ars enim, cum à natura profecta sit, nisi naturam moueat ac delectet, nihil sanè egisse uideatur. Nihil est autem tam cognatum mentibus nostris, quàm numeri atque uoces, quibus & excitamur & incēdimur & lenimur & languescimus, & ad hilaritatem & ad tristitiam sæpe deducimur: quorum illa summa uis carminibus est aptior & cantibus, non neglecta, ut mihi uidetur, à Numa rege doctissimo, maioribusq; nostris, ut epularū solenniū fides ac tibiæ, Saliorumq; uersus indicant; maxime autem à Græcia uetere celebrata: quibus utinam, similibusq; de rebus

disputari, quàm de puerilibus his uerborum translatio nibus maluissetis. Verum ut in uersu uulgus, si est pec catum, uidet: sic, si quid in nostra oratione claudicat, sentit: sed poetæ non ignoscit, nobis concedit, tacite ta men omnes non esse illud, quod diximus, aptum perfe ctumq; cernunt. Itaque illi ueteres, sicut hodie etiam nonnullos uidemus, cũ circuitum & quasi orbem uer= borum conficere non possent, (nam id quidem nuper uel posse uel audere cœpimus) terna, aut bina, aut nõ nulli singula etiam uerba dicebant: qui in illa infan= tia naturali illud, quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen, ut & illa essent paria, quæ dicerent, & æqualibus interspirationibus uterentur. Exposui fere, ut potui, quæ maxime ad ornatum orationis p= tinere arbitrabar: dixi enim de singulorum laude uer= borum, dixi de coniunctione eorum, dixi de numero atque forma. Sed si habitum etiam orationis, & quasi colorem aliquem requiritis, est plena quædam & tamen teres & tenuis, & non sine neruis ac uiri= bus, & ea quæ particeps utriusque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris insidere qui dam uenustatis non fuco illitus, sed sanguine dif= fusus debet color. Tum denique nobis hic orator ita conformandus est & uerbis & sententijs, ut, quem= admodum qui utuntur armis aut palæstra, non solum sibi uitandi aut feriendi rationem esse habendam pu= tant, sed etiam ut cum uenustate moueantur: sic uer bis quidem ad aptam compositionem & condecentiá, sententijs uero ad grauitatem orationis utatur, ut ij, qui in armorũ tractatione uersantur. Formantur aũt

& uerba & sententiæ penè innumerabiles, quod satis scio notum esse uobis; sed inter conformationem uerborum & sententiarum hoc interest, quòd uerborum tollitur, si uerba mutaris; sententiarum permanet, quibuscunque uerbis uti uelis. Quod quidem uos, etsi facitis, tamen admonendos puto, ne quid esse aliud oratoris putetis, quod quidem sit egregiũ atque mirabile, nisi in singulis uerbis illa tria tenere, ut translatis utamur frequenter, interdumq; factis, raro autem etiam peruetustis: in perpetua autem oratione, cum & coniunctionis lenitatem, & numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguẽda & frequentãda omnis oratio sententiarum atque uerborum. Nam & commoratio una in re permultum mouet, & illustris explanatio: rerumq;, quasi gerantur, sub aspectũ penè subiectio, quæ & in exponenda re plurimum ualet, & ad illustrandum id, quod exponitur, et ad amplificandũ, ut ijs, qui audiẽt, illud, quod augebimus, quantũ efficere oratio poterit, tantum esse uideatur: & huic contraria sæpe præcisio est, & plus ad intelligendum, quàm dixeris, significatio, & distinctè concisa breuitas, & extenuatio: & huic adiuncta illusio à præceptis Cæsaris non abhorrens, & ab re non longa digressio: in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus & concinnus esse debebit: propositioq; quid sis dicturus, & ab eo, quod est dictum, seiunctio, & reditus ad propositum, & iteratio, & rationis apta conclusio: tũ augendi minuendi'ue causa ueritatis superlatio atque traiectio & rogatio, atque huic finitima quasi percunctatio expositioq; sententiæ suæ, tũ

illa

illa quæ maxime quasi irrepit in hominum mentes, alia dicentis ac significantis dissimulatio, quæ est periucunda, cum in oratione non contentione, sed sermone tractatur: deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio, uel ante, uel postquam dixeris, uel cum aliquid à te ipso reijcias: præmunitio est etiam ad id, quod aggrediare, & reiectio in alium: communicatio, quæ est quasi cum ijs ipsis, apud quos dicas, deliberatio, morum, ac uitæ imitatio uel in personis, uel sine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos uel maxime, sæpe autem etiam ad commouendos. Personarum ficta inductio, uel grauissimum lumen augendi, descriptio, erroris inductio, & in hilaritatem impulsio, ante occupatio: tum duo illa, quæ maxime mouent, similitudo & exemplum, digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio, uox quædam libera atque etiam effrenatior augendi causa, iracundia, obiurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio breuis à proposito, nõ ut superior illa digressio, purgatio, conciliatio, læsio, optatio, atque execratio. His ferè luminibus illustrant orationem sententiæ. Orationis autem ipsius tanquam armorum est uel ad usum comminatio & quasi petitio, uel ad uenustatem ipsa tractatio. nam & geminatio uerborum habet interdum uim, leporem aliàs, & paulum immutatum uerbum atque deflexum: & eiusdem uerbi crebra tum à primo repetitio, tum in extremum cõuersio, & in eadem uerba impetus, & concursio, & adiunctio, & progressio, & eiusdem uerbi crebrius positi quædam distinctio, & reuocatio uerbi, & illa quæ

ſimiliter deſinunt, aut quæ cadunt ſimiliter, aut quæ paribus paria referũtur, aut quæ ſunt inter ſe ſimilia. Eſt etiam gradatio quædam, et conuerſio, & uerborum concinna tranſgreſſio, & contrarium, & diſſolutum, & declinatio, & reprehenſio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis caſibus ponitur, & quod de ſingulis rebus propoſitis ductum refertur ad ſingula, & ad propoſitum ſubiecta ratio, & item in diſtributis ſuppoſita ratio & permiſſio, & rurſum alia dubitatio, & improuiſum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & diſputatio, & quod continuatum, & interruptum, & imago, & ſibi ipſi reſponſio, & immutatio, & diſiunctio, & ordo, & relatio, et digreſſio, et circunſcriptio. Hæc enim ſunt ferè, atque horum ſimilia uel plura etiam eſſe poſſunt, quæ ſententijs orationem, uerborumq; conformationibus illuminent. Quæ quidem te Craſſe uideo, inquit Cotta, quòd nota eſſe nobis putes, ſine definitionibus & ſine exemplis effudiſſe. Ego uero, inquit Craſſus, ne illa quidem, quæ ſupra dixi, noua uobis eſſe arbitrabar, ſed uoluntati ueſtrum omnium parui. His autem de rebus ſol me ille admonuit ut breuior eſſem, qui ipſe iam præcipitans, me quoque hæc præcipitem penè euoluere coegit. Sed tamen huius generis demonſtratio eſt, & doctrina ipſa uulgaris, uſus autem grauiſſimus, & in hoc toto dicendi ſtudio difficillimus. Quamobrem quoniam de ornatu omni orationis, ſi non ſunt omnes patefacti, at certe commonſtrati loci, nunc, quid aptum ſit; hoc eſt, quod maxime deceat in oratione, uideamus: quanquam id quidem perſpicuum eſt, non omni

causæ, nec auditori, neque personæ, neque tempori congruere orationis unum genus. Nam & causæ capitis alium quendam uerborum sonum requirũt, alium rerum priuatarum atque paruarum: & aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, aliud sermones, aliud consolatio, aliud obiurgatio, aliud disputatio, aliud historia desiderat. Refert etiam qui audiant, senatus, an populus, an iudices: frequentes, an pauci, an singuli: & quales ipsi quoque oratores, quæ sint ætate, honore, auctoritate, debet uideri: tempus pacis an belli, festinationis an otij. Itaque hoc loco nihil sanè est quod præcipi posse uideatur, nisi ut figuram orationis plenioris, & tenuioris, & item illius mediocris ad id, quod agimus, accommodatam deligamus: ornamentis ijsdem uti ferè licebit, aliàs contentius, aliàs summissius: omniq; in re posse quod deceat facere, artis & naturæ est: scire quid, quandóq; deceat, prudentiæ. Sed hæc ipsa omnia perinde sunt, ut aguntur. Actio inquam in dicendo una dominatur: sine hæc summus orator esse in numero nullo potest, mediocris hac instructus summos sæpe superare. Huic primas dedisse Demosthenes dicitur, cum rogaretur quid in dicendo esset primum, huic secundas, huic tertias. Quo mihi melius etiam illud ab Aeschine dictum uideri solet, qui cum propter ignominiã iudicij cessisset Athenis, & se Rhodium contulisset, rogatus à

edita: quam cum suauissima & maxima uoce legisset, admirantibus omnibus, Quanto, inquit, magis admiraremini, si audissetis ipsum? Ex quo satis significauit, quantum esset in actione, qui orationem eãdem aliam esse putaret auctore mutato. Quid fuit in Graccho, quem tu Catule melius meministi, quod me puero tantopere ferretur? Quò me miser conferam? quò uertam? in Capitolium ne? at fratris sanguine redundat. an domum? matrem ne ut miseram lamentantemq; uideam & abiectam? Quæ sic ab illo acta esse constabat, oculis, uoce, gestu, inimici ut lacrymas tenere non possent. Hæc eo dico pluribus, quòd genus hoc totum oratores, qui sunt ueritatis ipsius actores, reliquerunt, imitatores autem ueritatis histriones occupauerunt. At sine dubio in omni re uincit imitationem ueritas: sed ea si satis in actione efficeret ipsa per sese, arte profecto non egeremus: uerum quia animi permotio, quæ maxime aut declaranda, aut imitanda est actione, perturbata sæpe ita est, ut obscuretur atque penè obruatur, discutienda sunt ea quæ obscurant, & ea quæ sunt eminentia & prompta sumenda. Omnis enim motus animi suum quendam à natura habet uultum & sonum et gestum: totumq; corpus hominis, & eius omnis uultus, omnesq; uoces, ut nerui in fidibus ita sonant, ut à motu animi quoque sunt pulsæ. nam uoces, ut chordæ, sunt intentæ, quæ ad quenque tactum respondeant, acuta, grauis, cita, tarda, magna, parua: quas tamen inter omnes est suo quoque in genere mediocris. Atq; etiã illa sunt ab his delapsa plura genera, lene, asperũ, contractũ, diffusum,

continenti

continenti ſpiritu, intermiſſo, fractum, ſciſſum, flexo ſono, attenuatum, inflatum. Nullum eſt enim horum ſimilium generum, quod non arte ac moderatione tractetur. hi ſunt actori, ut pictori expoſiti ad uariandũ colores. Aliud enim uocis genus iracundia ſibi ſumat, acutum, incitatum, crebro incidens.

Impius hortatur me frater, ut meos malis miſer
Manderem natos. & ea quæ tu dudum Antoni protuliſti, Segregare abs te auſus: &,
Ecquis hoc animaduertit? uincite. & Atreus ferè totus. Aliud miſeratio ac mœror, flexibile, plenum, interruptum, flebili uoce,
Quò nunc me uertam? quod iter incipiam ingredi?
Domũ paternam ne? an ne ad Peliæ filias? & illa,
O pater, ò patria, ò Priami domus: & quæ ſequũtur,
Hæc omnia uidi inflammari,
Priamo ui uitam euitari.
Aliud metus, demiſſum, & hæſitans, & abiectum,
Multis modis ſum circumuentus, morbo, exilio, atque inopia,
Tum pauor ſapientiam mihi omnem ex animo expectorat.
Alter terribilem minitatur uitæ cruciatum & necem,
Quæ nemo eſt tam firmo ingenio & tanta cõfidẽtia,
Quin refugiat timido ſanguẽ, atque exalbeſcat metu,
Aliud uis, contentum, uehemens, imminens, quadam incitatione grauitatis,

Qui illius acerbum cor contundam & comprimam.
Aliud uoluptas, effusum, lene, tenerum, hilaratum ac remissum,
Sed mihi cum tetulit coronam ob collocandas nuptias,
Tibi ferebat, cum simulabat sese alteri dare,
Tum ad te ludibunda docte & delicate detulit,
Aliud molestia, sine commiseratione graue quiddam, & uno pressu ac sono obductum,
Qua tempestate Paris Helenã innuptis iunxit nuptijs,
Ego tum grauida expletis iam ferè ad pariẽdum mensibus,
Per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo parit.
Omnes autem hos motus subsequi debet gestus, nõ hic uerba exprimens scenicus, sed uniuersam rem & sententiam non demonstratione, sed significatione declarans, laterum inflexione, hac forti ac uirili, non ab scena et histrionibus, sed ab armis, aut etiam à palæstra. Manus autem minus arguta, digitis subsequens uerba, non exprimens: brachium procerius, proiectum quasi quoddam telum orationis: supplosio pedis in cõtentionibus aut incipiendis aut finiendis. Sed in ore sunt omnia. In eo autem ipso dominatus est omnis oculorũ, quo melius nostri illi senes, qui personatum ne Rosciũ quidem magnopere laudabant. Animi est enim omnis actio, & imago animi uultus est, indices oculi. nam hæc est una pars corporis, quæ, quot animi motus sunt, tot significationes & commutationes possit efficere: neque uero est quisquam, qui eadem contuens efficiat. Theophrastus quidem Tauriscum quendam dixit acto

rem auersum solitum esse dicere, qui in agendo contuens aliquid, pronunciaret. Quare oculorū est magna moderatio: nā oris nō est nimiū mutāda species, ne aut ad ineptias, aut ad prauitatem aliquā deferamur. Oculi, sunt quorum tum intentione, tum remissione, tū cōiectu, tum hilaritate motus animorum significemus apte cum genere ipso orationis: est enim actio quasi sermo corporis, quo magis menti congruens esse debet. Oculos autem natura nobis, ut equo & leoni setas, caudam, aures, ad motus animorum declarandos dedit. Quare in hac nostra actione secundum uocē uultus ualet, is autem oculis gubernatur. Atque in ijs omnibus, quæ sunt actionis, inest quædam uis à natura data, quare etiam hac imperiti, hac uulgus, hac denique barbari maxime commouentur: uerba enim neminem mouent, nisi eum qui eiusdem linguæ societate coniunctus est, sententiæ sæpe acutæ non acutorum hominum sensus præteruolant, actio, quæ præ se motum animi fert, omneis mouet: ijsdem enim omnium animi motibus concitantur, & eos ijsdem notis & in alijs agnoscunt, & in se ipsi iudicant. Ad actionis autē usum atque laudem maximam sine dubio partem uox obtinet, quæ primum est optanda nobis: deinde, quæcunque erit, ea tuenda: de quo illud iā nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodū uoci seruiatur, equidem magnoperecenseo seruiēdū. Sed illud

utilius, quàm crebra mutatio: nihil perniciosius, quàm effusa sine intermissione contentio. Quid? ad aures nostras, & actionis suauitatem, quid est uicissitudine, & uarietate, & commutatione aptius? Itaque idem Gracchus, quod potes audire Catule ex Licinio cliente tuo literato homine, quem seruũ sibi ille habuit ad manum, cum eburneola solitus est habere fistula, qui staret occulte post ipsum cum concionaretur, peritum hominem, qui instaret celeriter eum sonum, quo illum aut remissum excitaret, aut à contentione reuocaret. Audiui mehercule, inquit Catulus, & sæpe sum admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam & scientiam. Ego uero, inquit Crassus, ac doleo quidem illos uiros in eam fraudem in republica esse delapsos. quanquam ea tela texitur, & ea in ciuitate ratio uiuendi, ac posteritatis ostenditur, ut eorum ciuium, quos nostri patres non tulerunt, iam similes habere cupiamus. Mitte obsecro inquit Crasse Iulius sermonem istum, & te ad Gracchi fistulam refer, cuius ego nondum planè rationem intelligo. In omni uoce, inquit Crassus, est quiddam medium, sed suum cuique uoci. huc gradatim ascendere uocem, utile & suaue est. nã à principio clamare, agreste quiddã est: & illud idem ad firmandum est uocem salutare. Deinde est quiddã contentionis extremum, quod tamẽ inferius est, quàm acutissimus clamor, quò te fistula progredi nõ sinet, & tamen ab ipsa contentione reuocabit. Est item contra quiddam in remissione grauissimum, quò tanquam sonorum gradibus descenditur. Hæc uarietas, & hic per omnes sonos uocis cursus & se tuebitur, & actioni

afferet ſuauitatem, ſed fiſtulatorem domi relinquetis, ſenſum huius conſuetudinis uobiſcum ad forum deferetis. Edidi quæ potui, non ut uolui, ſed ut me tẽporis anguſtiæ coegerunt. ſcitum eſt enim, cauſam conferre in tempus, cum afferre plura, ſi cupias, non queas. Tu uero, inquit Catulus, collegiſti omnia, quãtum ego poſſum iudicare, ita diuinitus, ut non à Græcis didiciſſe, ſed eos ipſos hæc docere poſſe uideare. Me quidem iſtius ſermonis participem factum eſſe gaudeo: ac uellẽ ut meus gener ſodalis tuus Hortenſius affuiſſet, quẽ quidem ego cõfido omnibus iſtis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore. Et Craſſus, Fore dicis, inquit? ego uero eſſe iam iudico, & tum iudicaui, cum me Cõſule in ſenatu cauſam defendit Africæ, nuperq́; etiam magis cum pro Bithyniæ rege dixit. Quam ob rem recte uides Catule: nihil enim iſti adoleſcenti neque à natura, neque à doctrina deeſſe ſentio. Quo magis eſt tibi Cotta, & tibi Sulpiti uigilandum, ac laborandum: non enim ille mediocris orator ueſtræ quaſi ſuccreſcit ætati, ſed & ingenio peracri, et ſtudio flagranti, & doctrina eximia, & memoria ſingulari. cui quanquam faueo, tamen illum ætati ſuæ præſtare cupio: uobis uero illum tãto minorem præcurrere uix honeſtum eſt. Sed iam ſurgamus, inquit, noſq́; curemus, & aliquando ab hac cõ-

SERIES LITERARVM.

ABCDEFGHIKLMNOPQ-R.

Omnes sunt quaterniones, præter R quinternionem.

APVD ALDI FILIOS.

VENETIIS, M D L.

